

ምዕራፍ 7

የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም ታሪክ በኢትዮጵያ

ከክርስቶስ ልደት በኋላ በመጀመሪያዎቹ ስድስት መቶ ዓመታት መጽሐፍ ቅዱስ ከተተረጎመባቸው በጣም ጥቂት የዓለም ቋንቋዎች መካከል ሁለቱ የአፍሪካ ቋንቋዎች ናቸው። እነሱም የግብጽ ጥንታዊ ቋንቋ "ቅብጥ" እና የኢትዮጵያ ጥንታዊው ቋንቋ "ግእዝ"¹ ናቸው። የመጽሐፍ ቅዱስን በግእዝ የመተርጎም ታሪክ ለመዳሰስ አንድ ሰው የሀገሪቱን ታሪካዊ፣ ሃይማኖታዊና ባህላዊ ስረ መሠረት ቢያንስ በአጭሩ መመልከት አለበት። በአፍሪካ ቀንድና በቀይ ባሕር ምዕራባዊ ጉን ልዩ መልክአ ምድራዊ አቀማመጥ ያላት ኢትዮጵያዊ ከብዙ ሺህ ዓመታት ጀምሮ በመካከለኛው ምሥራቅና በአፍሪካ ሥልጣኔ መካከል እንደ ድልድይ ሆና ኖራለች። በረጅም ታሪካዊ ጉዞ ኢትዮጵያ ከደቡብ ዐረቢያ፣ ከግብጽና ከእስራኤል ሕዝቦች ጋር ቅርብ ግንኙነቶችን አዳበራ ነበር። ይሁንና ግንኙነቶቹ በአየርና በምጣኔ ሀብት ሁኔታዎች ተለውጠዋል። ከላይ ከተጠቀሱት ቦታዎች፣ በተለይም ከደቡብ ዐረቢያ አያሌ ሕዝቦች ከክርስቶስ ልደት በፊት አንድ ሺህ ዓመታት ጀምሮ በነበረው ረጅም ጊዜ ውስጥ ወደ ኢትዮጵያ መፍለስ/መሰደድ/ጀምረው ነበር። እነዚህ ስደተኞች ውለው አድረው ቋንቋቸውን፣ የአጻጻፍ ሥርዓታቸውንና ሌሎች ባህላዊና ሃይማኖታዊ ውርሶቻቸውን መጠጊያ ወዳገኙበት ወደ ኢትዮጵያ ማሰገባት ችለዋል። ሆኖም እነዚህ ውርሶች ሁሉ በኋላ ጊዜ በኢትዮጵያ እየተለወጡና እየተሻሻሉ መጥተዋል።²

ክፍል 1

በኢትዮጵያና በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ላይ የአይሁድ ሥርዓት ተጽእኖ

በንግድ ተጀምሮ በፖለቲካ መስክ እያደገ የመጣው የኢትዮጵያና የእስራኤል ግንኙነት ከክርስቶስ ልደት በፊት በመጀመሪያው ሺህ ዓመት መግቢያ ላይ በንግሥተ ሳባና በንጉሥ ሰሎሞን ጊዜ ከፍ ካለ ደረጃ ደርሶ ነበር። ንግሥተ ሳባ ንጉሥ ሰሎሞንን እንደጉበኝነት የሚያስረዳው ቀዳሚው የመጽሐፍ ቅዱስ የመረጃ ምንጭ 1ኛ ነገሥት ምዕራፍ 10 ከቁጥር 1 - 13 እና 2ኛ ዜና መዋዕል ምዕራፍ 9 ከቁጥር 1-12 ያለው ነው።³ ሆኖም የንግሥተ ሳባ ታሪክ በኢትዮጵያ⁴፣ በደቡብ ዐረቢያ⁵ እና በአይሁድ⁶ የሥነ ጽሑፍ ትውፊት ሰፊ ማብራሪያ ተሰጥቶታል። "በመካከለኛው ምሥራቅም በየትኛውም አካባቢ ከሚገኙና መልካም ከሆኑ አካባቢዎች የአንዱ ርእስ ሆኗል"።⁷

ስለ ንግሥተ ሳባ ታሪክ ዋናው የኢትዮጵያ ምንጭ "ክብረ ነገሥት" ተብሎ የሚጠራው የኢትዮጵያን ብሔራዊ የረጅም ጊዜ ታሪክ የያዘና ዋናው የንጉሣዊ አገዛዝ አስተሳሰብ የመነጨበት መጽሐፍ ነው። "ክብረ ነገሥት" ንግሥተ ሳባ ከንጉሥ ሰሎሞን ጋር ቅርብ ግንኙነት መሥርታና ከዚህም በማስከተል የአይሁድን ሃይማኖት ተቀብላ እንደነበር በሰፊው ይገልጻል። ከኢየሩሳሌም ስትመለስም ከሰሎሞን የወለደችው "ምኒልክ" የተባለው ልጅዋ የኢትዮጵያ ሰሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት መሥራች እንደሆነ "ክብረ ነገሥት" ያስረዳል። በኢትዮጵያ የመጨረሻው ንጉሠ ነገሥት እስከነበሩት ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ድረስ የነገሡ ነገሥታት ሁሉ ከቀዳማዊ ምኒልክ ዘር ሲወርድ ሲዋረድ የመጡ እንደሆኑ ጽኑ እምነት ነበራቸው። ይህም እምነት በተሻሻለው የ1955 ዓ.ም. የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 2 ላይ እንደሚከተለው ተመዝግቦ ይገኛል። "የንጉሠ ነገሥቱ ክብር ከኢየሩሳሌሙ ንጉሥ ከሰሎሞንና ከኢትዮጵያዊቷ ንግሥተ ሳባ ልጅ ከቀዳማዊ ምኒልክ ያለማቋረጥ ሲቀጥል ከመጣው ሐረግ ጋር ተያይዞ ለዘለዓለም ይኖራል"።⁸ በዚህም ላይ Proffessor E.Ullendorff አስተያየት ሲሰጡ እንዲህ ብለዋል።

"እነዚህ ላይ ለዘብ ባሉ የሕግ ቃላት ከንጉሥ ሰሎሞንና ከንግሥተ ሳባ ምሥጢራዊ ግንኙነት ቀጥታ ዝርያ ያለው ነው የሚለውን የማያቋርጥ ጠንካራ አቋም እናገኛለን። ይህም የብሉይ ኪዳን ታሪክን ጸንቶ የመኖር ጠቀሜታና ሰፊ ውጤቱን የሚያስታውሰን ነው"።⁹

1 ግእዝ" የኢትዮጵያ የጥንት ቋንቋ ነው። ግእዝ ቋንቋ ራሱን የቻለ የጽሑፍ ቋንቋ የሆነበት ጊዜ በትክክል አይታምም። በሰሜን መሥራቅ ኢትዮጵያ ባለቸው በጣም ርቀት የተገኘው ከክ.ል.በ.2ኛ ዓ.ም. ሙቶ ክፍለ ዘመን በሐውልት ላይ የቀረጸ ጽሑፍ በኢትዮጵያ ቀዳሚው የግእዝ ጽሑፍ እንደሆነ ይታመናል። ጽ/ር ሥርገው ሐብላ ሥላሴ Ancient and Medieval History of Ethiopia በግል ርእስ የጻፉትን ገጽ 12 ተመልከቱ።

2 ሥርገው ሐብላ ሥላሴ 1972 ገጽ 29-33

3 አንጻንድ ትናንሽ ነገር ግን አብረላጊ ያልሆኑ ልዩነቶች በሁለቱ የብሉይ ኪዳን ታሪኮች መካከል ይገኛሉ። እነዚህም ልዩነቶች ለሰሎሞንና ለሳባ አፈታሪክ እድገት አብረላጊነታቸው ትንሽ የሆነ ነገር ግን ጽሑፍን ለማስተላለፍ ዘዴ ብዙ ጠቀሟታ አላቸው። E.Ullendorff, Ethiopia and the Bible (London, Oxford University Press 1968 p.132

4 ሥርገው ሐብላ ሥላሴ 1972 ገጽ 36-38

5 A. W. Arberry, trans., The koran Interpreted (London, 1937) PP. 384-85; E. Ullendorff, "Hebraic - Jewish Elements in Abyssinian Church", JSS 1(1956) p.233

ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በመዋዕለ ስብከቱ ስለ አንዳንድ ፈሪሳውያንና ጸሐፍት አሰማመን ሲናገር ንግሥተ ሳባ የሎሞንን ጥበብ ለመስማት ከሩቅ አገር መምጣቷን እንዲህ ሲል አመስግኗል። "ንግሥተ አዜብ በፍርድ ቀን ከዚህ ትውልድ ጋር ተነሥታ ትፈርድበታለች፤ የሎሞንን ጥበብ ለመስማት ከምድር ዳር መጥታለችና።"¹⁰

ክብረ ነገሥት ቀዳማዊ ምኒልክ ባደገ ጊዜ ወደ ኢየሩሳሌም ሄዶ አባቱን ሎሞንን እንደ ጉብኝና አዚያም በቆየበት ጊዜ የአይሁድን ሃይማኖት ሥርዓት መንግሥቱ ጋር አጣምሮ እንደተማረ በዝርዝር ይተርካል። ወደ ሀገሩ ሲመለስም ቀዳማዊ ምኒልክ በብዙ ካህናትና የሕግ መምህራን ታደሶ መጥቷል። እነዚህ ካህናትና መምህራንም የአይሁድን ሃይማኖትና ባህል በአጠቃላይ፤ የሙሴን ሕግ በተለይ ለሀገሪቱ (አክሱም-ኢትዮጵያ) በሰፊው እንዳስተዋወቁ ይታመናል። በዚህ ጽሑፍ (ክብረ ነገሥት) ላይ ቀዳማዊ ምኒልክ ከኢየሩሳሌም ቤተ መቅደስ የእግዚአብሔርን የቃል ኪዳንን ታቦት በምሥጢር አምጥቶ የጥንታዊት ኢትዮጵያ ዋና ከተማ በነበረችው በአክሱም እንዳስቀመጣት ተገልጿል። በዚህም ምክንያት ይህች የቃል ኪዳን ታቦት እስከአሁን በዚያ እንደምትገኝና በዚህም ምክንያት አክሱም የተቀደሰች ከተማ እንደሆነች በብዙ ኢትዮጵያውያን ዘንድ ይታመናል።¹¹

ኢትዮጵያ ከአስራሌል ጋር የነበሯት እነዚህ የቅርብ ግንኙነቶች፤ በተለይም በሃይማኖትና በባህል መስክ፤ ከጥንት ጀምሮ እስከዛሬ ድረስ በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንና በመላው የኢትዮጵያ ኅብረተሰብ የአኗኗር ሥርዓት ውስጥ ሥር ሰደው በኖሩ የአይሁድ መስል ልማዶች ሊረጋገጡ ይችላሉ። እነዚህም ልማዶች እንደ ቅዳሜ አከባበር፤ በምግብ አጠቃቀም ረገድ ንጹሕና ንጹሕ ባልሆኑ እንስሳት መካከል ያለው ልዩነት፤ ሥርዓታዊ ንጽሕና እና የግዝረት ሥርዓቶች ናቸው።

በኢትዮጵያ የሰንበትን በጥብቅ መከበር አስመልክቶ W.C.Harris የተባሉት ደራሲ የሚከተለውን ጽፈዋል። "በሬና አህያ አርፈው ይውላሉ። የአርሻ ሥራ ይቆማል። የቤት ጥቃቅን ሥራም አይሠራም። ቀኑን ሙሉ ሥራ አልባ መንፈስ ሰፍኖ ይውላል..."¹² ክርስትና በኢትዮጵያ ከተሰበከ በኋላ ቅዳሜና አሁድ ሁለቱም በእኩል ደረጃ ሲከበሩና ሁለቱም በግዕዝ "ሰንበት" በሚል መጠሪያ ሲጠሩ ኖረዋል። የቀድሞው "ቀዳሚት ሰንበት"፤ የኋለኛው "ሰንበተ ክርስቲያን" ወይም በአሮምኛ ቅዳሚት "ሰንበተ ጢና" ወይም "ሰንበተ ዱራ"፤ ተብሎ ሲጠራ ታላቁ አሁድ ሰንበት ደግሞ "ሰንበተ ጉዳ" ተብሎ ይጠራል። ሥራን በተመለከተ ቅዳሜ እንዳይሠራ የሚከለክሉ ዝርዝር መመሪያዎች በ15ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የቤተ ክርስቲያን ተሐድሶ ባደረገው በዐጼ ዘርዐ ያዕቆብ በተዘጋጀው በመጽሐፈ ብርሃን ተጽፈው ወጥተዋል። መጽሐፉ ስሜታዊ በሆነ መንገድ የሰንበትን አስፈላጊነት ያስረዳል።¹³

በመጀመሪያዎቹ አምስቱ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ከታዘዙ የምግብ መመሪያዎች ብዙዎቹ በኢትዮጵያ በተወሰነ ጥብቅነት ሲፈጸሙ ኖረዋል። Mansfield Parkins ሲጽፍ፤ "በምግብ አመራረጥ ከአቢሲኒያውያን የበለጠ ጠንቃቃ ሕዝብ የለም"¹⁴ ማለቱ የተጋነነ አይደለም። ዘሌዋውያን ምዕራፍ 11 በሚያዘው የአመጋገብ መመሪያ መሠረት ሽሆናቸው ያልተሰነጠቀ እንደ ግመልና እንደ ጥንቸል ያሉ እና የማያመነክሩ እንደ አሳማ ያሉ እንስሳት እንዳይበሉ ከተከለከሉ እንስሳት መካከል ናቸው። በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ተከታዮች ዘንድ ያለማወላወል ከሚፈጸሙ የንጽሕና ሥርዓታት ጋር የተያያዙ መመሪያዎች ከብሉይ ኪዳን የተገኙ ናቸው።¹⁵

6 Detailed accounts are given in the work of F. Josephus of the 1st century A. D., and in the Babylonian Talmud of the 3rd century A. D. F Josephus, Jewish Antiquities, ed. by J. Thackeray & R. Malcus (Loeb Classical Library, London, 1961) vol. VIII pp. 165-175: The Babylonian Talmud, Seder Nezikan, trans. by A. Epstein (London, 1935) p.76. The Babylonian Talmud interprets the accounts about the Queen of Sheba in 1 kings 10:1-10 in a metaphorical sense.
7 E.Ullendorff, Ethiopia and the Bible (London, 1968), p.132.
8 Revised Constitution of Ethiopia (Addis Ababa, 1955), p.3.
9 E. Ullendorff, Ethiopia and the Bible (London, 1968), p.139-140.
10 ማቴዎስ 12:42፤ ሉቃስ 11:32።
11 ክብረ ነገሥት ምዕ48፤ E. Ullendorff, 1968 82-85,135,141-142 ሥርግው ሐብላ ሥላሴ 1972 38
12 W.C.Harris, The Highlands of Ethiopia, vol.3(London,1844).
13 Betshaf Berhan. ed by Conti Rossini & L. Ricci in C. S. C. o., 1964/5.
14 M. Parkins, Life in Abyssinia (London, 1966 imperssion of the 2nd edition 1868) pp. 207-8.
15 ዘጸአት 19:15፤ ዘሌዋውያን ምዕ.12 እና 15። 1ኛሙ.21:4-6።

የግዝረት ልማድም በኢትዮጵያ በሰፊው በተግባር የሚገለጽ ነው። ይሁንና ይህ ልማድ የአይሁድ ሃይማኖት ወደ ኢትዮጵያ ከመግባቱ በፊት ጀምሮ የኢትዮጵያ አዋላች የሆኑ አገሮችን ጨምሮ በዓለም ሕዝቦች መካከል የተስፋፋ በሆኑ የግዝረት ልማድ ከዚያ በፊት ጀምሮ የነበረ ነው ማለት ትክክለኛ ሊሆን ይችላል። ሆኖም በኢትዮጵያ ለመኖሩ ልዩ የብሉይ ኪዳን ተያያዥነት እንዳለው ማስረዳት ይቻላል። ከልደት በኋላ በ8ኛው ቀን የግዝረት አፈጻጸም በኢትዮጵያና በአይሁድ ብቻ የሚደረግ ነው።

ይህም ሐቅ ኢትዮጵያን ግዝረትን ተግባራዊ በማድረግ ረገድ በብሉይ ኪዳን ትእዛዛት ተጽእኖ ሥር እንደነበረች የሚያረጋግጥ ሐቅ ነው። ይሁን እንጂ ከወንድ ግርዛት በተጨማሪ ኢትዮጵያ እንደ አብዛኞቹ ጉረቤቶች ሀገሮች የሴት ግርዛትንም ስትፈጽም ኖራለች። ይህ ልማድ ግን በብሉይ ኪዳን የለም። ስለዚህ ኢትዮጵያ የግዝረትን ልማድ ከሁለቱም ማለት ከአይሁድ ሃይማኖትና ከጉረቤቶቿ እንደወረሰች ተአማኒነት ያለው ይመስላል።¹⁶

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን በሐዋርያት ድድስቅልያ በተቀመጠው መሠረት፣ በሳምንት ሁለት ጊዜ ረቡዕ እና ዓርብ የሚጸም ሲሆን ረቡዕ የሚጸመው ጌታችን መጽሐኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስን አይሁድ ለመያዝና ለመስቀል ምክር የፈጸሙበትን ዕለት ለማዘከር እንዲሁም ዓርብ የሚጸመውም ጌታችን ስለ ዓለም ድኅነት ሲል በመስቀል የተሰቀለበትን በማስታወስ ነው።¹⁷

እነዚህ ቀደም ያሉ የአይሁድ ተጽእኖዎች እና ሥር የሰደዱ የብሉይ ኪዳን ልማዶች በኢትዮጵያ መኖር ክርስትና ከመግባቱ በፊት የአይሁድን ሃይማኖት ቢያንስ የተወሰኑ ሰዎች ይከተሉ እንደነበረ ያስረዳል። ይሁን እንጂ በክብረ ነገሥት እንደተጻፈው የአይሁድን ልማድ አጀማመር ከክርስቶስ ልደት በፊት በ10ኛው መቶ ዓመት ከነበረው ከንጉሥ ሰሎሞን ጊዜ ጋር ማያያዝ አስቸጋሪ ይሆናል። አንዳንድ ምሁራን ከእስራኤል ሕዝብ ጋር የተጀመረው ግንኙነት በማከታተልም የአይሁድ ሃይማኖትና ባህል ወደ ኢትዮጵያ መግባት ከክርስቶስ ልደት በፊት በ6ኛው መቶ ዓመት ከባቢሎን ምርኮ ቀደም ብሎ እንደነበረ ያምናሉ። ምክንያቱም በኢትዮጵያ ያሉ ፈላሻዎች "ከመጀመሪያዎቹ አምስቱ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ውጪ ምንም ሃይማኖታዊ መመሪያዎችን አያውቁምና ነው።

በአይሁድ መምህራን የተዘጋጀውን የብሉይ ኪዳን መመሪያዎችን ባህላዊ የቃል ትርጉም (Mishnah) እና የአይሁድን የፍትሐ ብሔርና የሃይማኖት ሕግ የያዘውን የጽሑፍ ስብስብ ታልሙድን (Talmud) አያውቁም።"¹⁸ ከሁሉም በላይ ከጼዋዊ በኋላ የተሠሩ በዓላትና አካባቢያቸው በኢትዮጵያ በፈላሻዎችም ሆነ በክርስቲያኖች ወንድሞቻቸው ተከብረው አያውቁም።

ኢትዮጵያውያን ሐዲስ ኪዳን ከመቀበላቸው በፊት ከብሉይ ኪዳን መጻሕፍት፣ ወይም ቢያንስ ከጥቂት ክፍሎች ጋር ይተዋወቁ ነበር? ወይስ አልነበረም? የሚል ጥያቄ ማንሣት ይቻላል። ይህ ጥያቄ አስቸጋሪ ሲሆን በሚከተለው ክፍል ሐሳብ ተሰጥቶበታል።

ክፍል 2

መጽሐፍ ቅዱስ በግእዝ ቋንቋ የተተረጎመው መቼ ነበር?

መጽሐፍ ቅዱስ በግእዝ የተተረጎመው መቼ? በማን? እና ከምን ቋንቋ ወይም ቋንቋዎች ነበር? የሚለው ጥያቄ እስከ አሁንም ድረስ አከራካሪ ጉዳይ ነው። ከክርስቶስ ልደት ወደ ኢትዮጵያ ዘልቀው የገቡ የአይሁድና የብሉይ ኪዳን ተጽእኖዎች እንዲሁም አመለካከቶች ብሉይ ኪዳን ወይም ቢያንስ የተወሰኑ ክፍሎች (መጽሐፎች) በተመሳሳይ ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ ቋንቋ እንደተተረጎሙ ሐሳብ ይሰጣሉ። ነገር ግን ብሉይ ኪዳንና ሐዲስ ኪዳን ወደ ኢትዮጵያ ቋንቋ መቼ እንደተተረጎመ በአባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ በተጻፈው በመጽሐፈ ምሥጢር ውስጥ የተመዘገበ አንድ ታሪክ ስለ ብሉይና ሐዲስ ኪዳናት ትርጉም በግእዝ የሚከተለውን መግለጫ ይሰጣል።

16 ለግርዘር እስተያቶች E. Ullendorff, Ethiopia and the Bible, ገጽ 105 - 109 ተመልከት።
17 ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን ተመልከት
18 ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን ተመልከት

... ወመክብብ መጻሕፍቲሃስ ዘብሉይ ተዐልዋ እምዕብራይስጢ ንብ ግእዝ በመዋዕሊሃ ለንግሥተ አዜብ እንተ ሐወጸቶ ለሰሎሞን፡፡ ወበእንተዝ ኮነ ጽሩዮ ፍካሬሆሙ ለመጻሕፍተ ነቢያት ዘውስተ ብሔረ አግኣዚ እስመ በሕገ አይሁድ ነበሩ እምቅድመ ልደተ ክርስቶስ፡፡ ወእመስኬ አዕለውም እምድገረ ልደተ ክርስቶስ ሜጡ ሰቃልያን ቃለ ጽዱቀ ውስተ ስምዐ ሐሰት፡፡ መከመስ ተአልዋ መጻሕፍተ ነቢያት እምዕብራይስጢ ንብ ግእዝ ትረክብ ትእምርቶ በውስጠ መጽሐፈ ነገሥት ዘይብል ትርጓሜ ነገረ ዕብራይስጢ ንብ ግእዝ፤ ኤሎሄ ብሂል አምላክ፡፡

አዶናይ ብሂል አግዚእ፡፡ ጸባኦት ብሂል አግዚእ፡፡ ጸባኦት ብሂል ዘገይላት፡፡ ለመክብብ መጻሕፍቲሃስ ዘሐዲስ ለምድርነ ኢትዮጵያ ተዐልዋ እምሮማይስጢ ንብ ግዕዝ እምቅድመ ያስተርኢ ሃይማኖተ ንስጥሮስ ወእምቅድመ ይትፈጠር ሃይማኖተ ልዮን፤ ወእምቅድመ ይትጋብኡ ማኅበረ ከለባት ዘውእቶሙ ኤጲስ ቆጶሳት ዘኬልቂዶን፡፡ ወበእንተዝ ኮነ ፍካሬ መጻሕፍቲሃ ለብሔረ አግኣዚ ዘብሉይኒ ወዘሐዲስኒ ንጡፈ ከመ ወርቅ ወፍቱነ ከመ ብሩር፡፡

"... የብሉይ ኪዳን መጻሕፍትን በተመለከተ ሰሎሞንን በጉባኝቸው በንግሥተ አዜብ ዘመን ከዕብራይስጥ ወደ ግዕዝ ተተረጉሙ፡፡ በዚህም ምክንያት በብሔረ አግኣዚ (ኢትዮጵያ) የሚገኙ የነቢያት መጻሕፍት ትርጉም የጠራ ሆነ፡፡ ከልደተ ክርስቶስ በፊት ሕዝቡ ለአይሁድ ሃይማኖት ታማኝ ነበሩ፡፡ ከልደተ ክርስቶስ በኋላ በተተረጉሙት ግን የክርስቶስ ሰቃዮች እውነተኛውን ቃል ወደ ሐሰት ለወጡ፡፡

የነቢያት መጻሕፍት ግን ከዕብራይስጥ ወደ ግእዝ እንደተተረጉሙ በመጽሐፈ ነገሥት ውስጥ ከዕብራይስጥ ወደ ግእዝ የተተረጉመ የሚል ትምህርት ታገኛለሁ፡፡ በትምህርቱም ኤሎሄ ማለት አምላክ፤ አዶናይ ማለት ጌታ፤ ጸባኦት ማለት ኃይል ማለት ነው፡፡ የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍትን በተመለከተም ለሀገራችን ኢትዮጵያ የተተረጉሙት ከላቲን (ሮማይስጥ) ወደ ግእዝ ሲሆን፤ ይኸውም የሆነው የንስጥሮስ ሃይማኖት ከመከሠቱ (431 ዓ.ም.)፤ የልዮን ሃይማኖትም ከመፈጠሩ (451ዓ.ም.)^{19...20}

በተመሳሳይ ሁኔታ ብዙ የኢትዮጵያ የብሉይ ኪዳን ሊቃውንት ብሉይ ኪዳን የተተረጉመው ከክርስቶስ ልደት በፊት እንደሆነ ያረጋግጣሉ፡፡²¹ አንዳንድ የግዕዝ ምሁራን በዘመኑ የግዕዝ ቋንቋ ራሱን ችሎ የጽሑፉ ቋንቋ ከመሆን ደረጃ አልደረሰም፡፡²² የሚል አስተያየት ቢሰጡም በብሉይ ኪዳን ዘመን የተተረጉሙት ጥንታዊያን የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ቅዱሳት መጻሕፍት የምንረዳው ግን በዘመኑ ወደ ግዕዝ ተተርጉሞ ጥንታዊነቱን እንደጠበቀ እስካሁን መኖሩን ነው፡፡

ወንጌላዊው ፊልጶስ በጌታ ትእዛዝ ወደ ጋዛ በሚወስደው መንገድ ሄዶ የኢትዮጵያ ንግሥት ካንዳስ የገንዘብ ሚኒስትር /በፎርንድ/ የነበረው ጃንደረባ በተገናኘው ጊዜ ጃንደረባው በሠረገላው ውስጥ ሆኖ የኢሳይያስን መጽሐፍ ያነብ ነበር፡፡²³ ይህ ኢትዮጵያዊ ጃንደረባ መጽሐፉን ያነብ የነበረበት ቋንቋ የግዕዝ ቋንቋ ነበር፡፡ አንዳንድ ሊቃውንት ጃንደረባው ያነብ የነበረው በግሪክ ወይም በሐብራይስጥ ቋንቋ ነበር የሚል አስተያየት ቢኖራቸውም የእስራኤል ዘሮች እንደሆኑ የሚታመኑት ፈላሾች እንኳን ያሏቸው የሃይማኖት መጻሕፍት በሙሉ በግእዝ እንጂ በዕብራይስጥ ወይም በግሪክ የተጻፉ አልነበሩም፡፡

19 ቀናቱ በዚህ ጽሑፍ ለዚጋጅ የገቡ ናቸው፡፡
20 መጽሐፈ ምሥብር የብራና መጽሐፍ በመንገደ ፓትርያርክ ቤተ መጻሕፍት የሚገኝ ገጽ 74 - 75 See E. Ullendorff, 1968, 31-32.
21 ሥርገወ ሐብላ ሥላሴ 1972 ገጽ 44 እን 120፡፡
22 ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን ተመልከት
23 ግ.ሐዋ.8፡28-38. ኢሳ.53፡7-8፡፡
24 ሥርገወ ሐብላ ሥላሴ 1972 ገጽ 44፡፡
25 E. Ullendorff, 1968, p.10; ሥርገወ ሐብላ ሥላሴ 1972፤ ገጽ 120፡፡

ክፍል 3

የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ትርጉም ምንድን ነው?

የትርጉም ሥራ አስፈላጊነቱ ታምኖበት የተጀመረው ከብዙ ሺህ ዓመታት በፊት ነው። በጥንታዊው ዓለም ጥቂት አገሮች ለሥነ ጽሑፍ ፊደላትን ለመፍጠር ከተሳካላቸው በኋላና የፍልስፍናና የሳይንስ ግንኙነቶቻቸውን ከመዘገቡ በኋላ፣ የተጻፉት ጽሑፎች ከአንዱ ቋንቋ ወደ ሌላው ቋንቋ መተርጎም ጀመሩ። የመጀመሪያው የትርጉም ሥራ ቅ.ል.ክ. በ3000 ዓመት ላይ ነው የተጀመረው። በትርጉም ታሪክ ውስጥ ስለ ሥነ ከዋክብት፣ ታሪክ፣ ፍልስፍና እና ስለ ሃይማኖት የተጻፉ መጻሕፍት ከፍ ያለ ቦታ ይዘዋል።

ብዙ ቋንቋዎችና ብዙ ጉሳዎች ከነበሩበት ከባቢሎን ግዛት ጀምሮ አሁን እስከ አሁኑ የተባበሩት መንግሥታትና የአፍሪካ አንድነት ድርጅት ድረስ ለመደበኛ ግንኙነት መግባባት ትርጉም ፍጹም አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል። ከ20ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጀምሮ ብዙ ባለሙያ ተርጓሚዎች የተለያዩ መጻሕፍትን ከአንድ ቋንቋ ወደሌላው በመተርጎም በሥራ ላይ ተጠምደዋል። ቅ.ል.ክ በ3ኛው ሺህ ዓመት የአሦር ንጉሥ የነበረው ሳርጎን (Sargon) ያገኛቸው የጦር ድሎች በግዛቱ ባሉ ብዙ ቋንቋዎች እንዲነገር አድርጎ ነበር። እንዲሁም ቅ.ል.ክ በ2100 በባቢሎን ግዛት ንጉሥ ሐሙራቢ (Hammurabi) ብዙ ጽሑፎች ነበሩት። እነዚህም የንጉሡን አዋጆች በግዛቱ ውስጥ ባሉ በርካታ ቋንቋዎች እየተተረጎሙ ሕዝቡ በሚገባ እንዲገዛለት ያደርጉ ነበር። ይህም በመጽሐፈ አስቴር 8:9 ተገልጾ እናገኛቸዋለን፡-

"በዚያን ጊዜም ኒሳን በተባለው በመጀመሪያው ወር ከወሩም በሀያ ሦስተኛው ቀን የንጉሡ ጽሑፎች ተጠሩ። መርዶክዮስም ስለ አይሁድ እንዳዘዘው ሁሉ ከሀንድ ጀምሮ እስከ ኢትዮጵያ ድረስ በመቶ ሃያ ሰባቱ አገሮች ላሉ ሹማምንትና አለቆች አዛውንትም ለእያንዳንዱም አገር እንደጽሕፈቱ ለእያንዳንዱም ሕዝብ እንደ ቋንቋው ለአይሁድም እንደጽሕፈታቸውና እንደ ቋንቋቸው ተጻፈ።"

በነህምያ ጊዜ (ቅ.ል.ክ በአምስተኛው መቶ በኋለኛው ክፍል) በአይሁድ ዘንድ ልዩ የትርጉም ቅጽ ተዘጋጅቶ ነበር። በመጀመሪያ ይህ ዓይነት ትርጉም የቃል (የስማ በለው ዓይነት) ትርጉም ነበር፤ ሆኖም ቀስ በቀስ አደገና በጽሑፍ ላይ ዋለ። ከዚህም ትርጉም (Targum) የተባለው ቃል ቀስ በቀስ ተገኘ። በባቢሎን ምርኮ ጊዜ በሀገራቸውና በባቢሎን ይኖሩ የነበሩ አይሁድ የሚናገሩት አራማይክ (Aramaic) ነበር። ሕገ ኦሪት (አምስቱ መጻሕፍት መሴ) በምኩራቦች ውስጥ ለምእመናን የሚነበበው በዕብራይስጥ ነበር። ንባቡ በመጀመሪያ በዕብራይስጥ ቋንቋ በኋላም ሕዝቡ በዕብራይስጥ የተነበበውን መገንዘብ እንዲችሉ በአረማይክ ይተረጎም ነበር። እያንዳንዱ ተርጓሚ²⁶ ቃል በቃል ባጭሩ ወይም ራሱ በመሰለው እያስፋፋ ስለ ብሉይ ኪዳን ያለውን እውቀትና የቋንቋ ችሎታ በመጠቀም ቅዱሳት መጻሕፍትን ወደ አረማይክ ይተረጎም ነበር።

ከባቢሎን ምርኮ በኋላ ሕዝቡ የቅዱሳት መጻሕፍትን ንባብ ለመስማት "የውሃ በር" ከሚባለው ቦታ ፊት ለፊት ባለው አደባባይ ይሰበሰቡ እንደነበር ከነህምያ ም.8.ከቁጥር 1-8 እንረዳለን። የሕግ ምሁሩ ዕገራ ቅዱሳት መጻሕፍትን በዕብራይስጥ ሲያነብ ሌዋውያኑ (ዕብራይስጥና አረማይክ ስለሚያውቁ) ሕዝቡ በዕብራይስጥ የተነበበውን እንዲረዱት በአረማይክ ቃል በቃል ይተረጎሙላቸው ነበር።²⁷

አሁን ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የተባለውን ትርጉም እንመልከት። ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የዕብራይስጥ ብሉይ ኪዳን ወደ ግሪክኛ የተተረጎመ የመጀመሪያና በጣም ጥንታዊ የሆነ የትርጉም ነው። ምንም እንኳን በአፍሪካ ቋንቋ ሳይሆን በግሪክኛ ቢሆንም የመጀመሪያው የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም በአፍሪካ አህጉር እንደተደረገ ማወቁ ያስደንቃል።

26 ተርጓሚ የሚለው ቃል በዕብራይስጥ 'meturgema' ይባላል። ትርጉም የተባለውም ቃል የተገኘው ከዚህ ነው።
27 ነህምያ 8:8

ከላይ እንደገለጽነው ወደ ግሪክኛ የተመለሰው የዕብራይስጡ ብሉይ ኪዳን የመጀመሪያው ትርጉም " ሰብዓ ሊቃናት" (Septuagint) የተተረጎመው ቅ.ል.ክ ከ285-246 በዳግማዊ በጥሊሞስ ፊላደልፋስ (Ptolemy II Philadelphus) ዘመነ መንግሥት በግብጽ አገር በእስክንድርያ ነው። ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የሚባለውም ስም 70 የሚል ትርጉም ከነበረው ከላቲን ቃል የተገኘ ነው። በዚህም ምክንያት የሮማውያን ቁጥር LXX /70/ ምልክት ተሰጥቶታል። ይህም ቁጥር መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ግሪክኛ ተርጉመዋል ተብለው የሚታመንባቸውን ሰባ ሁለት /72/ የአይሁድ ምሁራንን ያመለክታል።

የግሪክ ግዛት የሆነችው የመቄዶንያው ንጉሥ ታላቁ እስክንድር ቅ.ል.ክ በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ያደረገው የግዛት መስፋፋት ግብፅን በመቄዶንያ ግዛት ሥር እንድትወድቅ አድርጓት ነበር። ከዚያም በአጭር ጊዜ ውስጥ ግሪክኛ ቋንቋ በመላው የግሪክ ግዛት የመግባቢያ ቋንቋ ሆነ። በአዲስ መልክ የተመሠረተችው የእስክንድርያ ከተማ በግሪክ ግዛት ውስጥ በተሰበሰቡ በተለያዩ ሕዝቦች መካከል ግሪክኛ የጽሑፍና የንግግር መግባቢያ ቋንቋ የተደረገባት ከተማ ሆነች። በብዙ የእስክንድርያ ነዋሪዎች መካከል የአይሁዶች ቁጥር ከፍ ያለ ነበር። ከእስክንድርያ ነዋሪ ሕዝቦች መካከል አንድ ሦስተኛው አይሁዶች እንደነበሩ ይታመናል።²⁸ ሆኖም የአይሁድ ሕዝቦች ወደ ግብፅ በብዛት መግባት የጀመሩት ከታላቁ እስክንድር ድል ቀደም ብሎ ነበር። ግብፅ በተለይም እስክንድርያ ታላቁ እስክንድርን በተካው በበጥሊሞስ 1ኛ (Ptolemy I) አገዛዝ ወቅት የብዙ አይሁዶች መኖሪያ ሆና ነበር። ስለዚህም የአይሁድ ቅዱሳት መጻሕፍት መኖር በእስክንድርያ ለሚኖሩ የግሪክ ሕዝቦች በቀላሉ የሚታወቅ ነበር። ²⁹

የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) አመጣጥ

የዕብራይስጥ መጽሐፍ ቅዱስ ወደ ግሪክኛ ለመተርጎሙ ታሪክ ቀዳሚውና በጣም የታወቀው ምንጭ አራስቲያ (Aristea) ለወንድሙ ለፊሎክራጥስ (Phiolocrates) የጻፈው ደብዳቤ ነው። ይህ ደብዳቤ የግብፅ ንጉሥ ዳግማዊ በጥሊሞስ ፊላደልፋስ (Ptolemy II Philadelphus) (ቅ.ል.ክ 285-247) በእስክንድርያ ላቋቋመው አዲስ ቤተ መጻሕፍት ከተቻለ በዓለም ያሉ መጻሕፍትን ሁሉ ለማሰባሰብ ተመኝቶ እንደነበርና ብዙም እንደሰበሰበ ይገልጻል። በጣም ተፈላጊ የሆነው የአይሁድ የሕግጋት መጽሐፍ ቅጅ በቤተ መንግሥቱ ቤተ መጻሕፍት አለመኖሩን ዘግይቶ በመረዳቱ ደብዳቤ ጽፎ አራስቲያስ እራሱና ሌሎች ያሉበትን የመልእክተኞች ቡድን በኢየሩሳሌም ለሚገኘው ሊቀ ካህናት አልሐዘር (Eleazar) ላከ። በዚህም መልእክቱ የአይሁድን ሕግ ቅጅና እሱን ወደ ግሪክኛ መተርጎም የሚችሉ ምሁራንን ወደ እስክንድርያ እንዲልክለት ጠየቀ። መልእክቱም የተሳካ ውጤት አስገኘ። ሊቀ ካህናቱ በንጉሡ ጥያቄ ተስማምቶ በሚገባ የተጌጠ የአይሁድን መጽሐፍ ቅዱስ ይህንንም ቅዱስ መጽሐፍ ጥሩ አድርገው የሚተረጎሙ ከአሥራ ሁለቱ ነገደ እስራኤል ከእያንዳንዱ 6፣ በአጠቃላይ 72 ሊቃውንትን ላከለት። በዚህም ምክንያት ትርጉሙ ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint){LXX} የሚል ስያሜ ተሰጠው። ንጉሥ ዳግማዊ በጥሊሞስ እንደ መጀመሪያ እርምጃ አድርጎ ከመቶ ሺህ ለሚበልጡ አይሁዳውያን ምርኮኞች ነፃነት ሰጡ።³⁰ ተርጓሚዎቹም እስክንድርያ በደረሱ ጊዜ በንጉሡ ከፍተኛ አቀባበል እንደተደረገላቸው ተገልጿል። ከዚያም ከእስክንድርያ አጠገብ ወደሚገኝ ምቹና ገለል ያለ አካባቢ ተወስደው የመኖሪያ ቦታ ተሰጣቸው።³¹ አንድ ሌላ ምንጭ ወደ ፋሮስ የሚባል ደሴት³² እንደተወሰዱ ይናገራል። የትርጉሙም ሥራ ተአምራዊ በሆነ ሁኔታ ልክ በተርጓሚዎቹ ቁጥር በ72 ቀናት እንደተጠናቀቀ አንዳንድ ትውፊታዊ ምንጮች ይናገራሉ። ሰባ ሁለቱ ሊቃናት ሁለት ሁለቱ በአንድነት በሠላሳ ስድስት ቡድን ተከፍለው አንዱ ቡድን ከሌላው ጋር በማይገናኝበት ፍጹም የብቸኝነት ሁኔታ እንዲሠሩ መደረጋቸውንም ይናገራሉ። ለእያንዳንዱም ቡድን ጸሐፊ ተሰጥቶት ነበር። ሕገ ኦሪትን በመንፈስ ቅዱስ ረድኤትና አነሳሽነት ስለተረገሙ የ36ቱም ቡድን ረቂቅ በሁሉም መልኩ ፍጹም ተመሳሳይ ሆኖ ተገኝቷል።³³ ሌሎች ተጨማሪ ታሪኮች እንደሚሉት እያንዳንዱ ተርጓሚ የራሱ ክፍል ተሰጥቶት የተረጎመ ሲሆን የሁሉም ትርጉም በመንፈስ ቅዱስ ዕርዳታ ስለተፈጸመ ትርጉማቸው ቃል በቃል ተመሳሳይነት ያለው ሆኗል።³⁴

28 Jerasimos Konidaris, General Church History (Athens 1957), p.66
29 Lancelot C.L.Brenton, The Septuagint with the Apocrypha: Greek and English (Handrickson Publisher, 1998),
30 ዝኒ ከማሁ
31 Melvin K.H.Peters, "Septuagint" in The Anchor Bible Dictionary (?Doubleday) 1992, vol.5, 1096.
32 C.L.Brenton, (1998), p.ii
33 H. B. Swete, An Introduction to the Old Testament in Greek (abridge, 1989), 9-12.
34 Brenton (1998), ii

ትርጉሙ የአይሁድ ካህናት ሽማግሌዎች ሕዝቡ በእስክንድርያ ተሰብስበው በተገኙበት ተነበበ። ከምንጩ ዕብራይስጡ ጋር ፍጹም ተመሳሳይነት ያለው ሆኖ በመገኘቱ ሁሉም በአድናቆት ተቀበሉት።³⁵ ንጉሡ ዳግማዊ በጥሊሞስም ስለ ዕብራውያን የሕግ መጽሐፍ በከፍተኛ ደረጃ ተደነቀ። ተደስቶም ትርጉሙን በቤተ መጻሕፍቱ አስቀመጠው። ተርጓሚዎቹም ከንጉሡ ብዙ ሽልማቶችን ለራሳቸውና ለአያሩሳሌሙ ሊቀ ካህናት እንደተቀበሉ በጽሑፉ ሰፍሮ ይገኛል።

ተርጓሚዎቹ ወደሀገራቸው ሲሄዱ ንጉሡ ወደ እስክንድርያ ተመልሰው እንዲመጡ ጋብዟቸው ነበር።³⁶ በአራስትያስ ደብዳቤ መሠረት በእስክንድርያ ውስጥ የነበሩ አይሁዳውያን በየምኩራባቸው እንዲጠቀሙበት የአዲሱ ትርጉም ቅጂዎች እንዲሰጣቸው ንጉሡን ጠይቀው ተሰጥቶአቸዋል። በመሆኑም ትርጉሙ ታዋቂነት አግኝቶ በእስክንድርያ በሚኖሩ አይሁዳውያን ማኅበረሰብ ዘንድ ታላቅ አድናቆትን አትርፏል። ትርጉሙ "ፈጽሞ የተጣራ ስለሆነ በመግደፍ፣ አቀማመጡን በማዘዋወር ወይም በመጨመር ማናቸውም ክፍል እንዲለወጥ በሚያደርግ ሰው ላይ ርግማን እንዲያርፍበት በአይሁዳውያን ማኅበረሰብ በወቅቱ ተወስኖ ነበር።"³⁷

የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ትርጉም በጥንቃቄ በመመርመር አንዳንድ ምሁራን በአራስትያስ ደብዳቤ እንደተገለጸው ትርጉሙ የተካሄደው በፍልስጥኤም አካባቢ በሚኖሩ አይሁዶች ሳይሆን በግብፅ ውስጥ በሚኖሩ አይሁዳውያን እንደሆነ ያስባሉ። የሚያቀርቡአቸውም ምክንያቶች (1ኛ) በትርጉሙ ውስጥ ግብፃዊ ምንጭነት እንዳለው በግልጽ የሚያሳዩ አገላለጾችና ቃላት እንዳሉበት ያትታሉ፤ (2ኛ) Vander Heeren አስተያየት ሲሰጥ "የሰብዓ ሊቃናት ትርጉም ዋና ቋንቋ በአንዳንድ ቦታዎች ላይ ተርጓሚዎቹ ስለ ዕብራይስጥ ቋንቋና ስለፍልስጥኤም መልክአ ምድር የተሟላ ዕውቀት እንደሌላቸው ያሳያል። በአንጻሩ የሚያመለክተው ልዝብ ያልሆነውን የእስክንድርያን ፈሊጣዊ አነጋገር ነው"³⁸ ብሏል። (3ኛ) በተመሳሳይም Sir Brenton በ285 ቅ.ል.ክ በዚያ ቋንቋ ትርጉም ለማካሄድ የሚያስችል በቂ የግሪክኛ ቋንቋ ዕውቀት የነበራቸው አይሁዳውያን በፍልስጥኤም መኖራቸውን ይጠራጠራል። (4ኛ) ሌሎች ምሁራን ደግሞ የሰብዓ ሊቃናትን ትርጉም ምንጭ በተመለከተ ሌላ መላምት በመፍጠር ብሉይ ኪዳንን ለግብፅ ንጉሥ (ለጳጉሊሞስ) የተረገሙለት በፍልስጥኤም የነበሩ አይሁድ ሳይሆኑ፣ በእስክንድርያ የነበሩ አይሁድ ናቸው። ይህንንም ያደረጉት ለእነርሱ መነጋገሪያ ቋንቋቸው በሆነው በግሪክኛ የመጽሐፍ ቅዱስን ትርጉም ማግኘት አስፈላጊ ሆኖ በመገኘቱ ነው ሲሉ ግምታቸውን ሰጥተዋል። ይሁንና ይህን መላምት ለመቀበል አንዳንድ ችግሮች ይኖራሉ። (5ኛ) አንዳንድ ምሁራን በአጭር ጊዜ ውስጥ (35 ዓመታት) የእስክንድርያ አይሁዳውያን እንዲህ ያለ ትርጉም አስፈላጊነታቸው ብሎ ማሰብ አይቻልም በማለት አስተያየታቸውን ሰጥተዋል። ይሁን እንጂ በአእምሮ መያዝ ያለበት በዚህ ጊዜ በእስክንድርያ ከኖሩበት ይልቅ ረዘም ላለ ጊዜያት በኖሩባቸው አገሮች ቋንቋዎች አይሁዶች ምንም ዓይነት ትርጉም እንዳላደረጉ ፍንጭ አለመገኘቱ ነው።³⁹

ስለሆነም በጣም አሳማኝ የሆነው መደምደሚያ ለግብፅ ንጉሥ ትርጉሙ ተፈጽሞለታል።⁴⁰ የአይሁድ ቅዱሳን መጻሕፍት ቅጂም በጥያቄው መሠረት ከተርጓምያን ቡድን ጋር በአያሩሳሌሙ ሊቀ ካህናት ለንጉሥ በጥሊሞስ ተልኮለታል የሚለው ይሆናል። እንዲሁም የግሪክኛ ቋንቋ ጥሩ እውቀት ያላቸው በእስክንድርያ ጥቂት አይሁዳውያን ከአያሩሳሌም ከመጡት 72 ሊቃውንት ጋር በትርጉሙ ሥራ ተገብረዋል ማለትም ይቻላል። ከዚያ በኋላም በእስክንድርያ የሚኖሩ ግሪክኛ ተናጋሪዎች አይሁዶች ከመደበኛው የዕብራይስጥ መጽሐፍ ቅዱስ ቋንቋ የነበራቸው ዕውቀት እየቀነሰ በመሄዱ በሰብዓ ሊቃናቱ ትርጉም መጠቀማቸው አያጠርጥርም።

35 A. Vander Heeren, "Septuagint Version" in the Catholic Encyclopedia, vol. XIII, 2.

36 Ibid., p.ii, pereters, "Septuagint" in the Anchor Bible Dictionary, vol.5, p.1096.

37 Pereters, "Septuagint" in the Anchor Bible Dictionary, vol.5, p.1096; C.L.Brenton, 1998, p.ii; Septuaginta edited by A. Rahlfis (Stuttgart

1935), vol.I, XXIII.

38 A. Vander Heeren, "Septuagint Version" in The Catholic Encyclopedia, vol. XIII, p.3.

39 C.L.Brenton, Septuagint, p.ii.

40 Ibid., p.ii.

የአይሁድ ቀኖና መጻሕፍት በሙሉ በሰብዓ ሊቃናት ተተርጉመዋል?

ከላይ እንደታየው በሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የተርጉም ውጤት ዙሪያ ያሉ ሁኔታዎች ብዙ አከራካሪዎች ናቸው። ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የሚለው ቃል በአጠቃላይ የሚውለው 1ኛ ለዕብራይስጥ መጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም፣ 2ኛ. የዕብራይስጡ ምንጫቸው ለጠፋባቸው ወይም በክፊል ለተጠበቁ ተጨማሪ መጻሕፍትና 3ኛ. በመጀመሪያ በግሪክኛ ለተጻፉና በአንዳንዶች በዕብራይስጥ ለተጻፉ ነገር ግን በዕብራይስጥ ቀኖና ውስጥ ላልተካተቱ መጻሕፍት ነው። ይሁንና የታወቁ ነገር ግን የዕብራይስጥ አቻ የሌላቸው መጻሕፍት በተወሰኑ አብያተ ክርስቲያናት ዘንድ እንደ ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) አይቆጠሩም። በተለምዶ አዋልድ ተብለው ነው የሚቆጠሩት።

አንዳንድ ምሁራን የሰብዓ ሊቃናት ትርጉም (Septuagint) የሚይዘው የመጀመሪያዎቹን አምስቱን የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት (አምስቱ ብሔረ ኦሪት) ብቻ ነው ሲሉ፣ ሌሎች ደግሞ ከላይ የተጠቀሱትን የግሪክ አይሁዳውያን ቅዱሳት መጻሕፍትን ሁሉ ያጠቃልላል ይላሉ። ይሁንና በአረስቲያስ ደብዳቤ የተገለጹት ድርጊቶች የሚያመለክቱት አምስቱን የሙሴ መጻሕፍት (አምስቱ ብሔረ ኦሪትን) ብቻ ነው።⁴¹ ብዙ ምሁራን የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ሁሉም መጻሕፍት ትርጉም በተመሳሳይ ጊዜ በተመሳሳይ ሕዝቦች የተፈጸመ አንድነት ያለው ትርጉም አይደለም፤ ነገር ግን በተለያዩ ጊዜያት በተለያዩ ተርጓሚዎች የተተረጎሙ ተከታታይ ትርጉሞችን የያዘ ነው በማለት ይከራከራሉ። ሆኖም የመጨረሻዎቹ ክፍሎች ቅ.ል.ክ በ1ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የመጀመሪያ ክፍል እንደተጠናቀቁ ምሁራኑ አረጋግጠዋል። ከአምስቱ የመጀመሪያዎቹ መጻሕፍት ኦሪት በቀር ሌሎቹ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ትርጉሞች የተለያዩ ሰዎች ሥራዎች እንደሆኑ የሚታወቁት በአተረጓጎማቸው ነው። አተረጓጎማቸው በመጀመሪያ ደረጃ ከቃል በቃል እስከ ነፃ አተረጓጎም የሚሄድ ሁኔታ ይታይባቸዋል፤ በ2ኛ ደረጃ ልዩነቱ በአተረጓጎም ስልት፣ ቅርጽና ዓይነት ሁሉ ይታያል። በመሆኑም የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ትርጉም ሦስት ዓይነት የአተረጓጎም ምልክቶችን ያሳያል። እነዚህም በምሁራን እንደታዩት አንዳንድ ጊዜ ፍጹም የቃሉን ትርጉም ብቻ የሚከተል ሲሆን፣ አንዳንድ ጊዜ ደግሞ በፍቺው ላይ የተመሠረተ ሆኖ ይገኛል። አንዳንድ ጊዜም ነፃና በተርጓሚው አባባል ተተርጉሞ ይገኛል።⁴²

ለሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የተሰጠ ምስክርነት

ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) በመጀመሪያ በከፍተኛ ክብር ተይዞ በአስክንድርያ በመኖሩ የአይሁድ ማኅበረሰብ መደበኛ እውቅና አግኝቷል። በአስክንድርያ የአይሁድ ማኅበረሰብ ከፍተኛ አባል፣ በግሪክ ቋንቋ፣ በፍልስፍናና በዕብራይስጥ መጽሐፍ ቅዱስ ጥልቅ ዕውቀት የነበረው ፊሎ (philo) እና ቅ.ል.ክ በ1ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የአይሁድ ታሪክ ጸሐፊ የነበረው ዮሴፍ ወልደ ኮርዮን (Josephus)፣ እንደነዚህ ያሉ ጸሐፊዎች ሰብዓ ሊቃናትን (Septuagint) በአማራጭነት ይጠቀሙ ነበር። ፊሎ ((philo)) ለሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ከፍተኛ ግምት ስለነበረው፣ የሚከተለውን ገለጸ ሰጥቷል። "ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) በመንፈስ ቅዱስ አነሳሽነት ከዋናው ምንጭ ከዕብራይስጥ የተተረጎመና ትክክለኛ መጽሐፍ ነው።"⁴³ እንዲሁም የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ተርጓሚዎችን "እንደተርጓሚዎች ሳይሆን እንደ ነቢያትና የጌታ ካህናት አድርጎ" ይገምታቸው ነበር።⁴⁴

የአረስቲያስ ደብዳቤና የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ታሪክ በብዙ የቤተ ክርስቲያን አባቶችና ድ.ል.ክ እስከ 16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በነበሩ የጥንቶቹ አብያተ ክርስቲያናት ጸሐፊዎች እውነተኛና ትክክለኛ ነው ተብሎ ተቀባይነትን አግኝቶ ቆይቷል። ጦርጥልያኖስ (Tertullian)፣ ቅዱስ አውገስጢኖስ (St. Augustine) እና ሰማዕቱ ጁስቲን(Justin the Martyr) የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) 72 ተርጓሚዎች በእግዚአብሔር መንፈስ አነሳሽነት እንደተረጎሙት አምነው ተቀብለውታል።⁴⁵ ቅዱስ ኢሬኒዮስ St. Irenaeus እና ቀሌምንጦስ ዘአስክንድርያ እንዲህ ሲሉ ተናግረዋል። "ሊተረጎሙ እርስ በእርስ አልተማከሩም። በተለያዩ ክፍሎች በነጠላ ወይም በቡድን ሆነው ነው የተረጎሙት። ትርጉሞቻቸውም ሲወዳደሩ ከመተርጎሚያው መጽሐፍና ከእያንዳንዱ ጋር በስሜትም በአገላለጽም የሚስማሙና የማይለያዩ ሆነው ተገኝተዋል።"⁴⁶

⁴¹ Melvin K. H. Peters, "Septuagint" in The Anchor Bible Dictionary (Doubleday 1992), vol.5,p.1104.
⁴² Manuel Jinbadian, "Bible Translation Throughout History and Today", unpublished paper, p.5; C.L.Brenton, 1998,p.ii.
⁴³ Peder Borgen, "Philo of Alexandria" in the Anchor Bible dictionary, vol.5,p.336.
⁴⁴ Manuel Jinbadian, "Bible Translation...", p.7.

ለመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) አስፈላጊነት

ሀ. ከላይ እንደአየነው ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) በጣም ጥንታዊ የብሉይ ኪዳን ትርጉም ነው። በዚህም ይህ ትርጉም በአሁኑ ጊዜ ለዕብራይስጡ ብሉይ ኪዳን ማሶሬቲክ ምንባብ (Masoretic Text) ተብሎ በዓለም ተቀባይነት ያገኘውን የዕብራይስጡን ቴክስት (ምንባብ) ለመረዳት ከፍተኛ ጥቅምና ተፈላጊነት አለው። "ማሶሬቲክ ቴክስት" (Masoretic Text) የሚለው ስያሜ የሚያመለክተው አንድ ነጠላን መጽሐፍ ሳይሆን የብዙ መጻሕፍትን ስብስብና ሌሎች ምንጮችንም ነው። የእነዚህ መጻሕፍት ጥንተ ነገርና የመጨረሻ ቅርጻቸውም የተወሰነውና የተመሠረተው በመካከለኛው ዘመን ምናልባትም ድ.ል.ክ በ6ኛውና በ10ኛው መቶ ክፍለ ዘመናት መካከል ማሶሬቶች በሚባሉ የአይሁድ ሊቃውንት ነው።⁴⁷ ቅ.ል.ክ በ3 ኛውና በ2ኛው መቶ ክፍለ ዘመናት እንዲሁም ድ.ል.ክ በመጀመሪያዎቹ አምስት መቶ ዓመታት መካከል የቴክስት ብልሽት፣ ግድፈት፣ ጭማሪ ወይም የቦታ ልውውጥ በዕብራይስጡ ቴክስት ውስጥ ተከስቷል ብለው ብዙ ምሁራን ያምናሉ። የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ትርጉም የተመሠረተባቸው መጻሕፍት በአንዳንድ ቦታዎች ከማሶሬቲክ መጻሕፍት የተሻሉ ናቸው ከሚለው ከVander Heeren ጋር እንስማማለን።⁴⁸

ለ. ከመጀመሪያው አንስቶ የአስክንድርያ ግሪክኛ ተናጋሪዎች አይሁዶች ሰብዓ ሊቃናትን (Septuagint) ለምክራባቸውና ለማስተማሪያነት በፍልስጥኤም የሚገኙት ረባናት መምህራን ሳይቀሩ ይጠቀሙበት ነበር። እናም አይሁዳውያን ቀስ በቀስ ለሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የመጨረሻውን ክፍተኛ ሥልጣን (ዕውቅና) ሰጥተውታል።⁴⁹ በኋላም ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ከአስክንድርያ በዝርዝር ባሉ አይሁድ ሁሉ መካከል ተሰራጨ። በዚህ መንገድ ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) አይሁዳዊነትን በማስፋፋትና በመጠበቅ ተግባር ከፍተኛ ጥቅም ያለው መሆኑ ተረጋግጦ።⁵⁰ ከአባቶቻቸው አገር ርቀው በስደት ላይ ይኖሩ የነበሩ አይሁድ የዕብራይስጥ ቋንቋ ዕውቀታቸው በጣም እየቀነሰ በመጣ ጊዜ ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ለሕገ ኦሪትና ለሌሎች የአይሁድ ቅዱሳን መጻሕፍት በታማኝነት እንዲቀጥሉ ረድቷቸዋል። እንደዚሁም አይሁዳውያን ያልሆኑ ሕዝቦችም ከአይሁድ መጻሕፍት ዕውቀት እንዲቀስሙና ስለ አንድ አምላክ እምነት ግንዛቤ እንዲያገኙ አስችሏቸዋል።⁵¹

ሐ. በተጨማሪም ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ለኋለኛው የክርስቲያን ሐዋርያዊ ተልእኮ መንገድ ጠራጊ ሆኗል። ይህም የሆነበት ምክንያት ከክርስትና የመጀመሪያ ቀናት ጀምሮ ለአይሁዶች እንደሆነ ሁሉ ለክርስቲያኖች ቤተ ክርስቲያንም ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ቅዱስ መጽሐፋቸው ስለሆነ ነው።

ድ.ል.ክ በመጀመሪያው መቶ ክፍለ ዘመን በአነስተኛ ቁጥርም ቢሆን በሮማውያን ግዛት የአይሁድ ሕዝብ ያልነበረበት ከተማ አይገኝም ነበር። ክርስቶስ በተወለደበት ጊዜ በምድረ እስራኤል ውስጥ ከነበሩት ይልቅ በውጭ የነበሩት አይሁድ አምስት ወይም ስድስት ጊዜ እጥፍ ይሆኑ እንደነበር ይገመታል።⁵² በዚህ የአይሁድ በዓለም ሁሉ መስራጫት የእውነተኛው አምላክ ዕውቀትና የመሰረት መምጣት ተስፋ በሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) አማካይነት በአሕዛብ ምድር ሁሉ በመጠኑም ቢሆን ይታወቅ ነበር። ይህም ለክርስትና መስፋፋት በአያሌው ረድቷል። ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) በአይሁድና በአሕዛብ መካከል ተሠራጭቶ ስለነበር የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖች እንደ ክርስቲያን መጽሐፍ ቅዱስ አድርገው በቀላሉ ተቀብለውት ነበር። ኢየሱስ ክርስቶስ በስብከቱ፣ ሐዋርያትም በትምህርታቸውና ሐዲስ ኪዳንን በጻፉበት ወቅት ከብሉይ ኪዳን ጥቅሶችን ሲጠቅሱ ዘወትር የሚጠቅሱት ከሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ነበር። ስለሆነም የሐዲስ ኪዳን ጸሐፊዎች የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍትን በጻፉበት ጊዜ ሰብዓ ሊቃናትን (Septuagint) በእውነተኛ ትርጉምነቱ ተጠቅመውበታል።

45 Vander Heeren, op.cit.3.

46 Ibid.

47 Emanuel Tov, Textual Criticism of the Hebrew Bible (Fortress press, 1992), 22.

48 vander Heeren, op. cit., p.ii

49 C.L.Brenton, op. cit., p.iii

50 Septuagint, vol.I.p.XXIII.

Ibid. Wiston Walker, A History of the Christian Church (New York, 1959), 16. በአስክንድርያ የአይሁድ ሕዝብ ተግባር የአጠቃላይ ሕዝብ አንድ ሦስተኛ ነበር። J. Konidaris, General Church History (Athens, 1957), p.66.

ክርስትና ቀስ በቀስ ከተስፋፋ በኋላ ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) አዲስ በተቋቋሙት ማኅበረ ክርስቲያን መካከል በሰፊው ተሰራጨ። እናም ብዙ ዓመታት ከማለፋቸው በፊት ይህ ትርጉም በአሕዛብ፣ እንዲሁም በአይሁድ እጅ ይገኝ ነበር። ይሁን እንጂ አይሁዳውያን ሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) በክርክር ወቅት በእነርሱ ላይ እንደመከራከሪያ ነጥብ እየሆነ በተግባር መዋሉን ባወቁ ጊዜ፣ ለሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ይሰጡት የነበረው አክብሮት ተቃራኒ ወደሆነ ስሜት ተለወጠ። በክርስቲያኖችና በአይሁድ መካከል በሚካሄደው የዘወትር ንትርክ ክርስቲያኖች ከሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ራሳቸውን ለዩ። በዚህም ምክንያት ለሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) የነበረውን ዕውቅናና ሥልጣን ለማሳጣት የሚቻላቸውን ሁሉ አደረጉ። የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ትርጉም ትክክለኛ አይደለም እያሉም ይከራከሩ ጀመር።

ይሁንና የአሕዛብ ክርስቲያኖች የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ትርጉም ትክክለኛና በእግዚአብሔር መንፈስ አሳሳቢነት የተተረጎመ መሆኑን አበክረው ይናገሩ ጀመር። እነርሱ እንዲያውም በአይሁድ በኩል የተከሰተው ክህደት እግዚአብሔርን እንደማቃለልና ለእነርሱ እውርነት እንደማስረጃ አድርገው ተመልክተውታል።

ድ.ል.ክ በመጀመሪያዎቹ አንድ ሺህ ዓመታት ክርስትና በየቦታው ሲሰራጭ ቅዱሳት መጻሕፍትን በሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) መሠረትነት ነበር። የሚተረጎሙት። ስለሆነም ብሉይ ኪዳን ወደ ቅብጥ፣ ግእዝ፣ የጥንቱ ላቲን፣ አረብኛ፣ አርመን፣ ጆርጂያና ወደ ጥንቱ ስላቮኒክ የተተረጎመው ከሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ነበር። በአሁኑም ጊዜ ሁሉም የምሥራቅና የአሪዮንታል ኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ለቤተ ክርስቲያን አምልኮና ትምህርት እንደመደበኛ ቴክስት (መጽሐፍ) አድርገው የሚጠቀሙት ሰብዓ ሊቃናትንና (Septuagint) ከሱ የተገኙ ትርጉሞችን ነው።

እንግዲህ መጽሐፍ ቅዱስ ወደ ግእዝ መቼ ተተረጎመ የሚለውን ጥያቄ እስቲ ለጥቂት ጊዜ እንመልከት። የኢትዮጵያን መጽሐፍት ብዙዎቹ በተቀመጡባቸው ሁኔታዎች ምክንያት የተተረጎሙባቸውን (የተጻፋባቸውን) ቀናት መወሰን ከባድ ችግር ይፈጥራል፤ ቢሆንም አሁን ያሉት ቀደምት የመጽሐፍ ቅዱስ በእጅ የተጻፉት (የብራና) መጽሐፍት ከክርስቶስ ልደት በኋላ በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን እንደተጻፉ ብዙ ምሁራን ያምናሉ።⁵³ በእርግጥ ይህን ማለት መጽሐፍ ቅዱስ እስከ 13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ በኢትዮጵያ ቋንቋ አልተተረጎመም ማለት አይደለም። የብሉይ ኪዳን መጽሐፍትን ጨምሮ የቅዱሳት መጽሐፍት ትርጉም በኢትዮጵያ ቢያንስ የክርስትናን ያህል ዕድሜ እንዳለው ይገመታል።

ከ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በፊት የመጽሐፍ ቅዱስ የእጅ (የብራና) ጽሑፎች ለምን እንደሌሉን ጥሩ ምክንያቶች አሉ። 1ኛ. ከሁሉ አስቀድሞ በጥንታዊያን ጽሑፎች ሳይንስ (Science of paleography) በመታገዝ የኢትዮጵያ የእጅ መጽሐፍት የተጻፉበትን አቅራቢያ ዘመን የሚወስን በቂ ምርምራዊ ጥናት አልተደረገም። 2ኛ. የአገሪቱ የአየር ጠባይ ሁኔታዎች ከግምት ውስጥ መግባት አለባቸው። የኢትዮጵያ አየር ጠባይ በተለይም ባህሏ ባደገበትና ክርስትናም በተስፋፋበት በደጋማው ክፍል አየሩ በጣም ቀዝቃዛ ነው። ይህም ሁኔታ የእጅ /የብራና/ መጽሐፍትን ለረጅም ዘመናት በደህና ሁኔታ ጠብቆ ማቆየት አይቻልም። 3ኛ. በመካከለኛው ዘመን ክርስትናን በሚቃወሙ ኃይሎች ሁለት ዐበይት ጦርነቶች ገጥመዋት ሀገሪቱ ተሰቃይታለች። በእነዚህ ጊዜያት ውስጥ ከፍተኛ ቁጥር ያላቸው የብራና የጸሎት መጽሐፍትና ቅዱሳት መጽሐፍት ጨምሮ ጥንታዊያን የባህል ቅርሶች በብዛት ወድመዋል። በ9ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የክርስትና ተቃራኒ የሆነች "ጉዲት" ተብላ የምትጠራ ሴት በኃይል ሥልጣን ይዛ ለ40 ዓመታት ክርስቲያኖችን በጭካኔ አሳዳለች። በእርሷ አገዛዝ ዘመን ብዙ አብያተ ክርስቲያናትና ገዳማት በውስጣቸው ከነበሩ በዋጋ ከማይተሙ መጽሐፍትና ንዋያት ቅድሳት ጋር ተቃጥለዋል።⁵⁴

በተመሳሳይ ሁኔታ የኢትዮጵያ አቲላ ተብሎ የሚጠራው የሙስሊም ጦረኛ ግራኝ መሐመድ በ16 ኛው መቶ ክፍለ ዘመን (1520-51) ኢትዮጵያን በወረረ ጊዜ ብዙ ቅድሳት መጽሐፍትና የጸሎት መጽሐፍት እጅግ ከፍተኛ ቁጥር ካላቸው ንዋያት ቅድሳት ጋር በዚህ የጥፋት ኃይል ወድመዋል።⁵⁵

53 ሥርግወ ሐላለ ሥላሴ 1972፡18
54 Confi Rossini, "La caduta della dinastia elaversion amara del Be'ela Nagastil," RRAL XXI (1923), pp.2314; ሥርግወ ሐላለ ሥላሴ ፳፡203, 225-36; Ibidem, The problems of Gudit, JES. vol.10.1(1972),pp.113-124; "Church and state in the Aksumite period", PICES. (Addis Ababa. 1966). 1ff.

የሆነ ሆኖ የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም በአንድ በተለየ ጊዜ የተደረገ አይመስልም። A.Dillman and E. Ullendorff እንደገለጹት "ከሁለትና ከሦስት መቶ ዓመታት በላይ የወሰደ የቀስ በቀስ ሂደትና ብዙ ተርጓሚዎች የተሳተፉበት"⁵⁶ የረዥም ጊዜ ውጤት እንደሆነ ይታመናል። ትርጉሙ በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በ2ኛው አጋሽ እንደተፈጸመ ምሁራን ተስማምተዋል።⁵⁷ በሌላ በኩልም Ullendorff የተባለው T.C.ፌሰር R. H. Charles⁵⁸ ተከትሎ በትክክል ሲናገር "ከመጀመሪያዎቹ ትርጉሞች አንዱም ከ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጨረሻ በኋላ እንዳልተፈጸመ ደህና ግምት መውሰድ እንደሚቻል" አስተያየቱን በትክክል ሰጥቷል።⁵⁹ በA. Ralf አስተሳሰብ መሠረት የመጽሐፍ ቅዱስን ትርጉም የጀመረው ወደ ኢትዮጵያ በ7ባበት በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ ከሶርያ የመጣው የመጀመሪያው ሐዋርያ፣ በኋላ የኢትዮጵያ የመጀመሪያው ጳጳስ የሆነው አቡነ ፍሬምናጦስ ነው።⁶⁰

በ5ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ የአክሱም መንግሥት ጠንካራ የክርስቲያን መንግሥት ሆኖ እንደነበር የተረጋገጠ ነው። ይህም ሊሆን የቻለው በ451 ዓ.ም. ከተካሄደው ከኬልቄዶን ጉባኤ በኋላ የጉባኤውን ውሳኔዎች ባለመቀበላቸው በመሰከርና በኃይል እንዲሰደዱ የተደረጉት የሶርያ መነኮሳት በኢትዮጵያ "ዘጠኙ ቅዱሳን" በመባል ይታወቃሉ። እነሱም የመጽሐፍ ቅዱስን አብዛኛውን ክፍል ወደ ግእዝ እንደተረጉሙ ይታመናል።⁶¹

ክፍል 4

መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ኢትዮጵያ ቋንቋ /ግእዝ/ የተረጉሙ ሰዎች

የመጽሐፍ ቅዱስ ወደ ኢትዮጵያ ቋንቋ መተርጎም ቢያንስ ከሁለት መቶ ዓመታት በላይ እንደወሰደ ስለሚታመን በትርጉሙ ሥራ ብዙ ተርጓሚዎች እንደተሳተፉበት አያጠራጥርም፤ ትርጉሞቹም የተለያዩ የቋንቋ ችሎታ በግልጽ የሚታይባቸው እንደሆኑ አጠራጣሪ አይደለም። ይህን ነጥብ በተመለከተ በ17ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ስለ ኢትዮጵያ በመጻፍ ታዋቂ የሆነው የመጀመሪያው ሊቅ የነበረው ኢዮብ ሉዶልፍ Job Ludolf "በምንጩ ቋንቋ ያለ ተመሳሳይ ቃል በተለያየ ሁኔታ ተተርጉሟል፤ ይህም የተለያዩ ተርጓሚዎች መኖራቸውን ያመለክታል" በማለት አስተያየቱን ሰጥቷል።⁶² E. Littmann የተባለውም ተመራማሪ የመጽሐፍ ቅዱስ መጻሕፍት እያንዳንዱ በተለያዩ እውቀታቸው አንዱ ከሌላው በማይመሳሰል ልዩ ልዩ ተርጓሚዎች እንደተተረጉሙ ሐሳብ ሰጥቷል። ሆኖም Littmann ይህን አጠቃላይ አስተያየት ሲሰጥ የተወሰነ መጽሐፍ ወይም መጻሕፍት አልጠቀሰም ወይም አላመለከተም። አስተያየቱም አንዳንድ ትርጉሞች ቃል በቃል ሲሆኑ፤ ሌሎች ደግሞ አጠቃላይን ስሜት የሚያንጸባርቁ እንደሆኑና፤ አንዳንድ ተርጓሚዎች ደግሞ ጥሩ የግሪክኛና የግእዝ ቋንቋ ዕውቀት እንዳላቸው ሲያሳዩ፤ ሌሎች ግን በዚህ ረገድ ብዙ ጉድለቶችን አሳይተዋል የሚል ነው።⁶³ እኔም በጥናቴ ወቅት የመጀመሪያዎቹን ሦስቱን ወንጌላት The Synoptic Gospels ለማጥናትና የአንዳንድ ቃላትን፣ ሐረጎችንና ጐን ለጐን የሚሄዱ አገላለጾችን አተረጎም ለማወዳደር ሞክራለሁ። የሚከተለውን ይመልከቱ

- U. Preaching baptism of repentance "የንስሐን ጥምቀት እየሰበከ" ማርቆስ 1.4፤ ሉቃስ 3.3 ፤ የሐዋርያት ሥራ 13.24 ይህ ሐረግ በማርቆስ፣ በሉቃስና በግብረ ሐዋርያት በተለያየ አባባል ተተርጉሟል። በማርቆስ "... ወይሰበክ ጥምቀተ ከመ ይነስሐ" "... ንስሐ ይገቡ ዘንድ ጥምቀትን ያስተምር ነበር፤" ተብሎ ተተርጉሟል። በሉቃስ "... ወሰበክ ጥምቀተ ለንስሐ "ለንስሐ ጥምቀትን ሰበከ" ተብሎ ሲተረጎም በሐዋርያት ሥራ "ወሰበክ ሎሙ ... ጥምቀተ ... ከመ ይነስሐ" "ንስሐ እንዲገቡ ጥምቀትን ሰበክላቸው" በሚል ተተርጉሟል።

55 አቶ ተክለ ዳድቅ መኮሪያ የኢትዮጵያ ታሪክ ከአሁን ልኩ ድንገል እስከ አሁን ቱዎድሮ (አዲስ አበባ 1965(E.C)pp.40-68፣ ሥርገው ሐገሰ ሥላሴ 1972 ገጽ 18
 56 E. Ullendorff, 1968,38፣ ሥርገው ሐገሰ ሥላሴ 1972 pp 120
 57 I Guidi, Storia della letteratura etiopica, (Foma, 1932),pp 12 ff; AVOOBUS, Die Spurem eines aeterem athiopschem Evangelien Texts in Lichte der Literarischem monu-
 mēnu, (Stockholm, 1954),pp.15-16; E.Cerulle, Storia della Letteratura Ethiopica, (Milano, 1956), pp.23-25
 58 Hastings's Dictionaries of the Bible, I. 791; E. Ullendorff, 1968, p.44.
 59 E. Ullendorff, 1968, 44.
 60 A. Ralfs, "Die Aethiopische Bibliübersetzung: in Septuaginasrudien, (Gottangen, 1965), p.673.
 61 ሥርገው ሐገሰ ሥላሴ 1972 ገጽ 115-121

ለ. For the forgiveness of sins ለኃጢአት ይቅርታ ማቴዎስ 26.28፤ ማርቆስ 1.4፤ ሉቃስ 3.3 እንደገና ይህ ሐረግ በሦስቱም ወንጌላት በሦስት በተለያዩ መንገዶች ተተርጉሟል። በማቴዎስ "ከመ ይትንደግ ኃጢአት" "ኃጢአት ይቅር ይባል ዘንድ" ተብሏል። በማርቆስ "ወይትንደግ ሎሙ ኃጢአቶሙ" "ኃጢአታቸውም ይቅር እንዲባል" በሚል ሲተረጎም በሉቃስ "በዘይትንደግ ኃጢአት" "ኃጢአት ይቅር ይባል ዘንድ" ተብሎ ተተርጉሟል።

ሐ. Confessing their sins "ኃጢአቶቻቸውን እየተናዘዙ" ማቴዎስ 3.6፤ ማርቆስ 1.5። ማቴዎስ " እንዘ ይትአመኑ ኃጣውኢሆሙ" "ኃጢአቶቻቸውን እየተናዘዙ" ሲል ማርቆስ "እንዘ ይትአመኑ ኃጢአቶሙ" "ኃጢአታቸውን እየተናዘዙ" ብሎታል። ልዩነት ኃጢአት የሚለው ቃል በብዙና በነጠላ ቁጥር መነገሩ ነው።

መ. ገዳም ማቴዎስ 3.1፤ ማርቆስ 1.3፤ ሉቃስ 1.80፤ 3.2፤ 4፤ ዮሐንስ 1.23፤ 3.14፤ 11.54 ይህ ቃል በመጀመሪያዎቹ ሦስቱ ወንጌላት በሁለት የተለያዩ መንገዶች ተተርጉሟል። ማቴዎስ "ገዳም" /ብቸኛ ቦታ/ ሲለው፤ ማርቆስ "ሐቅል" /ጫካ ወይም ሰው የማይኖርበት/ ብሎ ተተርጉሞታል። የሉቃስ ወንጌል ተርጓሚ በዚህ ቃል ላይ አንድ ዓይነት አቋም የለውም። በአንድ ቦታ "ገዳም" ሲል /ሉቃ 1.80/፤ በሌላ ቦታ ደግሞ "ሐቅል" ብሏል ሉቃ 3.2፤4። በዮሐንስ ግን በሁሉም ቦታ ገዳም ተብሏል።

ሠ. Wild honey "የዱር ማር" ማቴዎስ 3.4፤ ማርቆስ 1.6፤ የማቴዎስ ተርጓሚ ይህንን ቃል በግእዝ "መዓረ ገዳም" የዱር ማር ሲለው፤ የማርቆስ ተርጓሚ ግን "መዓረ ጸደና" የጣዝማ ማር ብሎታል።

ረ. brood of vipers የእፋኝት ልጆች(RSV & NIV)**፤ እባቦች(GNB)፤ የእባቦች ጥርቅም(CEV)። ይህ ሐረግ በማቴዎስና በሉቃስ በተለያዩ ሁኔታ ተተርጉሟል። የማቴዎስ ተርጓሚ በሦስት የተለያዩ ቦታዎች ማቴዎስ 3.7፤ 12.34፤ 23.33 "ትውልደ አራዊት ምድር"፤ የእፋኝት ልጆች ብሎ ሲተረጎም፤ በሉቃስ ግን "ትውልደ ሰባድዕት" ተብሏል። ያው የእፋኝት ልጆች ማለት ነው። ልዩነቱ በግእዝ አነጋገር ነው።

ሰ. ለንስሐ የሚገባ ፍሬ አድርጉ ማቴዎስ 3.8፤ ሉቃስ 3.8 ይህ ዐረፍተ ነገር በማቴዎስና በሉቃስ ትንሽ ልዩነት ያለው ሆኖ ተተርጉሟል። ልዩነቱም በማቴዎስ ግበሩኬ እንክ ሠናየ ፍሬ ዘይደልወክሙ ለንስሐ "ለንስሐ የሚገባ መልካም ፍሬ አድርጉ" የሚለው በሉቃስ "መልካም" የሚለው ቃል ቀርቶ ለንስሐ የሚገባ ፍሬ አድርጉ" ማለቱ ነው።

ሸ. "እግዚአብሔር ከእነዚህ ድንጋዮች ለአብርሃም ልጆች ሊያስነሣለት ይችላል።" ማቴ.3.9፤ ሉቃ 3.8 ይህ ዐረፍተ ነገር በማቴዎስና በሉቃስ በሁለቱም በተመሳሳይ መንገድ ተተርጉሟል። ይሁንና በሁለቱ የዐረፍተ ነገሮች አወቃቀር ልዩነት አለ። ይህም ልዩነት ምናልባት ሁለቱንም ወንጌላት የተረጎሟቸው የተለያዩ ሰዎች ወይም የሰዎች ስብስቦች ሊሆኑ ስለሚችሉ ነው። ማቴዎስ በግእዝ እንደሚከተለው አስቀምጦታል። "ይክል እግዚአብሔር እምእላንቱ አዕባን አንሥኦ ውሉድ ለአብርሃም።" በአማርኛ ከላይ በአርእስቱ እንደጻፈው ነው። የሉቃስ አቀማመጥ ደግሞ እንደሚከተለው ነው። "ይክል እግዚአብሔር አንሥኦ ውሉድ ለአብርሃም እምእላንቱ አዕባን።" በአማርኛ "ከእነዚህ ድንጋዮች ለአብርሃም ልጆች ሊያስነሣለት እግዚአብሔር ይችላል" ማለት ነው።

ቀ. ዲያብሎስ- ይህ ቃል በማቴዎስ ስድስት ጊዜ ተጽፎአል። 4.1፤ 5.8፤11፤ 13.39፤ 25.41። በሁሉም ማስረጃዎች ከ25-41 በቀር ቃሉ "ዲያብሎስ" ተብሎ ተተርጉሟል። በ25.41 ግን "ሰይጣን" ተብሏል። ይኸውም ቃል በሉቃስ ወንጌል በአምስት ቦታ ይገኛል። 4.2፤3፤6፤13፤8.12 እናም በእነዚህ ሁሉ "ሰይጣን" ተብሎ ተተርጉሟል። እንደዚሁም ዮሐንስ ወንጌል ተርጓሚዎች በመጽሐፉ በሙሉ "በዲያብሎስ" ፈንታ "ሰይጣን" የሚለውን ቃል ተጠቅመዋል።

62 H.Ludolf, Commentarius ad Suam Historiam Aethiopico, (Frankfort, 1691), Lib. iii, Cap 4, 2-7.
63 I.Littmann, "Geschichte der Aethiopischen Litteratur: in Geschichte D. Chrislichen Litteratureen des Orients, 2nd ed. (Leipzig, 1909), pp.223-25. See comment on this in Ullendorff, 1968, 46.

በ. *** በምድረ በዳ የሚጮኹ ሰው ድምፅ ማቴ 3.3፤ ማር 1.3. ሉቃ 3.3-6፤ ይህ ሐረግ በመጀመሪያዎቹ ሦስቱ ወንጌላት በተለያየ ሁኔታ እንደተተረጎመ ማስተዋሉ ስሜትን የሚሰብ ነው። በማቴዎስ በግእዝ ቋንቋ "ቃል ዘይፀርሕ በገዳም፤" ይላል፤ "በምድረ በዳ የሚጮህ ድምፅ" ማለት ነው። ማርቆስ የግእዙ ትርጉም የሚከተለው ነው። "ቃል ዐዋዲ ዘይሰብክ በገዳም" የቃል በቃል ትርጉሙም "በምድረ በዳ የሚያስተምር /የሚሰብክ/ ሰው ድምፅ" ማለት ነው። በሉቃስ የተተረጎመው ደግሞ "ናሁ ቃል ዐዋዲ በገዳም" የሚል ሲሆን በአማርኛም "እነሆ በምድረ በዳ ቃል ዐዋዲ" የሚል ነው።

በብሉይ ኪዳንና በሐዲስ ኪዳን በሁለቱም ተነፃፃሪ አባባሎች፤ ተመሳሳይ ቃላትና ሐረጎች በተለያዩ መጻሕፍት በተለያየ ሁኔታ የተተረጎሙባቸው በርካታ ምንባቦች አሉ። ይህም በግልጽ የሚያስገነዝበው ልዩ ልዩ መጻሕፍት በተለያዩ ተርጓሚዎች መተርጎማቸውን ነው። ይህም አባባል አንድ ተርጓሚ በመሳሳት ተመሳሳይ ቃልን ወይም አገላለጽን በተለያዩ መጻሕፍት በተለያየ መልክ ሊተረጎም እንደሚችል የሚኖረውን ሁኔታ ሊሸር የሚችል አይደለም። በአሁኑ ጊዜ እንኳ አልፎ አልፎ አንድ ዓይነት አቋም የሌላቸው ተርጓሚዎች አሉ። አንድን ተመሳሳይ ቃል ወይም አገላለጽ በተለያዩ መጻሕፍት በተለያየ ሁኔታ ሲተረጎሙ እናገኛቸዋለን። በዚህ ሁኔታ በተሻሻሉና ቀደምትነት ባላቸው በዕብራይስጥና በግሪክ መጻሕፍት መሠረት የመጽሐፍ ቅዱስን የግእዝ ትርጉም በቁም ነገር መርምሮ ሊሳዊ ሕትመት እንዲወጣ ማድረግ በጣም አስፈላጊነት አለው።

ክፍል 5

መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ኢትዮጵያ ቋንቋ ለመተርጎም ጥቅም ላይ የዋሉ ትርጉሞች

መጽሐፍ ቅዱስ በኢትዮጵያ ቋንቋ ማለት በግእዝ የተተረጎመው ከምን ቋንቋ ወይም ቋንቋዎች ነው? ለሚለው አስቸጋሪ ጥያቄ ብዙ ጊዜ እየተነሣ በአንድ ወይም በሌላ ጊዜ ግምታዊ መልሶች ተሰጥተውታል። እንደ ኢዮብ ሉዶልፍ (Job Ludolf) እና ብዙ ሌሎች ምሁራን አስተያየት ብሉይ ኪዳን በግእዝ ቋንቋ የተተረጎመው ከሰብዓ ሊቃናት ትርጉም (Septuagint) ነው። ሐዲስ ኪዳንም እንደዚሁ ከግሪክና መጽሐፍ ተተርጎሟል።⁶⁴ ይህም ሊሆን ይቻለው ግሪክኛ በእነዚያ ዘመናት የምሥራቃዊ ሮማ ግዛት መደበኛ ቋንቋ በመሆኑና በሶርያ፤ በታናሿ እስያና በግብጽ አብያተ ክርስቲያናት በሰፊው አገልግሎት ላይ ውሎ ስለነበር ነው። በአክሱም መንግሥትም ወቅት ግሪክኛ በአጠቃላይ ሁኔታ ጥቅም ላይ ስለመዋሉ በሐውልቶች ላይ በተጻፉ መግለጫዎችና በገንዘቦች ላይ የተገኙት ጽሑፎች ማረጋገጫ ናቸው።⁶⁵

ከሶርያ ወደ ኢትዮጵያ የመጡ የመጀመሪያዎቹ ወንጌላውያን ፍሬምናጦስና ዘጠኙ ቅዱሳን መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ግእዝ ሲተረጎሙ በግሪክኛ መጽሐፍ እንደተጠቀሙ ብዙ ምሁራን ይስማማሉ። የብሉይ ኪዳን ትርጉምን በተመለከተ ከላይ እንደተጠቀሰው ከሰብዓ ሊቃናት ትርጉም (Septuagint) መተርጎሙ አጠቃላይ ተቀባይነትን አግኝቷል። ነገር ግን የየትኛውን ትርጉም ነው የተጠቀሙት የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ትርጉም መጠነኛ ለውጦች የተደረጉባቸው ሁለት ቅጂዎች አሉ። እነዚህም በሶርያ ግዛት በሰፊው ሥራ ላይ ውሎ የነበረው ሉሲያን ቅጂ (Lucian Recension) እና በግብጽ ይሠራበት የነበረው ሄሲካያን (Hesychian Recension) የተባለው ቅጂ ነው። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ለብዙ ዘመናት የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ጥገኛ ሆና በመኖሯ የብሉይ ኪዳን የግእዝ ትርጉም በሄሲካያን (Hesychian Recension) ቅጂ ላይ የተመሠረተ ለመሆኑ ብዙዎች ይገምታሉ። ሊትማን (Littmann) የተባለው ተመራማሪ ግን በዚህ አይስማማም። ከላይ የተጠቀሱት የመጀመሪያዎቹ ሚስዮናውያን ከሶርያ ስለመጡና አብዛኛውም ትርጉም በእነርሱ የተካሄደ እንደመሆኑ የብሉይ ኪዳን ትርጉም ያን ጊዜ በሶርያ በሰፊው ሥራ ላይ ውሎ ከነበረው ከሉስያን ቅጂ (Lucian Recension) የተተረጎመ ስለመሆኑ ሊትማን (Littmann) አጥብቆ ያምናል።⁶⁶ ይህ በጣም ምክንያታዊ አስተሳሰብ ነው። ነገር ግን ይህን አስተሳሰብ ሙሉ በሙሉ ለመቀበል ያስቸግራል። ምክንያቱም የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ጋር የቅርብ ግንኙነት ስለነበራት ነው።

64 H. Ludolf, *Historia Aethiopica*. (Frankfort, 1681). Lib.III, Cap. 4. 2-7

65 E. Ullendorf, 1968, 41.

66 E. Littmann, 1909, 224ff.

ይሁንና ተርጓሚዎቹ መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ግእዝ በተረጎሙ ጊዜ የግሪክን መጽሐፍ ተጠቅመዋል ስንል ለትርጉማቸው የተጠቀሙት የግሪክ መጽሐፍን ብቻ ነው ማለታችን አይደለም። ከዚህ በተያያዘ አንድ ሰው ሉፍግሬን (Lofgren) በተባለው ተመራማሪ የሐሳብ መስመር ሊያስብ ይችላል፤ ይኸውም መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ግእዝ ቋንቋ የተረጎሙ ከሶርያ የመጡት ዘጠኝ ቅዱሳን ከሆኑ፤ የሶርያን መጽሐፍ ቅዱስ ወይም የሉሲያን (Lucian Recension) ቅጂ ለምን እንዳልተጠቀሙ ለመግለጽ ያስቸግራል የሚለው ነው።⁶⁷ ከሶርያ ቋንቋ በብድር የተወሰዱ እንደ ሃይማኖት፣ ገሃነም፣ አሪት፣ ጣዖት፣ ቊርባን፣ መሥዋዕት ወዘተ የመሳሰሉ ቃላት በግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ መገኘትና ጥቅም ላይ መዋል የግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ተርጓሚዎች ከሶርያ ቋንቋ ጋር የተለማመዱና ለትርጉማቸው ተግባርም የሶርያን መጽሐፍ ተጠቅመው ሊሆን ይችላል የሚል ጠንካራ ስሜት በአንዳንድ ምሁራን መካከል እስካሁን አለ።⁶⁸ ይሁንና ይህ ሙሉ ለሙሉ ትክክል ላይሆን ይቻላል። እንደ እነዚህ ካሉ የብድር ቃላት አንዳንዶቹ ከአይሁድ አረማይክ (Aramaic) ቋንቋ የተገኙና በኢትዮጵያም ውስጥ ከክርስትና በፊት የነበረው የአይሁድ-አረማይክ (Jewish - Aramaic) ቋንቋ ቅሬት ሊሆኑ ይችላሉ።⁶⁹ ይህም አስተያየት ሲሰጥ የሶርያ የብድር ቃላት ሳይተው ነው። "ሃይማኖት" የሚለው ቃል ለምሳሌ እምነት በሚለው ስሜት ለክርስትና እምነት ሊወሰንና ለሶርያ ቋንቋ የተለየ ነው ተብሎ ሊታሰብ አይገባውም። በግልጽ እንደሚታየው ይህ ቃልና ብዙ ሌሎች የአረማይክ ቃላት ከነድምዳቸውና አነጋገራቸው በግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ የውጭ አገር ቃላት ሳይሆን እንደ ግእዝ ቃላት ሆነው ተወስደዋል።⁷⁰

እንደ A. Voobus⁷¹ F.C. Burkitt⁷² ያሉ ምሁራንን አስተያየት በመከተል Ullendorff በትክክል እንዲህ ብሏል። "በ5ኛውና በ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ከሶርያ ሚስዮናውያን በመምጣታቸው የሶርያ ትርጉም ከግሪክ መጽሐፍ ጋር በመቀናጀት ተግባር ላይ ውሏል የሚለው አስተሳሰብ መረጃው በእርግጥ ያበረታታል።"⁷³ ለግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም መሠረትነት ሙሉ በሙሉ የግሪኩን ወይም ሙሉ በሙሉ የሶርያውን ትርጉም ተጠቅመዋል የሚሉትን ሰዎች ባለመቀበል ከፕሮፌሰር ጋር ዩሊንዶርፍ ጋር መስማማት አጥጋቢ ምክንያት ያለው ነው። "ታሪካዊ ሁኔታዎችና የግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ሥነ ልሳናዊ ሐተታ ከሁለቱ ባንዱ ብቻ ተጠቅመዋል የሚለውን ደግማዊ አመለካከት ተቀባይነት እንዳይኖረው ያደርጋሉ" በማለት ዩ-ሊንዶርፍ ይገልጻል።⁷⁴ ለግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም በዚህ ሁኔታ የግሪክና የሶርያ የሁለቱም ትርጉም በተለይም የግሪኩ ተወዳዳሪ በሌለው በዋና መሠረትነት በተግባር ላይ ውሏል የሚለው መላምት በጣም አሳማኝነት ያለው ነው።

ከላይ እንደተገለጸው ጥቂት የኢትዮጵያ የብሉይ ኪዳን የባህል ሊቃውንት ብሉይ ኪዳን በቀጥታ ከዕብራይስጥ እንደተተረጎመ በአጽንኦት ይናገራሉ። ይሁንና ይህ የሚመስል አይደለም። ይህን የሚደግፍ አሳማኝ ማስረጃም አናገኝም። በሌላ በኩል አንዳንድ ምሁራን አስቸጋሪ በሆኑ ጥቂት መጻሕፍትን በመተርጎም ወቅት ተርጓሚዎቹ የአይሁዳውያን ስደተኞችን ምክርና እርዳታ አግኝተዋል ይላሉ።⁷⁵ በመሆኑም እንደነዚህ ባሉ ትርጉሞች ጥቂት የዕብራውያን ስሜቶች ተንጸባርቀዋል የሚል ሐሳብም ገልጸዋል። በአንዳንድ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት በአንዳንድ ግለሰብ ጸሐፊዎችና አንባቢዎች ከዕብራይስጡ ጋር እንዲስማሙ አድርገዋል የሚል ሐሳብ ሊመሠርት ችሏል።⁷⁶ ይህ ከዚህ በታች በዝርዝር ተገልጧል። እንደዚህ ያሉ ማሻሻሎችም ቀደም ባለ ጊዜ ማለትም ከ4ኛው ምናልባትም እስከ 7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ እንደተደረጉ አንዳንድ ምሁራን ያምናሉ።⁷⁷ በዚህም ምክንያት የአንዳንድ የኢትዮጵያ የመጽሐፍ ቅዱስ ምዕራፍ አከፋፈል የዕብራይስጡን የመጀመሪያ አከፋፈል ይከተላል ብለዋል።

67 E. Ullendorff, 1968, 50, 57.
 68 ሥርወ ሐላለ ሥላሴ 1972 120
 69 E. Ullendorff, 2968, 39n, 6.
 70 See the word haimanot in the Targum of ps. 33:4.
 71 A. VOObus, Die Sperum eines alterem aethiopischem Evangelientextes in Liecht der literarischen monumente (Stockholm, 1951), p.8; Idem, Early Versions of the New Testament, (Stockholm, 1954), p. 250.
 72 F. C. Burkitt, "Text and Versions" Enncyclopedia Biblica, iv (London, 1903), col. 5012.
 73 E. Ullendorff, 1968, 56. የላይኛውን መጽሐፍ ገጽ 56 ይመልከቱ

በአራተኛውና በስድስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን መካከል መጽሐፍ ቅዱስ ወደ ግእዝ ሲተረጎም በሰባ ሊቃናት ትርጉም (Septuagint) ውስጥ ያሉ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት በሙሉ፣ ከአዋልድ መጻሕፍትም አብዛኞቹ ጭምር እንደተተረጎሙ ይታመናል። እንደዚሁም እንደ መጽሐፈ ሄኖክ፣ ኩፋሌ፣ ዕርገተ ኢሳይያስ፣ ባሮክ፣ መልእክተ ኤርምያስ፣ የሄርማስ መጽሐፈ ኖላዊ፣ የቀሌምንጦስ መልእክታት፣ ዲዲስቅልያና ትእዛዝ ሐዋርያት በ4ኛውና በ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ መካከል ከግሪክኛው ተተርጉመዋል።⁷⁸ እዚህ ላይ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጥንታዊ ትውፊት ቀኖናዊና ቀኖናዊ ባልሆኑ ወይም አዋልድ መጻሕፍት መካከል በግልጽ ልዩነት አለማድረጉን ማስተዋል ያስፈልጋል። ሁሉም በመንፈስ ቅዱስ አጋኝነት የተጻፉና ቀኖናዊነት ናቸው ተብለው በእኩል ደረጃ የሚታዩ ናቸው።

ክፍል 6

የግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም መሻሻል

በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ነሐሴ 20 በሚከበው ስንክሳር የሚገኝ አንድ ትውፊታዊ ማስረጃ አለ። ይህ ማስረጃ የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ የተተረጎመው አባ ሰላማ በሚባል ተርጓሚ ሊቀ ጳጳስ እንደሆነ ያስረዳል። የተተረጎመውም ከዐረብኛ ነው ይላል። መረጃውም እንደሚከተለው ይነበባል።

በዛቲ ዕለት አረፈ አባ ሰላማ መተርጎም ...

ሰላም ለክ ለም ሃይማኖት ስርዋ፤

ትእዛዛት አሪት ወወንጌል እንተ ዲቤክ ተክአዋ፤

ሰላማ ዝክርክ ከመ በኅቤነ ነዋ፤

በከናፍሪክ ምዑዛት እመዓዛ ክርቤ ወዐልዋ፤

እምነ ዓረቢ ለግእዝ መጻሕፍት ተዐልዋ።

"በዚኛ ዕለት /ነሐሴ 20/ ተርጓሚው አባ ሰላማ አረፈ" በማለት ታሪኩን ከጀመረ በኋላ መረጃውን በግጥም መልክ እንዲህ ሲል ይገልጻል።

"የሃይማኖት ዛፍ ሥር ለሆንኸው ላንተ ሰላምታ ይገባል፤

የወንጌልና የአሪት ትእዛዛት በአንተ ላይ ፈስሰዋል፤

ሰላማ ሆይ መታሰቢያህ በእኛ ዘንድ ይገኛል፤

ክርቤና ዐልዋ ከሚባሉ ሽቶዎች የበለጠ መዓዛ ባላቸው ከንፈሮችህ ኃይል

መጻሕፍት ከዐረብኛ ወደ ግእዝ ተተርጎመዋል።"^{78 80}

ከዐረብኛ ወደ ግእዝ ስለተደረገው የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም እዚህ ላይ የሰጠው መረጃ ወደ ግእዝ የተደረገውን የመጀመሪያውን የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም በምንም ዓይነት አይመለከትም። የሚመለከተው በ14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተደረገውን የግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ማሻሻል ነው።⁸¹ ይህም የተደረገው "አባ ሰላማ" የሚል ቅጽል ተሰጥቷቸው ከነበሩት ከቅዱስ ፍሬምናጦስ ስም ጋር ስማቸው በተመሳሰለው በ14 ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በነበሩት ሁለተኛው አባ ሰላማ ሊቀ ጳጳስ አመራር ነው። እንዲያውም የእያንዳንዱ "ሰላማ" መለያ በቤተ ክርስቲያኒቷ ተወስኗል። የመጀመሪያው ፍሬምናጦስ "ሰላማ ከሣቴ ብርሃን" የሚባሉ ሊሆኑ፣ የኋለኛው ግን "ሰላማ መተርጎም" በሚል ቅጽል ይለያሉ።

የመጀመሪያውን የኢትዮጵያ ትርጉም ማሻሻል ለምን አስፈለገ? የሚል ጥያቄ አንድ ሰው ሊያነሣ ይችላል። የመጀመሪያዎቹ ተርጓሚዎች መነሻ ወይም ምንጭ በሆነው ቋንቋ የሚገኙ አንዳንድ አስቸጋሪ ምንባቦችን በትክክል መተርጎም እንዳልቻሉና ውጤቱም ብዙ ያልተስተካከሉ ትርጉሞችን እንዳስከተለ ይታመናል። ከእነዚህም ጉድለቶች በተጨማሪ በኋላ ዘመን መሻሻል ባስፈለጋቸው ልዩ ልዩ የቀኖና መጻሕፍት ውስጥ ከጊዜ ወደጊዜ ብዙ ስሕተቶች ገብተዋል። የአሥራ አራተኛው መቶ ክፍለ ዘመን የትርጉም መሻሻል በዐረብኛው ትርጉም ላይ የተመሠረተ መሆኑ ይታመናል።

⁷⁸ የላይኛውን መጽሐፍ 78፡37-38 ይመልከቱ።

⁷⁴ A. Dillman, *Biblia Veteris Testamenti Aethiopica*, vol. ii, fasc. i., p.3.

⁷⁵ E. Ullendorff, 1968, 57

⁷⁶ Zuendorf R., "Ethiopic Versions" in *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 6, p. 808

⁷⁷ "Lesynaxair Ethiopien" in *Patrologia Orientalis*, vol. ix, 4, p.359.

ይሁንና በእነዚያ ዘመናት ከብዙ ምንጮች የተገኙ ብዙ የዐረብኛ ትርጉሞች ስለነበሩ የግእዝን ትርጉም መሻሻል ለማግኘት ከየትኞቹ የዐረብኛ ትርጉሞች እንደተሻሻለ ለማረጋገጥ አስቸጋሪ ነው። ሆኖም ብዙ ሊቃውንት እንደሚያምኑት ይህ ማሻሻል የተደረገው ፋይም (Fayum) የተባለው አገር ሰው የነበሩት 'ራባይ ሰአዲያ ጋአን' (Rabbi Ds'adua Ga'on of Fayum) የተባሉት ሊቅ እንደተረጉሙት በሚገመተው የዐረብኛ ትርጉም ላይ ተመሥርቶ ነው። የእርሳቸውም ትርጉም ከምንጩ ከዕብራይስጡ ብሉይ ኪዳን ጋር በቅርበት የተያያዘ መሆኑ ይታመናል።⁸² ይህም ሆኖ የኢትዮጵያው የግዕዝ መጽሐፍ ቅዱስ የተሻሻለው ትርጉም ከሰአዲያ (Sa'adia) ትርጉም ጋር ምን ያህል ተመሳሳይ እንደሆነ በእርግጠኝነት ለመናገር አስቸጋሪ ነው። ዐረብኛ፣ ዕብራይስጥና ግዕዝ በጥሩ ሁኔታ የሚያውቅ /ቁ/ ምሁር /ራን/ የሰአዲያን (Sa'adia) ትርጉም ማጥናትና ከኢትዮጵያው ትርጉም ጋር ማነፃፀር ይኖርበታል። /ባቸዋል/።

አንዳንድ ምሁራን የብሉይ ኪዳን ትርጉም መሻሻል በዕብራይስጡ መሠረት እንደሆነ ያምናሉ።⁸³ ሆኖም ይህን አስተሳሰብ የሚደግፍ የተወሰነ ማስረጃ የለም። ይህ ጉዳይ ጥሩ የዕብራይስጥና የግእዝ ቋንቋ ዕውቀት ባላቸው ምሁራን በቁም ነገር ሊጠና የሚገባው ነው። በአሁኑ ጊዜ በመንበረ ፓትርያርክ በግሪኩ ሰብዓ ሊቃናትና በግእዙ መሠረትነት መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ለማርኛ በምንተረጉምበት ጊዜ የግእዙን መጽሐፍ ቅዱስ ስንመረምር የግእዙ ብሉይ ኪዳን ከግሪኩ ሰብዓ ሊቃናት ይልቅ ከዕብራይስጡ ጋር በጣም የተቀራረበ ሆኖ አግኝተነዋል። ይህም የግእዙ መጽሐፍ ቅዱስ በዕብራይስጡ መሠረትነት ወይም ከዕብራይስጡ መሠረትነት በተተረጎመው በሰአዲያ (Sa'adia) ትርጉም መሠረትነት እንደተሻሻለ ያላንዳች ጥርጥር ያስረዳል።

አንዳንድ ሌሎች ምሁራን ደግሞ በመካከለኛው ክፍለ ዘመን የተደረጉ ሁለት የተለያዩ የብሉይ ኪዳን ትርጉም ማሻሻያዎች እንዳሉ ይናገራሉ። የመጀመሪያው "ተራ /ቀላል መሻሻል" (Vulgar Revision) ተብሎ ይጠራል። ይህም ከላይ በተጠቀሰው በሰአዲያ የዐረብኛ ትርጉም ላይ ተመሥርቶ በ14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተሻሻለው ነው የሚል ግምት አለ። ሌላው "በምሁራን የተሻሻለ" (Academic Revision) ተሰይሟል። ይህም ምናልባት በምንጩ በዕብራይስጡ ላይ ተመሥርቶ በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተሻሻለ ነው ተብሎ ይገመታል።⁸⁴ ይህ መሻሻል ከመጀመሪያው ከዕብራይስጡ ማለት የማሰራቴክ (Masoretic) ምንባብ ጋር ብዙ ተመሳሳይነት አለው። ይሁንና ዩሊንዶርፍ (Ullendorff) "የአካዳሚክ ትርጉም መሻሻል" (Academic Revision) የሚባለውን ባለመቀበል አስተያየቱን እንደሚከተለው ሰጥቷል። "በጊላኛው መካከለኛ ዘመን ሁኔታዎች ሰፊ ለሆነ የዕብራይስጥ ትርጉም ወይም እርማት የተመቻቹ አልነበሩም።" በመሆኑም የ"አካዳሚክ ትርጉም መሻሻል የሚባለውን ለመቀበል የማይቻል መሆኑን" እንደተገነዘበ በማጠቃለያው ገልጿል። "የዕብራይስጥ ቋንቋ ተጽእኖ ወይም ተሰሚነት ከ4ኛው እስከ 7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ባለው ጊዜ ውስጥ እንደምክንያት ይቆጠራል።" በማለት ዩሊንዶርፍ ያስባል።⁸⁵

ሆኖም ከፍ ባለ ደረጃ በሚወደደው ትውፊት ላይ በመመሥረት የኢትዮጵያ ጥንታዊያን የመጽሐፍ ቅዱስ ምሁራን ብሉይ ኪዳን ሁለት ትርጉሞች እንዳሉት ይገልጻሉ። አንደኛው ከምንጩ ከዕብራይስጡ ሲሆን፣ ሁለተኛው ከሰብዓ ሊቃናት ትርጉም (Septuagint) በቀጥታ እንደተተረጎመ ያስገነዝባሉ። ሆኖም በ14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ስለተደረገው የትርጉም ማሻሻል አንዳችም አይናገሩም። አዲስ ኪዳንን በተመለከተ ግን የሰላማ ሐዲስ ኪዳንና የቀድሞው ሐዲስ ኪዳን የሚባሉ የሁለት ትርጉሞችን መኖር ይቀበላሉ።⁸⁶ ሆኖም የሰላማ ሐዲስ ኪዳን በኢትዮጵያ በካህናቱና በምእመናኑ ዘንድ ታዋቂ አለመሆኑንና በአገልግሎት ላይም አየዋለ እንዳልሆነ መስተዋሉ አስፈላጊ ነው።⁸⁷

በሌላም በኩል የሶርያው ትርጉሞች ለመጀመሪያው የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም በመሠረትነት አገልግለዋል የሚል አቋም ያለው ኤ ቮቡስ (A. Voobus) የተባለው ምሁር የ14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የትርጉም መሻሻል በግሪክ የመጀመሪያው ትርጉም መሠረትነት እንደተካሄደ በእርግጠኝነት ይናገራል።⁸⁸ ይሁን እንጂ የመካከለኛው ዘመን የኢትዮጵያ ባህላዊን ሥነልሳናዊ ሁኔታዎች እንዲህ ያለውን አባባል የሚደግፉ አይመስልም። ስለዚህ የ14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የትርጉም መሻሻል በአመዛኙ በሰአዲያ (Sa'adia) የዐረብኛ ትርጉም ላይ የተመሠረተ ይመስላል።

80 የግእዙ ግጥም በአማርኛ ግጥም በዚህ መልክ የተቀመጠው የጽሑፉን ውበት ለመጠበቅ ነው።
81 ይህ 14ኛው መቶ ዓመት (ድ.ል.ክ) በኢትዮጵያ የሥነ ጽሑፍ ትግሣኤ መጀመሪያ መሆኑ ይታወቃል።
82 The Catholic Encyclopedia, vol. v, 1913, p.570. See also Ullendorff, 1968, pp. 47-49.
83 H. Zotenberg, Catalogue des mss. Ethiopiens de la Bibliothèque nationale, Paris, 1877, pp.9-11.
84 Lofgren, O. Die athiopische übersetzung des propheten Daniel, paris, 1927; xxiv ff.; Schäfers, J. Die athiopische übersetzung Jeremias, Freiburg, 1912; 178; The Achor Bible Dictionary, Vol.6,p.608.
85E. Ullendorff, 1968: 57.

በሌላ በኩል ደግሞ አንዳንድ ምሁራን የመጽሐፍ ቅዱስ ሁሉም የቀኖና መጻሕፍትና ጥቂት የአዋልድ መጻሕፍት በዚህ ጊዜ እንዲሻሻሉ እንደተደረገ ገምተዋል። ከነዚህም በተጨማሪ ጸሐፊዎቻቸው በሚገባ ሳይታወቁ በመጽሐፍ ቅዱስ ታላላቅ ሰዎች ስም የተጻፉ እንደ ኪዳን አብርሃም፣ ሙሴ በሲና ላይ ከእግዚአብሔር ጋር ያደረገው ንግግርና እንደ የሲቢል ጥበብ (Wisdom of Sybil) ያሉ የብሉይና የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት በ14ኛውና በ15ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መካከል ከዐረብኛ ተተርጉመዋል።⁸⁹ በተሻሻለው የትርጉም ክልላ ወቀት ብዙ ተርጓሚዎች ተሳትፈው ስለነበር የተለያዩ መጻሕፍት የተሻሻሉት የትርጉም ክልላዎች እኩልነት እንዳይኖራቸውና የተለያዩ እንዲሆኑ ምክንያት ሆነዋል።

ክፍል 7

የኢትዮጵያ ቅዱሳት መጻሕፍት ኅትመት

የመጀመሪያው የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ኅትመት በ1513 ዓ.ም. በሮም ውስጥ በጄ.ፖትኬን (J. Potken) ተዘጋጅቶ የታተመው መዝሙረ ዳዊት (Psalterium Chaldaicum) ነበር። ይሁንና ይህ ሒሳዊ በሆነ መንገድ የተዘጋጀ አልነበረም። ሒሳዊ በሆነ መንገድ የተዘጋጀው የዳዊት መጽሐፍ በዶ. ሉዶልፍ (J. Ludolf) የተሠራውና "መዝሙር ዘዳዊት" በሚል ርእስ በ1701 ዓ.ም. የታተመው ነበር።⁹⁰ ስለኢትዮጵያ በመጻፍ የታወቀው ሌላው ታላቅ ሰው አገስት ዲልማን (August Dilmann) ስምንቱ ብሔረ አሪት፣ አንደኛና ሁለተኛ ሳሙኤልን፣ አንደኛና ሁለተኛ ነገሥትን፣ እንደዚሁም የብሉይ ኪዳንን አዋልድ በ1853 እና 1894 መካከል ሒሳዊ በሆነ መንገድ አዘጋጅቶ አሳትሟል። የተሟላ የኢትዮጵያ ብሉይ ኪዳን ፍራንቸስቶ ዳ በሳኖ በተባለው የሮማ ካቶሊክ ምሁር ካህን ለመጀመሪያ ጊዜ በ4 ቅጾች /መጻሕፍት/ ተዘጋጅቶ ከ1922-26 ባለው ጊዜ ታትሟል።⁹¹ ይህም ከተለያዩ ምንባቦች ጋር በማነፃፀር ሒሳዊ በሆነ መንገድ የተዘጋጀ እንዳልሆነ ተገልጿል።⁹² የዳባሳኖ ዋና ዓላማ ለኢትዮጵያ ሕዝብ ተግባራዊ ጠቀሜታ ያለው የተሟላ የግእዝ ብሉይ ኪዳን አሳትሞ ማውጣት ነበር እንጂ ሒሳዊ ኅትመት ማዘጋጀት አልነበረም።

ሐዲስ ኪዳን ለመጀመሪያ ጊዜ በ1548 በሮም ታተመ። "ኢዲቲኦ ፕሪንሴፕስ" (Editio Princeps) ተብሎ የተጠራው ይህ እትም በቫቲካን ቤተ መጻሕፍት ውስጥ ተጠብቀው በኖሩ ቀደምት የእጅ /የብራና/ ጽሑፎች ላይ የተመሠረተ ነበር። ይህም ፕትመት ኢየሩሳሌምን ጉብኝተው ወደ ሀገራቸው ይመለሱ የነበሩ ሦስት ኢትዮጵያውያን መነኩሳት ወደ ሮም ሄደው ስለነበር በእነርሱ የተዘጋጀ ነበር። እነርሱም ይህን የመጀመሪያ ሐዲስ ኪዳን ፕትመት ያዘጋጁባቸውን በእጅ የተጻፉ የግእዝ ቅዱሳት መጻሕፍት ይዘው ነበር ይባላል። ይህ ፕትመት በ1753 ዓ.ም. በዋልተን ፖሊግሎት እንደገና ተባዘቷል።⁹³ በጣም የታወቀው የኢትዮጵያ ሐዲስ ኪዳን በቶማስ ቤል ፕላት (Thomas Bell Platt) በ1830 ለBritish and Foreign Bible Society) ታትሟል።⁹⁴

86 ይህ መረጃ የብሉይ ኪዳን ትርጓሜ ምሁር በሆኑት በመጋቢ ብሉይ ሰይጴ ሥላሴ የሐንሰ ስቃል ፖሊሰን ጊዜ ተረጋግጧል።

87 "የሐዲስ ኪዳን ትርጓሜ ምሁር በሆኑት በእውነት መታርገስ ተረጋግጧል።

88 VooBus A. Early Versions of the New Testament. Stockholm, 1954, 247 ff. cf. Ullendorff, 1968, 53.

89 Auumond R. "Ethiopic Versions" in The Anchor Bible Dictionary, vol.6, p.808.

90 Ibid.: The Catholic Encyclopedia, vol.5, 1913, p.570.

91 The Anchor Bible Dictionary, vol. 6, p. 809.

92 E. Ullendorff, 1968, p. 59.

93 Encyclopaedia Biblica, vol. iv, col. 5012. The Anchor Bible Dictionary, vol. 6, p. 809; E. Ullendorff, 1968, p.34.

94 Encyclopaedia Biblica vol. iv, col. 5012. The Anchor Bible Dictionary, vol. 6, p. 809.

95 E. Ullendorff, 1968, p.35.

ክፍል 8

የኢትዮጵያ የብራና ቅዱሳት መጻሕፍት የሚገኙባቸው ቦታዎች

በሚያማምሩ ብራናዎች የተጻፉ ቁጥራቸው የበዛ በእጅ የተጻፉ የግእዝ ቅዱሳት መጻሕፍት እንደ ደብረ ሊባኖስ፣ ደብረ ቢዛን፣ ደብረ ዳሞ፣ ጉንዳጉንዲ፣ ሐይቅ ቅዱስ እስጢፋኖስ፣ በጣና ባሕር ደሴቶች ላይ ባሉና በመሳሰሉት ገዳማት ይገኛሉ። ከእነዚህ መጻሕፍት አብዛኞቹ ያማሩ ምሳሌዎች፣ በጥሩ የሚያበራ ሁኔታና በሚያስደንቅ አጻጻፍ የተጻፉ ናቸው።⁹⁵ በሽህ የሚቆጠሩ የኢትዮጵያ መጻሕፍት በብዙ የአውሮፓ ብሔራውያን ዩንቨርሲቲዎች አብያተ መጻሕፍት የሚገኙ መሆኑን ሲያስታውሱት አስገራሚ ነው። እነዚህ መጻሕፍት እንዴት አውሮፓ ደረሱ በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመንና ከዚያም በፊት ጀምሮ ብዙ ተጓዦች፣ አሳሾችና ተመራማሪዎች ጉብኚዎችም በተደጋጋሚ በኢትዮጵያና በኢርትራ ተጉዘዋል። እነዚህ ሰዎች በገንዘብ የማይተመን ዋጋ ያላቸውን እነዚህ በርካታ መጻሕፍትን አሰባስበው የያዙ ገዳማትንም ጎብኝተዋል። እነዚህ ሕዝቦች ከገዳማቱ ጥሩ ጥሩ የሆኑ መጻሕፍትን በእጃቸው የሚያስገቡበትን መንገድና ዘዴ ተጠቅመው ወደ አውሮፓ በመውሰድ ሸጠዋቸዋል ወይም ለልዩ ልዩ አብያተ መጻሕፍት ሰጥተዋቸዋል። ይህም ሁኔታ የኢትዮጵያን ገዳማት በዋጋ ከማይተመን ሀብታቸው ሲያራቁት፣ የአውሮፓን አብያተ መጻሕፍት ግን አበልጽጓል። በጣም ብዙ ቁጥርና ሰፊ አገልግሎት ያላቸው የኢትዮጵያ የብራና ቅዱሳት መጻሕፍት፣ በዊንድሶር ካስትል ቤተ መጻሕፍት፣ በማንቸስተር በጀን ራይላንድ ቤተ መጻሕፍት፣ በበርሊን፣ በሌኒንግራድ ቤተ መጻሕፍት፣ በቪኤና ቤተ መጻሕፍት ወዘተ ይገኛሉ። እጅግ ጠቃሚ የሆኑ በማይክሮፊልም የተቀረጹ ስብስቦች በሚንሶታ በኮሌጅቪል በሂል ገዳም ቤተ መጻሕፍት (Hill Monastic Manuscript Library) (HMML) ይገኛሉ። የገዳሙ ቤተ መጻሕፍት ኃላፊዎች በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ፈቃድ የኢትዮጵያ ገዳማት መጻሕፍት ቤተ መጻሕፍት ተብሎ የተሰየመ በአዲስ አበባ አቋቁመው የተራቀቀ የማይክሮ ፊልም መሣሪያ ተክሉ። በጣም ብዙ መጽሐፍ ቅዱስ ነክ የሆኑና የቅዱሳንን የሕይወት ታሪክና ተጋድሎአቸውን የሚያወሱ መጻሕፍትን በሦስት ኮፒ ፊልም አንስተው አንዳንድ ቅጅ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን፣ ለአዲስ አበባ ዩንቨርሲቲና ለሂል ገዳም ቤተ መጻሕፍት ሰጥተዋል። ዶክተር ደብልዩ ኤፍ ማኮምበር (W. F. Macomber) እና ዶ/ር ጌታቸው ኃይሌ ስለ የኢትዮጵያ የብራና ቅዱሳት መጻሕፍት አስመስጋኝ ካታሎግ (Catalogue) /የመጻሕፍት ዝርዝር/ አዘጋጅተዋል።⁹⁶

96 Macomber, W. F. 1975 - 78 A Catalogue of Ethiopian Manuscripts, vols. 1 - 3, Collegeville, MN.: Getachew Haile. 1978 - 88. A Catalogue of Ethiopian Manuscripts, vols. 4 - 11, Collegeville, MN.

ምዕራፍ 8

የቅዱሳት መጻሕፍት አንድምታ ትርጓሜ በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን፡፡

ክፍል 1

በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የአንድምታ ትምህርት ቤት ቅዱሳት መጻሕፍትን ለማብራራት የሚያገለግሉ ሁለት ቃላት አሉ፡፡ እነርሱም ትርጓሜና ፍቅር ናቸው፡፡ ነገር ግን የትኛው ለነጠላ ትርጓሜ፣ የትኛውም ለአንድምታ ትርጓሜ እንደሚጠቅም ውሳኔ የለም፡፡ ሁሉም በሁሉ ይነገራሉ፡፡ ይሁን እንጂ የአማርኛው ቅዱስ መጽሐፍ ብዙ ጊዜ ትርጓሜን ሲጠቀም፣ የግእዝ ቅዱስ መጽሐፍ ፍቅሩን ይጠቀማል፡፡ ስለዚህም የሚከተሉትን በግእዝና በአማርኛው መመልከት ይቻላል፡፡

ግእዝ

"... ንጣእነ ዘይፌክር ለነ
" ዝንቱ ውእቱ ሕልምከ
ወፍካሬሁ እነግር ቅድመ ነጉሥ፡፡"
"ፍካሬ ዘጸድቃን ወዘኃጥአን

አማርኛ

"... የሚተረጎምልን አጣን፡፡" (ዘፍ. 40.8)
ሕልምህ ይህ ነው ትርጓሜውንም
በንጉሡ ፊት እናገራለሁ" (ዳን.2.36)
የጸድቃንና የኃጥአን
ትርጓሜ፡፡" (መዝ.1.አርእስት)

ከዚህም የተነሣ ትርጓሜ በግእዝ አብዛኛውን ጊዜ ከቋንቋ ወደ ቋንቋ ለመመለስ ሲያገለግል ፍቅሩ በግእዝ ከቋንቋ ወደ ቋንቋ ለመመለስ ሳይሆን ምሳሌ ቅኔ ሕልምና ሌላም ሕቡእ ለሆነ ነገር ሁሉ ማብራሪያ ነው፡፡

2. የትርጓሜ አስፈላጊነት

ሀ. ከጎጠኣት በፊት ብሩህ የነበረው የሰው አእምሮ ከጎጠኣት በኋላ ጨልሞአል፤
የእግዚብሔርን መልእክት በቀጥታ ከማስተዋል ተገቷል፡፡ ምሥጢረ ነገረ
እግዚብሔርም ተሰውሮበታል፡፡

ለ. ሰዎች በብዙ መንገድ ይለያያሉ፤ ለምሳሌ ፡-
በሀገር፣ የአንዱ ሀገር ትምህርትና ባህል ልማድና ቋንቋ ወዘተ ከሌላው ሀገር
ይለያል፡፡ በትምህርት፣ አንዱ ምሁር፣ ሌላው ኢምሁር ሊሆን ይችላል፡፡
በመሆኑም ትርጓሜና ማብራራት ያስፈልጋሉ፡፡

ሐ. መጽሐፍ ቅዱስ የተነገረበትና የተጻፈበት ዘመን እጅግ ሩቅ ነው፤ ቦታው፣ ባህሉ፣
ሥርዐቱ፣ ኑሮው፣ ልማዱ፣ ቋንቋው፣ ዛሬ ካለንበት ዘመን የተለየ ነው፡፡ መጽሐፍ
ቅዱስ በመጀመሪያ የተነገረላቸው ሕብረተ ሰባዎች በአስተሳሰብና በዕውቀት
ከእግዚአብሔርም ጋር ከነበራቸው ቅርብነት አኳያ ከዛሬው ሕብረተሰብ የተለየ ነበሩ፡፡
ስለዚህ የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጓሜ ለዛሬው ኅብረተሰብ አስፈላጊ ነው፡፡

መ. በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተለያዩ የንግግር ዐይነቶች እንደ ሕልም፣ እንቅጥልሽ፣
ምሳሌያዊና ቅኔያዊ ሰላሉት ሕልም፣ ራእይና ትንቢት ጥበብም ሰላሉት ትርጓሜ
አስፈላጊ ነው፡፡ (ዘፍ.40፣ መሳ.14:18፣ መሳ.9.8-15፡፡ ዮሐ.10:9-18፡፡ ሉቃ.13.32
ዮሐ 2.19-21፡፡ 21:18-19፡፡ ሮሜ.12፣20፡፡)

3. አንድምታ

አንድ የተባለው ቃል ሁለት ባዕዳን ፊደላት ምና ታ ታክለውበት አንድምታ የተሰኘውን ቃል ሊያስገኝ ችሏል። አንድምታ ለቅዱሳት መጻሕፍት ፍካሬ ወይም አብርሃን የተሰጠ ሥረይ /ተርም/ ነው። አንድ ማለት ሁለተኛ የሌለው ነጠላ ብቻ ሲሆን አንድም ከመስተጻምር ጋር በመሆኑ ሌላ አንድ የተጨመረበት ማለት ነው። በዚህ ዐይነት አንድምታ ማለት ሌላ ተጨማሪ ያለው አንድ ማለት ይሆናል።

ኢትዮጵያውያን ሊቃውንት ከቅዱሳት መጻሕፍት አንዱን ቃል ወይም አረፍተ ነገር ከአንድ ጊዜ በላይ ሁለተኛ ሦስተኛ በማለት ፈንታ "አንድም" እያሉ እስከ ዐሥራ ሦስት ጊዜ (ራእ.6:2) ስለሚተረጉሙ "አንድምታ" ለትርጓሜ መጻሕፍት ስያሜ ሆኗል።

አንድምታ የአማርኛ ቃል እንደመሆኑ መጠን ቅዱሳት መጻሕፍት በአማርኛ መብራራት ከጀመሩበት አንሥቶ ተግባራዊ ለመሆን በቅቷል። ከአማርኛ በፊት ግን መጻሕፍት በግእዝ ተነብበው በግእዝ ይተረጉሙ ስለነበረ እንደ አንድም የሚያገለግሉ ሌሎች የግእዝ ቃላት ነበሩ። እነዚህም ጌላ በቦታቸው ይታያሉ።

አንድም በቃል ብቻ ይነገራል እንጂ በአንድምታ ትርጓሜ መጽሐፍ ውስጥ አይጻፈም። እርሱን የሚተካው "ቦ" የተባለው የግእዝ ቃል ይጻፋል። "ቦ" ደግሞ ከተጻፈ በጌላ አንድም ተብሎ ይነበባል አንጂ በ ተብሎ አይነበብም። ቦ ማለትም ሌላ ተጨማሪ ትርጓሜ አለ ማለት ሲሆን ከግእዝ የፍካሬ መንገድ የተወሰደ ነው። ይህንም በቦታው እናያለን።

ዛሬ ግን በታተሙት የአንድምታ ትርጓሜ መጻሕፍት ውስጥ በ "ቦ" ፈንታ አንድም የተባለው ቃል ራሱ በሙሉ ተጽፎ ይገኛል። (ቅዱማር.ምዕ.1:7። ሮሜ 1:1።)

4. የአንድምታ ትርጓሜ በቅዱሳት መጻሕፍት

ለአንድምታ ትርጓሜ ቅዱስ መጽሐፋዊ መሠረት አለው። ምክንያቱም በቅዱስ መጽሐፍ ለአንድ ቃል ወይም ዘርዕ ከአንድ በላይ ትርጓሜ እንዳለው ይገኛል። ለምሳሌ ያህል የሚከተሉት ምሳሌያዊያት ትርጓሜዎችን እንመልከት።

ሀ. "እናንተ ከሕግ በታች ልትኖሩ የምትወዱ ሕጉን አትሰሙምን? እስኪ ንገሩኝ አንዱ ከባርያዬቱ፤ አንዱም ከጨዋይቱ የሆኑ ሁለት ልጆች ለአብርሃም እንደነበሩት ተጽፎአልና። ይህም ነገር ምሳሌ ነው። እነዚህ ሴቶች እንደ ሁለት ኪዳኖች ናቸው። (ገላ.4:21-24) እዚህ ላይ ሁለቱ ሴቶች ሣራና አጋር በታሪክ የታወቁ ሰዎች መሆናቸው እንደተጠበቀ ሆኖ በሁለቱ ኪዳኖች ብሉይና ሐዲስ ተተርጉመዋል።

ለ. እንደዚሁም በ1ቆሮ 10:1-5 "ሁሉም ይከተላቸው ከነበረው ከመንፈሳዊ ዐለት ጠጡ። ያም ዐለት ክርስቶስ ነበረ።" ተብሎ ዐለቱ ከዐለትነቱ ሳይወጣ በክርስቶስ ተተርጉሞአል። ከዚህም ጋር በ1 ቆሮ :10:11 ላይ እስራኤል ከግብፅ በወጡ ጊዜ የደረሰባቸው ሁሉ " እንደ ምሳሌ ሆነባቸው" መባሉ ምሳሌያዊ አንድምታ ነው።

ሐ. "የሚያበራየውን በሬ አፉን አትሰረው" ተብሎ በሙሴ ሕግ ተጽፎአል። (ዘዳግ.25:4) ቅዱስ ጳውሎስ ይህን ሲተረጎም "እግዚአብሔር ስለ በሬ ይገደዋልን? ይህን ማለቱ ስለ እኛ አይደለምን? ብሏል። (1ቆሮ 9:9-12) ከዚህ በሬ በአንድምታ እንደ ወንጌል መልእክተኛ ሆኖ ተተርጉሞአል። ጌታችንም ለአንድምታ ትርጓሜ መሠረት የሚሆን ምሳሌን አሳይቶአል። ይኸውም መንግሥተ ሰማያትን በአንድ ምዕራፍ ውስጥ በተለያዩ ስድስት ነገሮች መስሎ ማስተማሩ ነው። (ማቴ.13:1-47) ተጨማሪ ማስረጃዎች ዮሐ.3:14-15። ራእ.1:8

5. የአንድምታ ትርጓሜ ዐይነት

እንደ ኢትዮጵያ ትርጓሜ ቤት ባህል የአንድምታ ትርጓሜ ዐይነት ፈጣሪና መስጠራዊ(መንፈሳዊ) ነው። ማንኛውም የቅዱሳን መጻሕፍት ንባብ ወይም ቃል ከፈጣሪ ትርጓሜ በስተኋላ የተሰወረ ምስጢራዊ ወይም መንፈሳዊ ትርጓሜ አለው። ይህም የተሰወረ ምስጢር መገለጥ እንዳለበት በማመን ኢትዮጵያውያን ሊቃውንት ማንኛውንም ንባብ በአንድምታ ለመተርጉም ከፍተኛ ጥረት አድርገዋል።

"መጽሐፍ ይቀትል፣ ወመንፈስ የሐዘ፣ ንባብ (ፊደል) ይገድላል፣ ትርጓሜ ግን ያድናል።" (2ቆሮ.3:6) እንደተባለው የቅዱሳን መጻሕፍት ዘርዕ በአንድምታ መስጠራዊ ትርጓሜ ካልተተረጎመ አንዳንድ ጊዜ አስቸጋሪ ዘርዕ ሊኖር ይችላል። ለምሳሌ፡- "እግዚአብሔር በክንፎቹ አዘላቸው፤ (ዘዳግ.33:11) "ቀኝ ዐይንህ ብታስትህ አውጣት፤ ቀኝ እጅህ ወይም ቀኝ እግርህ ብታስትህ ቁርጠህ ጣላት።" (ማቴ.5:29-30) ወዘይመስሉ። እነዚህ ዘሮች በምስጢራዊ ትርጓሜ ካልተተረጎሙ በቀር ፊደላዊ ትርጓሜያቸው ስሜት አይኖረውም።

የእስክንድርያና አንጾኪያ ት/ቤቶች በእነዚህ ሁለት የትርጓሜ ዐይነቶች የታወቁ ናቸው። የአንጾኪያ ት/ቤት ፊደላዊ ወይም የቃል በቃል ትርጓሜን እንጂ መንፈሳዊ የአንድምታ ትርጓሜን አይደግፍም። የእስክንድርያ ት/ቤት ደግሞ በአንድምታ ትርጓሜ ላይ እንጂ በፊደላዊ ወይም በቃል በቃል ትርጓሜ ላይ አያተኩርም። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ት/ቤት ግን የሁለቱም ት/ቤቶች ትርጓሜ ስለሚነገርበት የማንኛውም ተቃዋሚ ሳይሆን ሁለቱንም አጣምሮ የያዘ ነው።

ክፍል 2

የአንድምታ ትርጓሜ መጻሕፍት፣

እንደ ኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን የአንድምታ ትምህርት ቤት ትውፊት በአንድምታ የሚተረጎሙ የብሉይና የሐዲስ ኪዳናት ቅዱሳን መጻሕፍት ብቻ ሳይሆኑ፣ ከቅዱሳን መጻሕፍት ውጭ የሆኑ ሌሎች መጻሕፍትም በአንድምታ ይተረጎማሉ። እነዚህም መጻሕፍት ዐለም አቀፍ የጋራ ቅዱሳን አበው የደረሷቸው ናቸው። በመሠረቱ በቅዱሳን አበው የተደረሱት መጻሕፍት ራሳቸው በቅዱሳን መጻሕፍት ላይ የተዘጋጁ ትርጓሜ ናቸው። ለምሳሌ የቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅና የቅዱስ ቂርሎስ መጻሕፍት ቀጥተኛ ትርጓሜዎች መሆናቸው በይዘታቸው ይታወቃል። ሆኖም የቤተ ክርስቲያናችን የአማርኛ አንድምታ መምህራን በእነዚህና በሌሎችም መጻሕፍት ላይ ተጨማሪ አንድምታ በማክል እንዲበራሩ አድርገዋል። ነገር ግን የትምህርት መጻሕፍት እንጂ ከቀኖናውያን መጻሕፍት ጋር የሚቁጠሩ አይደሉም። ባጠቃላይ የአንድምታ ትርጓሜ የሚካሄድባቸው መጻሕፍት ቀጥለው የተዘረዘሩት ናቸው።

1. ብሉይ ኪዳን

- ስምንቱ ብሔረ ኤሪት (ከዘፍጥረት እስከ ሩት)
- አርባዕቱ ብሔረ ነገሥት (ከቀዳማዊ ሳሙኤል እስከ መጽሐፈ ነገሥት ሣልስ)
- ሁለት ዜና መዋዕል (ሕፁፃን)
- ሦስቱ መጻሕፍተ ዕዝራ
- መጽሐፈ ነሀምያ
- ኩፋሌና ሄኖክ
- ጦቢት፣ ዮዲትና አስቴር
- ሦስቱ መጻሕፍተ መቃብያን፣
 - ሀ. መቃቢስ ዘሞአብ/
 - ለ. መቃቢስ ዘብንያም
 - ሐ. ዘአልአዛር
- መጽሐፈ ኢዮብ
- መዝሙረ ዳዊት
- አምስቱ መጻሕፍተ ሰሎሞን
- መጽሐፈ ሲራክ

- መጽሐፈ ኢሳይያስ
- መጽሐፈ ኤርምያስ
- መጽሐፈ ሕዝቅኤል
- መጽሐፈ ዳንኤል
- ዐሥራ ሁለቱ ደቂቅ ነቢያት።

ከዚህ በላይ በተዘረዘሩት የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ላይ የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ የተዘጋጀ ሲሆን የመዝሙረ ዳዊት አንድምታ ትርጓሜ በ1950 ዓ.ም. በብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ቴዎፍሎስ ተዘጋጅቶ ታትሞአል። የአምስቱ መጻሕፍት ሰሎሞንና የመጽሐፈ ሲራክ አንድምታ ትርጓሜ በአለቃ ንይለ ሥላሴ፣ በብላታ መርሥዔ ገዝን ወ/ቂርቆስና በመልአክ ገነት ክፍሌ ለሕትመት ተዘጋጅቶ በ1917 ዓ.ም. ታትሞአል። የመጽሐፈ ኢሳይያስና የመጽሐፈ ኤርምያስ አንድምታ ትርጓሜ በትንሣኤ ማሳተሚያ ድርጅት በ1997 ዓ.ም.፣ የመጽሐፈ ዳንኤልና የዐሥራ ሁለቱ ደቂቅ ነቢያት አንድምታ ትርጓሜ በ1998 ዓ.ም. እንደዚሁም የጢቢት፣ የዮዲት፣ የአስቴርና የኢዮብ መጻሕፍት አንድምታ ትርጓሜ በ1998 ዓ.ም. በትንሣኤ ማሳተሚያ ድርጅት ታትሞአል። እንደዚሁም የአምስቱ ብሔረ ኦሪት አንድምታ ትርጓሜ በትንሣኤ ማሳተሚያ ድርጅት በ1999 ዓ.ም. ታትሞአል። የመጽሐፈ ሕዝቅኤል አንድምታ ትርጓሜም በአለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ተዘጋጅቶ በ1916 ዓ.ም. ታትሞአል። ዜና አይሁድ በተሰኘው መጽሐፍ ላይ ግን እስከአሁን የተዘጋጀ የአንድምታ ትርጓሜ የለም። መምህራንም በጉባኤ አያሄዱትም።

2.ሐዲስ ኪዳን

የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ከማቴዎስ እስከ ራእይ ያሉት 27 መጻሕፍት ሲሆኑ በሁሉም ላይ የአንድምታ ትርጓሜ ተዘጋጅቶአል። ሁሉም ታትመዋል።

የአራቱ ወንጌላት አንድምታ ትርጓሜ በመምህር ወልደ ሩፋኤልና በአለቃ ገብረ መድኅን ተዘጋጅቶ በ1916 ዓ.ም. አዲስ አበባ ታትሞአል። ከግብረ ሐዋርያት እስከ ራእየ ዮሐንስ ያሉት መጻሕፍት አንድምታ ትርጓሜ "ሠለስቱ መጻሕፍት ሐዲሳት" በሚል ርእስ በሊቀ ሊቃውንት መሐሪ ትርፌ ተዘጋጅተው በ1951 ዓ.ም. ታትመዋል። ሦስቱ መጻሕፍት ፦

1. ግብረ ሐዋርያት፤
2. ሰብዓቱ መልእክታት፤
3. ራእየ ዮሐንስ ናቸው። እንደዚሁም የቅዱስ ጳውሎስ የዐሥራ አራቱ መልእክታት አንድምታ ትርጓሜ በሊቀ ሊቃውንት መሐሪ ትርፌ ተዘጋጅቶ በ1948 ዓ.ም. አ/አ ታትሞአል።

ከሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት አንድምታ ትርጓሜ ሁሉ የቅዱስ ጳውሎስ መልእክታት አንድምታ ለመምህራንና ደቀመዛሙርት ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። ምክንያቱም፦

1. የትርጓሜ ዘዴዎች አሉት፤
2. የእያንዳንዱን መልእክት ምክንያት ተጽሕፎት ይዘአል።
3. በመልእክታቱ ውስጥ ከሌላ መጽሐፍ የተጠቀሱ ጥቅሶች ሁሉ ፦
ሀ/ ከምን መጽሐፍ
ለ/ ለምን
ሐ/ የት እንደተጠቀሱ ያስረዳል።

• ከስምንቱ መጻሕፍት ሥርዐት በመጽሐፈ ኪዳን በክፍል አንድ ላይ ብቻ የአንድምታ ትርጓሜ የተዘጋጀ ሲሆን በሌሎቹ ላይ የተዘጋጀ የአንድምታ ትርጓሜ እስካሁን የለም።

3. መጻሕፍተ መነኮሳት

መጻሕፍተ መነኮሳት የሚባሉት፦

1. ማር ይስሐቅ ዘነነዌ፤
2. ፊልክስዮስ ዘመቡግና
3. አረጋዊ መንፈሳዊ /ዮሐንስ ሳባ/ የጻፉት ገዳማዊ ሕይወትን የሚናገሩ መጻሕፍት ናቸው። እነዚህ መጻሕፍት በተለያዩ ዘመናት ወደ ግእዝ ተመልሰዋል።

- መጽሐፈ ፊልክስዮስ በአጼ ሰይፈ አርዕድ ዘመነ መንግሥት (1327-1355) በካልእ ሰላማ ብርሃነ አዜብ (ብፁዕ አቡነ ሚካኤል) ከዐረብኛ ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል።
- የማር ይስሐቅ መጽሐፍ በአጼ ገላውዴዎስ ዘመነ መንግሥት (1530-1549 ዓ.ም.) በሰሊክ ዘደብረ ሊባኖስ መነኩስ ዘተድባበ ማርያም ከዐረብኛ ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል። በእነዚህ ሦስት መጻሕፍት ላይ የአንድምታ ትርጓሜ ተሠርቶአል። ትርጓሜው ቃል በቃል ሲነገር ከቁየ በኋላ መጽሐፈ ማር ይስሐቅን አለቃ ደስታ እሸቴ መጽሐፈ ፊልክስዮስን አባ ገብረ ክርስቶስ፤ መጽሐፈ አረጋዊ መንፈሳዊን መምህር ደስታ (በኋላ ብፁዕ አቡነ አብርሃም) ለጎትመት በሚያበቃ ሁኔታ አዘጋጅተው በ1920 ዓ.ም. ታትሞአል።

4. መጻሕፍተ ሊቃውንት

1. መጽሐፈ ቂርሎስ፤

ይህ መጽሐፍ የእስክንድርያውን የቅዱስ ቂርሎስንና በዘመኑ የነበሩትን የሊቃውንት ድርሳናት ይዞአል። እነዚህም ፦

ሀ/ እስትጉቡእ፤

ለ/ ጳጳድዮስ /ተሰእሎ ወተሰጥዎ/

ሐ/ ተረፈ ቂርሎስ /የራሱ የቂርሎስና የሌሎች ሊቃውንት ስብስብ/ ናቸው። መጽሐፉ በስድስተኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ ላይ ከዐረብኛ ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል። ቅዱስ ያሬድ በድጓው ደጋግሞ ከቅዱስ ቂርሎስ መጽሐፍ በመጥቀስ ዘምሮአል። በቅዱስ ቂርሎስ መጽሐፍ ላይ የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ተዘጋጅቶአል። ነገር ግን እስካሁን አልታተመም።

2. ሃይማኖተ አበው

ሃይማኖተ አበው ከስድሳ በላይ የሆኑ የጋራ አባቶች ሊቃውንት ትምህርተ ሃይማኖት፤ መልእክትና ምስክርነት ያለበት መጽሐፍ ነው። በትውልድ ኢትዮጵያዊ የሆነ አባት ግን ከእነዚህ መካከል የለም። መጽሐፉ በአጼ እስክንድር ዘመነ መንግሥት (1470-1486 ዓ.ም.) ዐሥራተ ጽዮን በተባለ ኢትዮጵያዊ ሊቅ ከዐረብኛ ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል። በዚሁ መጽሐፍ ላይ የተዘጋጀው የአንድምታ ትርጓሜ እስካሁን አልታተመም። ሊቃውንቱ በእጅ እየጻፉ ከትውልድ ወደ ትውልድ ሊተላለፍ ችሏል።

3. ዮሐንስ አፈወርቅ

በኢትዮጵያ የሚታወቀው የቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ መጽሐፍ ድርሳንና ተግሣጽ ነው። ድርሳኑ ለዕብራውያን በተጻፈው መልእክት ላይ የተናገረው ስብከት ሲሆን ተግሣጹ በየጊዜው ያስተላለፈው ምክርና እዝናት ነው። እጩ ዕንባቆም በአጼ ልብነ ድንግል ዘመነ መንግሥት (1500-1530 ዓ.ም.) ከዐረብኛ ወደ ግእዝ መልሶታል። መጽሐፉ ራሱ ትርጓሜ ሲሆን እንደገና የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ተደርጎበታል። በ1924 ዓ.ም. ለጎትመት በሚያበቃ ሁኔታ በሊቂ ገብረ ክርስቶስ ተዘጋጅቶ ታትሞአል።

4. መጽሐፈ ቅዱስ

በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እስከ 20 የሚደርሱ መጻሕፍተ ቅዱስ ሲኖሩ በአገልግሎት ላይ ያሉና

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ያላቸው ዐሥራ አራቱ መጻሕፍት ብቻ ናቸው። ከእነዚህም ሥርዐተ ቅዳሴው፣ ቅዳሴ ሐዋርያትና ቅዳሴ እግዚእ በስድስተኛው ምእት ዓመት ከሱርስት ወደ ግእዝ ተተርጉመዋል። ሌሎች ቅዳሴያት ግን በኢትዮጵያውያን ሊቃውንት ተደርሰው በመጻሕፍቱ አርእስት በተጠሩት ቅዱሳን አበው የተለየው መሆናቸውን ብዙዎች ሊቃውንት ያምኑበታል። ሌሎች ደግሞ በመጻሕፍቱ አርእስት ላይ በተጠቀሱት ቅዱሳን አበው እንደተደረሱና በየጊዜው እንደተተረጎሙ ያምናሉ። የዐሥራ አራቱ መጻሕፍት ቅዳሴ የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ከኪዳንና ትምህርተ ኅቡአት፣ ከሊጦንና መስተብቁዕ ጋር ለሕትመት እንዲበቃ ሆኖ በመምህር ገሪማ (ብፁዕ አቡነ ሚካኤል) ተዘጋጅቶ በ1918 ዓ.ም. አ.አ ታትሞአል።

5. ውዳሴ ማርያም

ውዳሴ ማርያም በቅዱስ ኤፍሬም (306-373) የተደረሰ ሲሆን በቅዱስ ያሬድ (6ኛው ምእት) ወደ ግእዝ ተመልሶአል። የውዳሴ ማርያም የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ በተለያዩ ሊቃውንት ተዘጋጅቶ በተለያዩ ጊዜያት ታትሞአል። (1963 ዓ.ም)

6. ፍትሐ ነገሥት

"ፍትሐ ነገሥት" የተባለው መጽሐፍ በእፄ ዘርዐ ያዕቆብ ዘመነ መንግሥት (1426-1460ዓ.ም.) በዲያቆን ጴጥሮስ ወልደ ዐብደል ሰይድ ከዐረብኛ ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል። የፍትሐ ነገሥት አንድምታ ትርጓሜ በአለቃ ገብረ መድኅን ለጎትመት በሚያበቃ መልኩ ተዘጋጅቶአል። የመንበረ ጸባኦት ቅድስት ሥላሴ ካቴድራል በ1958 ዓ.ም. የእጅ ጽሑፉን በፎቶ ኮፒ አባዝቶታል። በዚህም ምክንያት ለብዙዎች መምህራንና ደቀመዛሙርት ተዳርሶአል።

7. አቡሻሕር

"አቡሻሕር" የሐሳበ ዘመን መጽሐፍ ነው። የሐሳበ ዘመን ትምህርትን ካዘጋጁ ሊቃውንት አንዱ የሐንስ አቡሻሕር ግብፃዊ ሲሆን መጽሐፉ በአዘጋጁ ስም ተሰይሞአል። የኢትዮጵያውያን ሊቃውንት የሐሳበ ዘመን አቋጣጠር ከዚህ ሊቅ ሐሳበ ዘመን ትምህርት ጋር ስለሚስማማ መጽሐፉ በሀገራችን ዝነኛ ነው፤ መምህራን ያስተምሩታል፤ ደቀመዛሙርትም ይማሩታል።

የመጽሐፉ ምድብ ከሊቃውንት መጻሕፍት ጋር ነው። ለሊክ ዘደብረ ሊባኖስ መነኮስ ዘተድባበ ማርያም በእጼ ገላውዴዎስ ዘመነ መንግሥት (1530-1549 ዓ.ም.) ከዐረብኛ ወደ ግእዝ መልሶታል። በዚህ መጽሐፍ ላይ ለጎትመት እንዲበቃ ሆኖ የተሠራ የአንድምታ ትርጓሜ የለም።

8. መቅድመ አርባዕቱ ወንጌላት ቅዱሳት

አሞንዮስ እስክንድርያዊ (175-242) አውሳብዮስ ቂሣርያዊ (260-340) እንደጻፉት የሚነገር የአርባዕቱ ወንጌላት መቅድም አለ። መቅድሙ ከዐረብኛ ወደ ግእዝ መቼና በማን እንደተተረጎመ በውስጡ ባይገለጥም ካልእ ሰላማ መተርጉም እንደተረጎሙት በትውፊት ይነገራል።

አሞንዮስና አውሳብዮስ ስለ አራቱ ወንጌላት ጸሐፊዎች ስምና አጭር ታሪክ፣ ስለ ወንጌላቱ አከፋፈል፣ ዓላማ፣ ይዘትና ጥቅም ንብረትና መለያየት፣ የገይለ ቃላት መጠንና አርእስት፣ በየዘመናቸው ጽፈዋል። የሁለቱ ሊቃውንት ሥራ በአንድነት ተገናዝቦ አንድ መጽሐፍ የሆነ ይመስላል። መጽሐፉ ወደ ግእዝ ከተተረጎመ በኋላ በብሔራውያን ሊቃውንት የአንድምታ ትርጓሜ ተዘጋጅቶለታል። ይህም ከወንጌላቱ በፊት ተጽፎ "መቅድመ ወንጌል" ሆኖ ይነበባል፤ ይተረጎማልም። ከቅዱስ መጽሐፍ ውጭ ቢሆንም ለሌላ ማስረጃ ሆኖ ይጠቀሳል። (ኤፍ.1) ነገር ግን ከአንድምታ ትርጓሜ ጋር እንጂ ከመደበኛው የወንጌል ዘር ጋር ሊጻፍና ሊጠረዝ አይገባም።

ክፍል 3

የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ፤

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ከ1674-1698 ዓ.ም. ባለው ጊዜ ውስጥ ተዘጋጅቶ በጥቅም ላይ እስከዋለ ድረስ በቅዱስ ሰላማና በተከታዮቻቸው ሊቃውንት አበው የተዘጋጀ የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ነበር። የግእዝ አንድምታ ማለት የመጽሐፉ ዘርዕ በግእዝ ተነቦ በግእዝ የሚተረጎምና የሚብራራ ማለት ነው። የግእዝ በግእዝ አንድምታ እንደ አማርኛ አንድምታ አንድ ዐይነት ሳይሆን የተለያየ ነው። እያንዳንዱ ሊቅ በከፍተኛ ትምህርት ቤት አጠቃላይ የቅዱሳት መጻሕፍት ትምህርት ከተማረ በኋላ የጋራ ዓለም አቀፍ ሊቃውንት አበው ካዘጋጁት ትርጓሜ ጋር እያነጻጸረና እየጠቀሰ በራሱ ተመርሖ ልቡና የግእዝ በግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ያዘጋጃል እንጂ በሌላው ትርጓሜ ብቻ አይወሰንም ነበር። ስለዚህም በእያንዳንዱ መጽሐፍ ላይ የተዘጋጀው የግእዝ አንድምታ ከሌላው የተለየ ነው።

የግእዝ አንድምታ መንገዶች፡-

በግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ሥርዐት ለአንድ ዘርዕ ወይም ዐረፍተ ነገርና ቃል ከአንድ በላይ ትርጓሜ ለመስጠት መጠቀሚያ የሚሆኑ በርካታ መንገዶች አሉ። ከእነዚህም ጥቂቶች ከእነ ምሳሌዎቻቸው እንደሚከተለው ቀርበዋል።

1. በ ዘይቤ /አንዲህ የሚል አለ/
"ወረደ መልአክ እግዚአብሔር (የእግዚአብሔር መልአክ ወረደ) ዳን.3:49
መልአክ እግዚአብሔር ዘይቤ አሐዱ እመላእክት፤ የእግዚአብሔር መልአክ
ያለው (ማለቱ) /ከመላእክት አንዱ ነው/
በ ዘይቤ ሚካኤል ፣ /ሚካኤል ነው የሚል አለ/
በ ዘይቤ ገብርኤል፤ /ገብርኤል ነው የሚል አለ/
በ ዘይቤ ወልድ /ወልድ ነው የሚል አለ/
2. በ እለ ይቤሉ /አንዲህ የሚሉ አሉ፤/
"ንግበር ሰብአ በአርአያነ፤ ወበአምሳሊነ (ዘፍ.1:26)
(ሰውን በመልካችንና በምሳሌያችን እንፍጠር)
በአርአያነ ወበአምሳሊነ ዘይቤ በእንተ አእምሮቱ (ስለ ዕውቀቱ ነው)
በ እለ ይቤሉ በእንተ ዘይኪንን ዘሀሎ ዲበ ምድር
(በምድር ላይ ያለውን ስለሚገዛ ነው የሚሉ አሉ)
በ እለ ይቤሉ በአምሳለ መልክዑ ፈጠሮ
(በመልኩ ምሳሌ ፈጠረው የሚሉ አሉ)
3. ዘይቤ (የሚለው ፣ ማለቱ)
"ስሳ እማንቱ ንግሥታት (መሐል.6:8)
(ንግሥታቱ ስሳ ናቸው)
ንግሥታት ዘይቤ መጻሐፍተ ኪዳን ብሉይ፤
(ንግሥታት የሚለው የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ናቸው)
"ወሰማንያ ዕቁባት"
(ዕቁባት ሰማንያ ናቸው)
ዕቁባት ዘይቤ መጻሐፍተ ኪዳን ሐዲስ፤
(ዕቁባት የሚለው ወይም ማለቱ የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ናቸው)
"አዋልድ እለ አልቦን ጉልቀ"
(ሴቶች ልጆች ቊጥር የላቸውም)
አዋልድ ዘይቤ ድርሳናት እማንቱ
(አዋልድ የሚለው ወይም ማለቱ ድርሳናት ናቸው።)

4. ብሂል (ማለት)

"አራት ዘልደት" (የዘፍ.ርእስ)አራት ብሂል ሕግ፤
(አራት ማለት ሕግ ነው፤)
ዘልደት ብሂል ዘፍጥረት
(ዘልደት ማለት ዘፍጥረት ነው፡፡)

5. ዓዲ /ዳግመኛ/

"ማይ ብዙ? ኢይክል አጥፍኦታ ለፍቅር" (መሐል.8:7)
(ብዙ ውሃ ፍቅርን ሊያጠፋት አይችልም)
ማይ ዘይቤ አረሚ፤
(ውሃ የሚለው ወይም ውሃ ማለቱ አረማዊ ነው)
ፍቅር ዘይቤ በቁሙ
(ፍቅር የሚለው ወይም ማለቱ እንዳለ ፍቅር ነው)
ዓዲ ቤተ ክርስቲያን፤
(ዳግመኛ ቤተ ክርስቲያን ነው፤)
ዓዲ ትምህርተ ወንጌል
(ዳግመኛ የወንጌል ትምህርት ነው፡፡)

6. ይተረጉም (ይተረጎማል)

ይህ የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ መንገድ አንድ መሥጢራዊ ትርጓሜን ብቻ
ይተረጎማል፡፡ በዚህ መንገድ ሁለተኛና ሦስተኛ ትርጓሜን ለመተርጎም "ዓዲ"
(ዳግመኛ) የሚለው ቃል ያስፈልጋል፡፡
"ኩሉ ርእስ ለሕማም፤ ወኩሉ ልብ ለጎዝን፤ እም እግር እስከ ርእስ ለሕማም፡፡"
(ኢሳ.1: 5-6) (ራስ ሁሉ ለሕማም ነው፤ ልብ ሁሉ ለጎዝን ነው፤ ከራስ እስከ እግር
ለሕማም ነው፡፡)
ይተረጎም ርእሰ፤ ወልበ፤ ንብ ካህናት ወመኪንንት፤
ወጠቢባን፤ ወነገሥት ወሥደማን፡፡ ወእግረ በእንተ ሕዝብ እለ ታሕቲሆሙ፡፡
(ራስንና ልብን በካህናቱና በመኪንንቱ በጠቢባን፤ በነገሥታቱና በሹማምቱ
ይተረጎማል፡፡ እግርንም ከእነርሱ በታች ባሉት በሕዝቡ ይተረጎማል፡፡)
ግብረ ሕማማት ዘዓርብ ገጽ 270

7. ሕጋዊ ቍጥር

ከግእዝ አንድምታ ትርጓሜ መንገዶች አንዱ ሕጋዊ ቍጥር ነው፡፡ ይኸውም
ቀዳሚ፤ ዳግም፤ ሣልስ ..." (አንደኛ፤ ሁለተኛ፤ ሦስተኛ...) የሚለው ነው፡፡
ይህም "ቦ ዘይቤ" ወይም "ቦ እለ ይቤሉ" የሚለውን ይተካል፡፡
"ወናሁ ተርጎወ ሎቱ ሰማይ፤ (ማቴ.3:16) (እነሆ ሰማይ ተከፈተለት)
በአይ ምክንያት ተርጎወ ሰማይ
(ሰማይ በምን ምክንያት ተከፈተ?)
ቀዳሚ እስመ ዘተጠምቀ ሰማያዊ
ወረደ እምሰማይ፤ ወየዐርግ ውስተ ሰማይ፡፡
(አንደኛ የተጠመቀው ሰማያዊ /ጌታ/ ከሰማይ ወርዶአልና፤ ወደ ሰማይም ይወጣልና፡፡)
ዳግም እስመ አንቀጸ ሰማይ ተዐፅወ በእንተ አዳም፤ ወበጥምቀተ ክርስቶስ
ተርጎወ አንቀጸ ሰማይ፡፡
(ዳግመኛ የሰማይ በር በአዳም ምክንያት ተዘግቶአልና፤
በክርስቶስ ጥምቀት ምክንያትም የሰማይ በር ተከፍቷልና)
ሣልስ እስመ ለእለ ይጠመቁ ይትረጎው
ሎሙ አንቀጸ ሰማይ፡፡
(ለሚጠመቁ የሰማይ በር ይከፈትላቸዋልና፡፡) (ትርጓሜ ወንጌል ማቴ.3)

ክፍል 4

የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ምንጮች

የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ አራት ምንጮች እንዳሉት ከይዘቱ ይታወቃል። የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ "እንዲል" ይላል እንጂ ማን እንዳለ ብዙ ጊዜ አይገልጥም። የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ግን "ይቤ እገሌ፣ እገሌ ተርጉመ ከመዝ ወከመዝ፣ እገሌ እንዲህ አለ፣ እገሌ እንዲህና እንዲህ ብሎ ተረጉመ። ስለሚል ምንጩ ይታወቃል። በዚህ መሠረት ከግእዙ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ አራት ዐይነት ምንጮች ተገኝተዋል። እነዚህም ፦

1. የቅብጥ፣ /ግብፅ/ ቤተ ክርስቲያን
2. የሶርያ ቤተ ክርስቲያን
3. የግሪክ ቤተ ክርስቲያን
4. የግእዝ ናቸው።

የእነዚህ አብያተ ክርስቲያናት ሊቃውንት በብሉይና በሐዲስ ኪዳናት መጻሕፍት ላይ ያዘጋጁት የአንድምታ ትርጓሜ ወደ ግእዝ ተተርጉሞ በምንጭነት ይጠቀሳል። የሊቃውንቱም ስም ይወሳል። የአንዳንዶችም ሊቃውንት ትርጓሜ ከግእዝ ወደ አማርኛ ተተርጉሞ የአማርኛ አንድምታ ሆኖአል። ለምሳሌ የቅዱሳን ቂርሎስና ዮሐንስ አፈወርቅ መጻሕፍት ቀድሞ የግእዝ በግእዝ አንድምታ ነበሩ። ጌላ ግን መሠረታዊው ዘር በሊቁ ከተተረጎመ በጌላ የሊቁ ትርጓሜ እንደገና በብሔራውያን ሊቃውንት በአማርኛ ተብራርቶአል። ከላይ የተጠቀሱት አራቱ የግእዝ አንድምታ ምንጮች ከዚህ በታች በዝርዝር ቀርበዋል።

1. የሶርያና የቅብጥ ምንጭ

ሀ/ ትርጓሜ አራት ዘዮሐንስ አፈወርቅ

ይህ ትርጓሜ በስምንቱ ብሔረ አራት ላይ የተሠራ ነው። ግብፃዊው ኢብን ጣይብ ከግሪክ ወደ ዐረብኛ መልሶታል፤ ስለዚህም የኢብን ጣይብ ሥራ ወይም የኢብን ጣይብ ትርጓሜ በመባል ይታወቃል። ከኢብን ጣይብ ሥራ ላይም ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል።

ለ/ ትርጓሜ ዳንኤልና ትርጓሜ ደቂቅ ነቢያት፤

ይህ ትርጓሜ በአንኮሊጦስ ዘሮምና በጎርጎርዮስ ዘእንዚንያዙ የተዘጋጀ ነው። ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል። በውስጡም የተጠቀሱትን ሊቃውንት በስም ያዘክራል።

ሐ/ ትርጓሜ ወንጌል ዘማቴዎስ ከዐረብኛ ወደ ግእዝ የተተረጎመ፤

ይህ ትርጓሜ ወንጌል ሰፊ ሐተታና አብርሃት ያለው ነው። በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ የሚነገረው ገለጣና ሐተታ ከዚህ ትርጓሜ ወንጌል የተወሰደ ነው።

ይህ ትርጓሜ ወንጌል፦ የሳዊሮስ ዘእንጸኪያን፣ የቂርሎስ ዘእስክንድርያን፣ የአውሳብዮስን፣ የዮሐንስ አፈወርቅን፣ የቲቶስ ዘባስጥራን፣ የኤጲፋንዮስ ዘቆጵሮስን፣ የአቡሊድስ ዘሮምን /ቅድመ ተፈልጦ/ የጎርጎርዮስ ዘእንዚንያዙን፣ የቀሌምንጦስ ዘእስክንድርያን፣ የባስልዮስ ዘቂሣርያን፣ የአትናቴዎስንና የዲድሞስ ዘዕውሩን፣ የቴዎፍሎስ ዘእስክንድርያን፣ የጢሞቴዎስ ዘአልቦ ጥሪትን፣ የኢሳይያስ ባሕታዊንና የስምዖን ዘዓምድን ትርጓሜ "ይቤ እገሌ" እገሌ እንዲህ አለ እያለ ያካተተና የያዘ ነው።

መ/ የኢብን ጣይብ ትርጓሜ ወንጌላት አርባዕቱ።

ይህ ትርጓሜ የአቡ ፈረጅ ትርጓሜ በመባል ይታወቃል። በዚህ ሰው ላይ ብዙ ክርክር ተነሥቶ ነበር። የክርክሩም ምክንያት በማቴዎስ ወንጌል ምዕራፍ 1 ከፋጥር 18-25 ባለው የግእዝ በግእዝ ትርጓሜው ነው ።

ሠ/ በግብረ ሕማማት ውስጥ የሚገኝ የግእዝ በግእዝ ትርጓሜ፤

በግብረ ሕማማት ውስጥ ከአሪትና ነቢያት ገባብ በኋላ የተነበበው በግእዝ ተብራርቶ ይገኛል። የትርጓሜው አካሄድም "ይተረጎማል" በሚለው መንገድ ነው። ትርጓሜው በብሔራውያን ሊቃውንት ከተዘጋጀው የአሪትና ነቢያት ትርጓሜና ከላይ ከተጠቀሱት አራት ምንጮች የተወሰደ ነው። በአሁኑ ጊዜ ግን በግብረ ሕማማት ውስጥ የሚገኘው የግእዝ ትርጓሜ ወደ አማርኛ ተተርጉሞ በ1996 ዓ.ም. ግብረ ሕማማቱ ሲታተም ታትሞአል።

ረ/ ትርጓሜ መልእክታተ ጳውሎስ

በዐሥራ አራቱ የጳውሎስ መልእክታት ላይ በግእዝ የተዘጋጀው ትርጓሜ የቅርያቆስን፣ የቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅን፣ የቅዱሳን አትናቴዎስንና የኤፍሬምን ትርጓሜ በብዛት ያካተተ ነው። ከእነዚህም መካከል የቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ የዕብራውያን ትርጓሜ እንደገና በአማርኛ አንድምታ ተዘጋጅቶ በ1923 ዓ.ም. ታትሞአል። የመጀመሪያው ሊቅ በተረጎመው ላይ ሐተታ፣ ታሪክ፣ ምሳሌያትና የተለያዩ ማብራሪያ ተጨምረውበታል። ማስረጃ ጥቅሶችም ተጠቅለውበታል። (ዮሐንስ አፈወርቅ ድርሳን 1 ገጽ 1-3። ድርሳን 3 ገጽ 48-49 ወዘይመስሉ።)

2. የግሪክ ቤተ ክርስቲያን ምንጭ /የዮናውያን ምንጭ/

ከመለያየት በፊት የነበሩ የምሥራቅ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን አበው ሊቃውንት ከተረጎሙት የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጓሜ የተመለሰ የግእዝ በግእዝ አንድምታ ትርጓሜ በቤተ ክርስቲያናችን ይገኛል። በአንድ ትርጓሜ ወንጌላት አርባዕቱ መጨረሻ ላይ በተጻፈ አስማተ መምህራን ትርጓሜ ላይ የሚከተለው ይነበባል።

"እሱ እሙንቱ መምህራን ዮናናውያን እምቅድመ ተፈልጦ ያዕርፍ እግዚአብሔር ነፍሳቲሆሙ.... እግዚአብሔር ነፍሶቻቸውን ያሳርፍና ከመለያየት በፊት የነበሩ ዮናናውያን መምህራን እኒህ ናቸው።" ይልና ትርጓሜያቸው ወደ ግእዝ የተወሰደላቸውን ዮናናውያን መምህራን ይዘረዝራል። (ትርጓሜ ወንጌል አርባዕቱ) ትርጓሜያቸው ወደ ግእዝ ተተርጉሞ ከሚጠቀሱ ሊቃውንት አበው ጥቂቶቹን እንመልከት።

ሀ/ ትርጓሜ ቅዱስ ጎርጎርዮስ ዘኑሲስ፤

ይህ አባት በመሐልየ መሐልይ ዘሰሎሞን ላይ የተረጎመው የአንድምታ ትርጓሜ ወደ ግእዝ ተተርጉሞአል። ተርጓሚውም ካልእ ሰላማ ብርሃን አዜብ ነው። ይህ ትርጓሜ በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ መነሻ ምንጭ ሲሆን የመሐልየ መሐልይ መሠረታዊ ዘርን ጠንቅቆ የያዘ ነው። በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ የሚገኙ በቅዱስ ያሬድ የዜማ ትምህርት የሌሉ፣ በልማድ ዕብራይስጥ የሚባሉ ነገር ግን ያይደሉ ዘሮች በግእዙ የአንድምታ ትርጓሜ ውስጥ አይገኙምና። (መሐል.2:16-17። 3.10። 4:13። 5:1። 6:1። 6:11። ወዘይመስሉ።)

ለ/ ትርጓሜ ቅዱስ ባስልዮስ ዘቂሳርያ

ቅዱስ ባስልዮስ ከብሉይ ኪዳን መጻሕፍት በበርካታዎች ላይ ትርጓሜ ሠርቶአል። በተለይ በዘፍጥረት ምዕራፍ 1 ላይ ስለ ስድስቱ ዕለታት ፍጥረታት ያዘጋጀው ትርጓሜ ታዋቂና ዝነኛ ከመሆኑ የተነሣ አብያተ ክርስቲያናት ሁሉ ይጠቀሙበታል። በእኛም ቤተ ክርስቲያን ወደ ግእዝ ተተርጉሞ በአንዳንድ ገጻማት ይገኛል። ስሙም የባስልዮስ አክሲማሮስ በመባል ይታወቃል። በስድስቱ ዕለታት ስለ ተፈጠረው ሥነ ፍጥረት የሚናገር መጽሐፍ ማለት ነው። እንደዚሁም በምሳልያተ ሰሎሞን ላይ ያዘጋጀው ትርጓሜ በመጽሐፈ ሃይማኖተ አበው ከመጠቀሱ ጋር ለብቻው በግእዝ ተጽፎ ይገኛል። (ሃይ አበው ምዕ.32 ክፍል 3 ቍጥር 11-18)

ሐ/ ትርጓሜ የሐንስ አፈወርቅ

ቅዱስ የሐንስ አፈወርቅ በዕብራውያን መልእክት ላይ ከጻፈው ትርጓሜ ሌላ በሌሎች የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ላይም ትርጓሜ ጽፎአል። ለምሳሌ፡- በማቴዎስ ወንጌል፤ በሮሜና በአንደኛ ቆሮንቶስ፤ በኤፌሶንና በፊልጵጎስ፤ በቁላስይስ፤ በተሰሎንቄ፤ በጢሞቴዎስና በፊልሞና መልእክታት ላይ እንደ እስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን የትርጓሜ ዐይነት ሳይሆን እንደ አንጾኪያ ቤተ ክርስቲያን የትርጓሜ ዐይነት አዘጋጅቶአል። የማቴዎስ ወንጌል ትርጓሜው "ትርጓሜ ወንጌል ዘማቴዎስ" በተሰኘ የግእዝ በግእዝ አንድምታ ውስጥ ከሌሎች አባቶች ትርጓሜ ጋር ይገኛል። (ትርጓሜ ወንጌላት ቅዱሳት ዘእምቃላተ ብዙኃን መምህራን ግእዝ በግእዝ) ከላይ በተጠቀሱት መልእክታት ላይ የጻፈው ትርጓሜም "ትርጓሜ ጳውሎስ ግእዝ በግእዝ ውስጥ በየምዕራፉ ተጠቅሶ ይገኛል። እንደ ዕብራውያን መልእክት ትርጓሜው ግን በሙሉ ወደ ግእዝ አልተተረጎመም።

3. የግእዝ ትርጓሜ

የግእዝ ትርጓሜ ማለት በውጭ ሊቃውንት በውጭ ቋንቋ ሳይደረስ መሠረቱ ግእዝ የሆነና በብሔራውያን ሊቃውንት የተዘጋጀ ማለት ነው።

ሀ/ የስምንቱ ብሔረ ኦሪት ትርጓሜ

ቀደም ያሉት ብሔራውያን ሊቃውንት በራሳቸው ተመርሶ ልቡና በቅዱሳት መጻሕፍት ላይ የግእዝ በግእዝ አንድምታ ትርጓሜዎችን አዘጋጅተው ሲያስተምሩ ኖረዋል። ከእነዚህም አንዱ የስምንቱ ብሔረ ኦሪት ትርጓሜና የአንዳንድ አስቸጋሪ ቃላት ማብራሪያ ነው። ይህንም የመሰለ በመጽሐፈ ሕዝቅኤል ላይ የተሠራ ትርጓሜ አለ። (መምህረ ኦሪት ግእዝ በግእዝ)

ለ/ ሁለተኛ የስምንቱ ብሔረ ኦሪት ትርጓሜ።

ይህ ትርጓሜ ኦሪት በግእዝ ተነብቦ በግእዝ የተብራራ ሲሆን ከዐረብኛ እንደ ተተረጎመ በዳሩ የተጻፈ ማስታወሻ አለ። መጽሐፉ ባጠቃላይ የተዘጋጀው ግን በ1603 ዓ.ም. በቄስ አጼ ምህርካ ድንግል እንደሆነ ተገልጦአል። ትርጓሜው ከመጀመሪያው የስምንቱ ብሔረ ኦሪት ትርጓሜ በይዘቱና በምሥጢሩ ይሰፋል። በአንዳንድ የዚህ መጽሐፍ ቅጅ በኢትዮጵያ የሚኖሩ ቤተ አይሁድ ተጠቅመውበታል። ምሥጢረ ሥላሴንና ምሥጢረ ሥጋዊን እንዲሁም ነገረ ማርያምን የሚተረጎመውን ክፍል ፍቀውት ይገኛል።

ሐ/ ትርጓሜ ሕዝቅኤል

አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ካዘጋጁት ትርጓሜ ሕዝቅኤል ሌላ በብሔራውያን ሊቃውንት ግእዝ በግእዝ የተዘጋጀ ትርጓሜ ሕዝቅኤል አለ። የዚህ ትርጓሜ ማብራሪያ በጣም ዐጭር በመሆኑ "መጽሐፈ ሕዝቅኤል አልተተረጎመም" የሚሉ ብዙዎች ነበሩ። በኋላ ግን አለቃ ኪዳነ ወልድ ግእዝ በግእዝ የተተረጎመውን መሠረት አድርገው፤ ዘርዕንም ከሰብዓ ሊቃናቱ አውጥተው በዕብራይስጡ ለውጠው የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ጽፈዋል። ግእዝ በግእዝ የሆነው የትርጓሜ ሕዝቅኤልም አካሄድ "ዘይቤ በሚለው መንገድ የተሰናዳ ነው።

ለምሳሌ፡-

ሕዝ.ምዕ.47:6-12

"ወሰደኒ ንበ ድንጋገ ፈለግ" ዘይቤ ጥምቀት፤ ወበድንጋገ ፈለግ ብዙኅ ዕፀው..." ዘይቤ መጻሕፍት። "ወይፌውሶ ለማይ" ዘይቤ ጥምቀት ያጠፍኦ ለገጢአት።

"ወይመልዑ ዓሣት ውስቴቱ" ዘይቤ መሃይምናን።

"ወይመጽኡ መስግራን" ዘይቤ ሐዋርያት።

ትርጓሜው፡-

- ወደ ወንዙ ዳር ወሰደኝ ማለት ጥምቀት ነው።
- በወንዙ ዳርም ብዙ እንጨቶች አሉ ማለት መጻሕፍት ናቸው።
- ውሃውንም ይፈውሰው ነበር ማለት ጥምቀት ንጢአትን ያስተሰርያል ማለት ነው።
- በውስጡም ዓሣዎች ሞልተው ነበር ሲል ምእመናን ናቸው።
- ዓሣ አጥማጆች ይመጡ ነበር ማለት ሐዋርያት ናቸው።

በመጽሐፉ መጨረሻ ላይ የአስቸጋሪ ቃላት መፍቻ አለው። (ትርጓሜ ሕዝቅኤል ግእዝ በግእዝ)

መ/ ትርጓሜ ራእይ ዘዮሐንስ

ይህ ትርጓሜ በጠሐራውያን ሊቃውንት ግእዝ በግእዝ የተዘጋጀ ሲሆን ከአማርኛው የአንድምታ ትርጓሜ ይልቅ በጣም የተብራራ ነው። መጽሐፉ በ57 ምቅዋም ተከፍሏል፤ ምቅዋም በዚህ መጽሐፍ እንደ ምዕራፍ ወይም እንደ ክፍል የሚያገለግል ነው።

በዚህ ትርጓሜ መግቢያ ላይ ቅዱስ ሰላማ ከሣቴ በርሃን በግብፅ ጳጳስ ሆኖ ወደ ኢትዮጵያ በተመለሰ ጊዜ የራእዩ የሐንስ መጽሐፍን ይዞ እንደመጣና ወደ ግእዝ እንደተረጎመ ተገልጦአል። መጽሐፉ በ እለ ይቤሉ (እንዲህ የሚሉም አሉ) ከማለት በቀር ራእዩ የሐንስን ከተረጎሙ ቀደምት ሊቃውንት አይጠቅሰም። ነገር ግን ከሌሎች ቅዱሳት መጻሕፍት ጥቅሶችን ይጠቅሳል። ተርጓሚው ኢትዮጵያዊ ሊቅ እንደመሆኑ ቋንቋንና ፊደልን በሚመለከት ቦታ ላይ ግእዝን ያነሣላል። /ትርጓሜ ራእይ 1:8። 9:11/ የአተረጓጎሙ መንገድም የሚከተለውን ይመስላል።

ራእ.1: 13 እና 16

13. "ርእሱ ሰብዑ መኃትወ ዘወርቅ፤ ወማእከለ መኃትወ ይነብር ወልደ እንለእመሕያው...

16. "ወውስተ እዴሁ ዘየማን ሰብዓቱ ከዋክብት..."

"ናሁ ተርጎመ ሎቱ መንፈስ ቅዱስ በዓለ ዝንቱ መጽሐፍ ከመ ሰብዐቱ መኃትወ እሙንቱ አብያተ ክርስቲያናት፤ ወከዋክብትኒ እሙንቱ ኤጲስ ቆጶሳት እለ ሥሉጣን ዲቤሆሙ።

" ወቦ እለ ይቤሉ መኳንንተ ይእቲ ሀገር። ወነቢሮቱኒ ለወልደ ዕጓለ እምሕያው ማእከለ ሰብዓቱ መኃትወ ያጤይቅ ከመ ውእቱ ርእሰ ቤተ ክርስቲያን። ወእኒዞቱኒ ከዋክብተ በየማኑ በእንተ ሢመተ እዴሆሙ ለካህናት ውእቱ፤ ወያሌቡ ከመ እሙንቱ እኑዛን ታሕተ ሥልጣኑ። በከመ ይቤ ነቢይ እስመ ውስተ እዴሁ ኩሉ አጽናፈ ምድር።

"ወቦ እለ ይቤሉ፡- ርእዩ ጥዩቀ በአርአያ ሰብዐቱ ከዋክብት ዐበይት ዘኩኑ እሙንቱ የእምርዎሙ ቅድመ እስመ ጽሑቃን ጥቀ ለዘከመዝ ግብር። ወእሉ እሙንቱ ከዋክብት ቀዳሚ አጣርድ ካልእ ዙሐል፤ ሃልስ መሸተሪ ራብዕ መረሕ፤ ንምስ ዝሐራ፤ ሳድስ ፀሐይ ወሳብዕ ወርኅ። ወበእንተ ክብረ ሢመቶሙ ለእሉ ኤጲስ ቆጶሳት መሰሎሙ በዝንቱ አርአያ።"

ትርጓሜው፡-

13. "ሰባት የወርቅ መቅረዞችን አየሁ፤ በመቅረዞችም መካከል የሰው ልጅ ተቀምጦአል።...

16. በቀኝ እጁም ሰባቱ ከዋክብት አሉ።"

እነሆ የዚህ መጽሐፍ ባለቤት መንፈስ ቅዱስ ሰባቱ መቅረዞች አብያተ ክርስቲያናት እንደሆኑ ኮከቦችም በእነርሱ ላይ ሥልጣን ያላቸው ኤጲስ ቆጶሳት እንደሆኑ ተረጎመለት።

"የዚያች ሀገር መኳንንት ናቸው ያሉም አሉ። የሰው ልጅም በመቅረዞች ላይ መቀመጡ የቤተ ክርስቲያን

ራስ እንደሆነ ያስረዳል። ከከቦችንም በቀኝ እጁ መያዙ ስለ ካህናት ሹመት ነው። ነቢይ "የምድር ዳርቻ ሁሉ በእጁ ውስጥ ነው" እንዳለ ከሥልጣኑ በታች እንደሆኑም ያስረዳል። "እንዲህ የሚሉም አሉ። እነርሱ /ኤጲስ ቆጶሳቱ/ ያውቋቸው በነበሩ በሰባቱ ታላላቅ ከዋክብት ምሳሌ በእርግጥ አይቶአል። ሰዎቹ ለእንደዚህ ያለ ሥራ ይተጉ ነበርና። ከዋክብቱም እነዚህ ናቸው። አንደኛው አጣርድ፣ ሁለተኛው ዙሐል፣ ሦስተኛው መሸተራ፣ አራተኛው መረሕ፣ አምስተኛውም ዝሑራ፣ ስድስተኛው ፀሐይ፣ ሰባተኛውም ጨረቃ ነው። ስለ ኤጲስ ቆጶሳቱ የሥልጣን ክብር በዚህ ምሳሌ መሰላቸው።"(ትርጓሜ ራእይ ዘዮሐንስ ግእዝ በግእዝ)

ሠ/ ብሂላ መተርጉም

በመጽሐፈ ግብረ ሕማማት ውስጥ ከአራትና ከነቢያት፣ ከመጽሐፈ ኢዮብና ከመጻሕፍት ሰሎሞን እንዲሁም ከመጽሐፈ ሲራክ ንባብ በኋላ በተነበበው የግእዝ ዘርዕ ላይ የግእዝ በግእዝ አንድምታ ይገኛል። ይህ ትርጓሜ "ይህ መተርጉም ተርጓሚው እንዲህ አለ" ተብሎ ስለ ተጻፈ "ብሂላ መተርጉም" እየተባለ ይጠራል። የተርጓሚው አባባል ማለት ነው። የዚህ ትርጓሜ አዘጋጁ ካልእ ሰላማ መተርጉሙ መጻሕፍት ሲሆኑ አካሄዱ ከሌላው የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ይለያል። ምሥጢራዊ ብሂሉንና ትንቢታዊ ፍካሬውን ከመግለጥ በቀር ሌላ ታሪካዊ ሐተታ የለውም። ከቅዱሳት መጻሕፍት እንጂ ከሌሎች ሊቃውንትም ትርጓሜ አይጠቅስም። ቦ ዘይቤ በተባለው የትርጓሜ ግእዝ መንገድም ብዙ ጊዜ አይጠቀምም። ይሁን እንጂ መጨረሻውን መንፈሳዊ ምሥጢረ ትርጓሜ ይገልጣል። በመሆኑም ለአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ከፍተኛ አስተዋፅኦ አለው። (ግብረ ሕማማት ፲፮ 204-207 በ1942 ዓ.ም. የታተመ)

የኢትዮጵያ ሊቃውንት ከእነዚህ ከተጠቀሱት የግእዝ አንድምታዎች ሌላ በርካታ የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ሠርተዋል። በተውሰ ብቻ አልኖሩም። እንደዛሬ የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ እንደጸሎት አንድ ወጥ ከመሆኑ በፊት እያንዳንዱ ሊቅ በራሱ ተመርሖ ልቡናና አለብዎት መንፈስ ቅዱስ የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ያዘጋጅ ነበር እንጂ ሌላው ያሸከማቸውን ተሸክመው የኖሩ አልነበሩም። ከፍተኛ የገሠሣና የፈጠራ ችሎታም ነበራቸው። ነገር ግን ዛሬ እንደ አላዋቂ የሚያስቈጥር መሆኑን ስለ አላጤኑት ሥራቸውን ሁሉ በሌላ ስም ሰይመውታል።

ክፍል 5

የአንድምታ ትርጓሜ ዕድገትና መተላለፍ ትውፊታዊ ታሪክ

የአንድምታ ትርጓሜ ከተመሠረተባቸው የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ጥቂቶቹ (አምስቱ ብሔረ ኦሪት) ወደ ኢትዮጵያ የገቡት ቅድመ ልደተ ክርስቶስ በዐሥረኛው ምእት ዓመት በቀዳማዊ ምኒልክ ዘመን መንግሥት መጀመሪያና በተከታዩ ዘመን እንደሆነ በትውፊት ይነገራል። በእነዚህም የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ላይ እንደዛሬው የአንድምታ ትርጓሜ ባይሆንም አጫጭር መግለጫና ማብራሪያ ይሰጥ እንደነበር አሁንም ትውፊታዊ ታሪክ ያስረዳል። መግለጫውና ማብራሪያውም ይሰጥ የነበረው ያንጊዜ ወደ ኢትዮጵያ በመጡት የአይሁድ መምህራን እንደሆነ ይነገራል።

ቀጥሎም ከ350 ዓ.ም. ጀምሮ እስከ ስድስተኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ አብዛኛው የብሉይ ኪዳንና የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ከዚያም በኋላ በየጊዜው የአበው ሊቃውንት መጻሕፍት ወደ ኢትዮጵያ ገብተዋል። ወደ ግእዝም ተተርጉመዋል። በቅዱስ ፍሬምናጦስ ዘመን ቅዱሳት መጻሕፍት ወደ ግእዝ በተተረጎሙ ጊዜ ገብረ መስቀልና ተክለ ሃይማኖት የተባሉ ብሔራውያን ሊቃውንት በትርጉሙ ሥራ ተሳታፊዎች እንደነበሩ ገድለ አብርሃ ወስጽብሐ ያስረዳል። ከዚህ ዘመን ጀምሮ ከመለያየት በፊት የነበሩ የጋራ ቅዱሳን አባቶች ያዘጋጁአቸው የአንድምታ ትርጓሜዎች ወደ ግእዝ መተርጉም ጀምረዋል።

በትውፊት እንደሚነገረው ከቀዳማዊ ምኒልክ ጀምሮ እስከ ቅዱስ ፍሬምናጦስ ቀዳማዊ ሰላማ ከሣቴ ብርሃን ድረስ ቅዱሳት መጻሕፍትን እያብራሩ ያስተምሩ ከነበሩት መምህራን መካከል ስመ ጥር የሆኑ

መምህራን በገድላትና ድርሳናት ተመዝግበዋል። እነርሱም አዛርያስ፣ ሳዶቅ፣ ሌዊ፣ አሮን፣ አልአዛር፣ ሕዝበ ራእይ፣ ይዋሒ፣ አኪን፣ ስምዖን፣ እንበረም ናቸው። ይህ የስም ዝርዝር ከኢትዮጵያ ሊቃነ ካህናት የስም ዝርዝር ጋር ተመሳሳይነት አለው ምናልባት መምህራኑና ሊቃነ ካህናቱ የተለያዩ ሳይሆኑ አንድ ሊሆኑ ይችላሉ። በመምህርነት የሚያገለግሉት ሊቃነ ካህናቱ፣ በሊቀ ካህናትነትም የሚያገለግሉ መምህራኑ ናቸውና። እነዚህ መምህራን አራቱን እየተረጉሙ ወደ ንጉሡ ይመጣ ለነበረው ሕዝብ ሊያስተምሩ ኖረዋል። በእንበረም ጊዜ ቅዱስ ፍሬምናጦስ መጣና እንበረምን ክርስቲያን ካህን አድርጎ ሾመው። ቀጥለው የተጠቀሱት የሐዲስ ኪዳን መምህራን ናቸው።

እነዚህም፡-

ይታምር፣ አብዩድ፣ ጌዴዎን፣ ያፌድ፣ ሕዝበ ባርክ፣ ተከለ ቀዕት፣ ዐጽቀ ሌዊ፣ ሐርበ ጎሽ፣ ይግናህ መስቀል፣ ይቅና ዳዊት፣ ዘልዑል፣ ሚናስ፣ አባ ይድላ፣ ሕይወት ብነ በጽዮን፣ በኩረ ጽዮን፣ ሕዝበ ቀድስ፣ ብርሃነ መስቀል፣ ሕይወት ብነ፣ ሴት፣ ወረደ ምሕረት፣ ዘካርያስ፣ ዘርዐ ዮሐንስ፣ ተከለ ሃይማኖት ናቸው። ይህ የስም ዝርዝር ከሊቃነ ካህናቱ የስም ዝርዝር ጋር ተመሳሳይነት ስላለው ምክንያታዊ ሐተታው ከላይ እንደተገለጠው ነው። በመቀጠልም እስከ ዕጩን ቃለ ዐዋዲ ድረስ ያሉትን መምህራን የስም ዝርዝር እናያለን። እነዚህም ፡-

ፊልጶስ፣ ሕዝቅያስ፣ ቴዎድሮስ፣ ዮሐንስ፣ ዮሐንስ ከማ፣ እንድርያስ፣ መርሐ ክርስቶስ፣ ጴጥሮስ፣ እንባቆም፣ ያዕቆብ፣ ማትያስ፣ ዮሐንስ፣ ዘትረ ወንጌል፣ አብርሃም፣ ዘወንጌል፣ ዘሚካኤል፣ በትረ ጊዮርጊስ፣ ዘክርስቶስ የማነ አብ፣ ሕርያቆስ፣ ቃለ ዐዋዲ ናቸው። ይህም ዝርዝር ከደብረ ሊባኖስ ዕጩጌዎች ጋር ተመሳሳይነት አለው። ከዚህ በኋላ የመምህራኑ ስም ከአባወ ምኔት መስመር ይለያል። እስከ ዕጩን ቃለ ዐዋዲ ድረስ የቅዱሳት መጻሕፍት አንድምታ ትርጓሜ ግእዝ በግእዝ ነበረ። ዘመኑ (1674-1698) ምንም እንኳን የአማርኛ ቋንቋ የሕዝብ ቋንቋ የሆነበት ሕዝቡ ግእዝን ከመስማት የራቀቀት ዘመን ቢሆንም መምህራኑ በቁየው ትውፊት መሠረት ቅዱሳት መጻሕፍትን በግእዝ እያብራሩ ያስተምሩ ነበር።

ክፍል 6

የቅዱሳት መጻሕፍት አንድምታ ትርጓሜ በአማርኛ፤

አማርኛ ከግእዝ ወጥቶ የሕዝብ ቋንቋ ወይም መነጋገሪያ ከሆነበት ጊዜ ጀምሮ ሕዝቡ ግእዝን ከመስማት እየራቀ መጣ። ቅዱስ ፍሬምናጦስ ከሣቴ ብርሃን ሰላማና ተከታዮቻቸው አበው እንዲሁም ብሔራውያን ሊቃውንት በዘመናቸው ለክርስቲያኑ ሕዝብ ያዘጋጁት የብሉይ ኪዳን መጻሕፍትና የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ብሂላዊ ትርጓሜ እንደነበራቸው በግእዝ አንድምታ ክፍል ተገልጦአል። ይህም በግእዝ ተነብሶ በግእዝ የተብራራ ነበር። መምህራኑ ከእነ አቡነ ሰላማ ተያይዞ የመጣውን፣ በግእዝ የተተረጎመውን ጥንታዊ ትርጓሜ ራሳቸው እንደተማሩት በቤተ ክርስቲያን ለሕዝቡ ያሰሙ ነበር። ነገር ግን ሕዝቡ አማርኛ መነጋገሪያ ከሆነበት ጊዜ ጀምሮ ከግእዝ መራቁን ከአማርኛ በቀር ግእዝን ለመስማት መቸገሩን አልተገነዘቡም ነበር።

ችግሩ በቀዳማዊ (ጳውሎስ) ዮሐንስና (1659-1674) በአድያም ሰገድ ኢያሱ (1674-1698) አዝማኝ መንግሥት ጉልቶ ስለታወቀ መፍትሔ ለማግኘት ጥረት ማድረግ ተጀመረ፤

እጼ አድያም ሰገድ ኢያሱ በ1674 ዓ.ም. በነገሡ ጊዜ በዐዋቆች ሊቃውንትና ወደ ቤተ ክርስቲያን ሄዶ የሚነገረውን ትምህርት ሳይሰማ በሚመለሰው ሕዝብ መካከል ሰፊ መራራቅ በመኖሩ ከፍተኛ ትኩረት ተደረገበት፤ ለዚህም መፍትሔ እንዲሆን አፄ አድያም ሰገድ ኢያሱ የተገኙበት ጉባኤ ተደርጎ አንድ ውሳኔ ተወሰነ። ውሳኔውም፡-

- በአንድምታ ትርጓሜ ሊነገሩና ሊመሰጠሩ የሚገባቸው መጻሕፍት በአራት መዝበር (ጉባኤ) እንዲመደቡ፤
- የጉባኤ መጻሕፍት ሁሉ ንባባቸው በግእዝ ሆኖ ትርጓሜያቸው (ፍቅርያቸው) በአማርኛ ንዲሆንና ለሕዝብ እንዲገለጡ፤

- ሊቃውንቱ የጉባኤ መጻሕፍቱን በግእዝ ቢያውቋቸውም አንድ ሊቅ ለአንድ ጉባኤ፤ ሌላውም ሊቅ ለሌላው ጉባኤ እንዲመደብ፤
- አራት ሊቃውንት የአራቱ ጉባኤያት (መናብርት) ባለቤቶች ሆነው ፍካሬያቸውን እንዲያዘጋጁ" የሚል ነበር።

በዚህም መሠረት በአራት መንበር (ጉባኤ) የተመደቡት መጻሕፍት፡-

1. የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት
2. የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት
3. መጻሕፍተ ሊቃውንት (ምስለ አቡሻሕር)
4. መጻሕፍተ መነኮሳት ናቸው።

የእነዚህንም የጉባኤ መጻሕፍት ብሂላዊ የአንድምታ ፍካሬ በአማርኛ ቋንቋ እንዲያዘጋጁ ሊቃነ መናብርትና መፈክራን ሆነው የተመረጡ አራት ሊቃውንት ነበሩ። እነርሱም፡-

1. ዕጩኔ ቃለ ዐዋዲ ለብሉይ ኪዳን መጻሕፍት
2. መምህር ሠርዌ ክርስቶስ ለሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት
3. መምህር ክፍለ ዮሐንስ ለመጻሕፍተ ሊቃውንት
4. ዐቃቤ ሰዓት አብራሃም ለመጽሐፈ መነኮሳት (ማር ይስሐቅ አንቀጽ 5 ገጽ 104 ዐምድ 1) ነበሩ። መሪዎችን መናገር ነው እንጂ ሌሎችም መምህራን ከተጠቀሱት ሊቃውንት ጋር በየወንበሩ ተመድበው በአማርኛ አንድምታ ፍካሬ ሥራ ተሳትፈዋል።

አዲስ አበባ ሰንደብ ሲያሰም መምህራኑና ደቀመዛሙርቱ በሚያስተምሩበትና በሚማሩበት ጊዜ የሚያስፈልጋቸውን መፍቅድ ሁሉ ያደርጉላቸው ነበር። መሳፍንቱና መኪንንቱም በሚያስተዳድሩት ሀገር የንጉሡን አርአያ በመከተል የጉባኤ መምህራንና ደቀመዛሙርት በአዲስ መልክ የተዘጋጀውን የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ እንዲያስተምሩ አደረጉ። ስለዚህም በጉንደር፣ በአክሱም፣ በጎጃም፣ በሸዋ፣ በላሰታና በቤተ አምሐራ (አማራ ሳይንት) በሚገኙ ታላላቅ ገዳማትና አድባራት መምህራን ስላስተማሩ የአማርኛ አንድምታ ፍካሬ ሊስፋፋ ችሏል።

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ አጀማመር ከላይ ለመግለጥ እንደተሞከረው ሕዝቡ በማያስተውለው ግእዝ ይነገር የነበረው የቅዱሳት መጻሕፍት አንድምታ ትምህርት ለሕዝቡ ግልጥ እንዲሆን ለማድረግ መሆኑ የታወቀ ነው። ይሁን እንጂ በሌላ በኩል ደግሞ ችግር ያለበት ሆኖ ይታያል። ምክንያቱም አራቱ ሊቃውንትና ተባባሪዎቻቸው መምህራን ካዘጋጁት የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ በቀር ማንም ሊቅ ሌላ ትርጓሜ አዘጋጅቶ እንዳያስተምር ሆኖአል።

ከዚያ ጊዜ ጀምሮ የመጽሐፍ መምህር ወይም ሊቅ የሚባለው ሁሉ መምህሩ ቃል በቃል የነገሩትን ትርጓሜ በቃል ማጥናትና ያን መልሶ ለሌላው በቃል ማስጠናት እንጂ በራሱ ተመርሖ ልቡና የሚጨምረው የለም። ምሥጢር አመሥጥሮ፣ ማስረጃ ጨምሮ፣ የረዘመውን አሳጥሮ፣ ያጠረውን ዘርዘርና ተንትኖ እንዲያስተምር አይፈቀድለትም። ይህም ሁኔታ የደቀ መዛሙርትን ስፍሐ አእምሮ ያጠባል።

ነገር ግን የቅዱሳት መጻሕፍት በግእዝ ተነብበው በግእዝ ይተረጉሙ በነበረበት ጊዜ እያንዳንዱ ሊቅ የቀደመውን የግእዝ አንድምታ መሠረት በማድረግ በራሱ ግንዛቤ ሌላ የግእዝ ፍካሬ ያዘጋጅ እንደነበረ በአንድ በማቴዎስ ወንጌል ብቻ ላይ በርካታ የተለያዩ የግእዝ አንድምታ ትርጓሜ በየመምህራኑ እንጂ ይገኛል።

የአንድምታ ትርጓሜ አንድ ጊዜ በአንድ ዐይነት መንገድ መወሰኑ እንደ ቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ እንደ ቅዱስ ያፌድና ቅዱስ ጊዮርጊስ ዘለግላ በሊቅነታቸው አብነት ሆነው የሚጠቀሱ ሊቃውንት በብዛት እንዳይኖሩን አድርጓል። ከዚህም ጋር የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ (በተለይ የብሉይ ኪዳን ትርጓሜ) ዐጭርና በሰፊው ያልተብራራ ሆኖ ይታያል።

በመሆኑም እንደ ቀደሙት አራት ሊቃነ መናብርት ያሉ ሊቃውንት ተሰይመው በቁየው ፍካሬ ላይ አብርሆት ሊያክሉበት ያስፈልጋል።

በአራቱ ጉባኤያት የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ መምህራን ሐረግ

የብ.ኪ.ዳን መም.	የሐ.ኪ.መም.	የመ.ሊ.መም.	የመ.መነ.መም
ዕጩን ቃለ ማዳ	ሠርዌ ክርስቶስ	ክፍለ የሐገስ	ዐቃቤ ሰዓት አብ ራጽስ
አባ ስብከት ለክብ	ጽጌ ድግግል	ዕጩን ሄኖክ	መንፈቆ ወተላይማኖት
መኢሰድሮስ	አባ ያዕቆብ	መ/ኢሰድሮስ	መ/መሴ
መ.ገወደዎስ	ቡትረ ክርስቶስ	ዐቃቤ ሰዓት	ከቡቴመ/ኢሰድሮስ
መ.ገወሰን	አለቃ ጓገጉል	ዘታኢስ ሣህሉ	ገወደዎስ
መ.ገ.ተላይማኖት	መኢሰድሮስ	አለቃ ወሂብ	የኖስ
አቶ አደራህ	ሥነ ክርስቶስ	መዝሙር ካሣ	አቶ ተላይማኖት
አራት ዐይን ጸት	ዐቃቤ ሰዓት ከቡቴ		አቶፍ ሞሠ
መ.ገዢ ኤልያስ	ወልደ አብ		መ/ሀሊብ
መሰው አገኘሁ	ወልደ ሚካኤል	መ/አገገዳ ዘድገጂ	መ/ክሊ ወልደ
መፈላታዎስ	አለቃ ጉደ	አለቃ ተስፋ ዘደገዎጌ	መ/ክሊት (ቡካ አብርሃም)
ዶ/ር አየለ ዓለሙ	ዶ/ር አየለ ዓለሙ	ዶ/ር አየለ ዓለሙ	መ/ርጉደ ዘላለሙ
መ/ከት ገ/ሥላሴ ዐወቀ	መ/ከት ገ/ሥላሴ ዐወቀ	መ/ከት ገ/ሥላሴ ዐወቀ	ዶ/ር አየለ ዓለሙ
			መ/ከት ገ/ሥላሴ ዐወቀ

ይህ በአራቱ ጉባኤያት በእያንዳንዱ መስመር የወረደ ሐረግ ትውልድ ነው። በተለይ የፍትሐ ነገሥትና የመጻሕፍተ መነኮሳት መምህራን የትምህርት ሐረግ ትውልድ በየመጽሐፉ መቅድም ስለተጻፈ ከዚያ መረዳት ይቻላል።

ክፍል 7

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ጥንተ ዘመን

ቀደም ተብሎ እንደተገለጠው የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ የተጀመረው በ17ኛው ምእት ዓመት መሆኑ ታውቋል። ከዚህም ጋር የወስጥ ማስረጃዎች የታሪኩን እውነታ ያረጋግጣሉ። በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ የሚነገረው ቋንቋ፣ በስም የተጠቀሱ የነገሥታት ታሪክ፣ የኢትዮጵያ መልክዓ ምድርና በስም የተጠቀሱ መምህራን የአንድምታውን ጥንተ ዘመን አካባቢ በማመልከት ረገድ አስተዋፅኦ አላቸው።

ሀ/ ቋንቋ

በአንድምታ ትርጓሜ የሚገኘው የቃላትና የአረፍተ ነገር፣ የስምና (የባለቤት) የግሥ ባጠቃላይ የአገባብ ወይም የሰዎስው አጠቃቀም ከዛሬው አማርኛ ቋንቋ አጠቃቀም የተለየ ሆኖ ይታያል። የአንድምታ ትርጓሜ መምህራኑ ከተለያዩ የኢትዮጵያ ክፍሎች የተሰበሰቡ እንደመሆናቸው የእየአካባቢያቸው የአነጋገር ዘይቤ በትርጓሜው ውስጥ ይገኛል። ለምሳሌ የብሉይ ኪዳን የአንድምታ መምህራን በብዛት በጎጃምና በጎንደር መምህራን ይነገር ስለነበር፣ ጥንታዊው የጎጃምና የጎንደር የአነጋገር ስልት በብሉይ ኪዳን አንድምታ ውስጥ ጎልቶ ይገኛል። ለአብነት ያህል የሚከተለው ተጠቅሶአል።

1. "... ዛሬስ አያ የያዕቆብ ልጆች ጠገቡና የጋለሞታዋ ቤት ወዴት ነው ; እያሉ ይዘራሉ ሆነ ይበሉን ;..." (ማቴ.1:3::)
2. "ያይወልድሽን አባት ያዕቆብን አቡነ ማለትሽ ሐሰትሽ።" (ዮሐ.4:18)
3. "... ከአባታችን ከአብርሃም አንተ ትበልጣለህን; እርስ እንኳ የሞተ..." (ዮሐ.8:52)
4. "... እኛታ ዕውራን;" (ዮሐ.9:51)
5. "... ተአምራትስ ይህታ..." (ዮሐ.6:8)
6. "ቃለ እግዚአብሔር ሳልየከስ እሞታለሁ; ብለህ መሥዋዕት ትሠዋለህ።" (የዳዊት ትርጓሜ መግቢያ)
7. "... ግንባሩን እንደመቱት ውሻ አይግባኝን ወጥቶ ሄደአል።" (ቅዱሳን.ገጽ 351)
8. "... የራስ ዐምዶ የእኅትዎ ልጅ፣ የልጅ ልጅዎም ቤሉ መባላ ጽዮን (ዐሥራተ ጽዮን) ሃይማኖተ አበውን ከዐረብ ወደ ግእዝ መልሶታል። "የራስ ዐምዶ የእኅትቸው ልጅ" በማለት ፈንታ በሌሉበት በቅርብ እንዳሉ ተደርጎ ተነግሮአል።

ከአንድ እስከ ስምንት የተጠቀሱት የአንድምታ ትርጓሜ የአማርኛ አነጋገር ባሁኑ ጊዜ በገጠርም ሆነ በዘመናቸው በጥቅም ላይ እንዳሉ አይታይም። ነገር ግን በአንድምታ ት/ቤት የቀደሙ መምህራን እንዳስቀመጧቸው ይገኛሉ። ዛሬም መምህራኑ ያስተምሩአቸዋል፣ ደቀመዛሙርቱም ይማሯቸዋል። የአማርኛ አንድምታ ይህ ዐይነት ንግግር በነበረበት ዘመን መዘጋጀቱን መረዳት ይቻላል።

ለ/ ነገሥታት

በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ ነገሥታት በብዙ ቦታ ተጠቅሰዋል። ይኸውም በምሳሌነትና በዘመናቸው ስለተፈጸመው ድርጊት ነው። ከተጠቀሱት ነገሥታት መካከል ብዙዎቹ ከ1553ኛው ምእት ዓመት ጀምሮ ያሉት ሲሆኑ ከቀደሙት ነገሥታትም በአንጻርና በምሳሌ የተጠቀሱ አሉ። ከእነዚህም ጥቂቶቹ የሚከተሉት ናቸው።

- አብርሀና አጽብሐ (የሮሜ መልአክት) መግቢያ ታሪክ ገጽ11
- ይኩኖ አምላክ (ዮሐንስ አ.ወ.ድ.364 ገጽ ዐምድ 2::)
- አጼ ዘድንግል፣ ርጉም ተክለ ሃይማኖት፣ አጼ የስጦስ፣ አጼ ቴዎፍሎስ። (ዮሐ አ.ወ.ተ 110-111 ዓምድ 1) በእነዚህ ነገሥታት በተለይ በአራቱ ነገሥታት ዘመን የአማርኛ አንድምታ ሥራ ተሠርቶ እንደነበረ ይታያል። አብርሀ አጽብሐና ይኩኖ አምላክ ግን እንደ ማስረጃ ሆነው ተጠቅሰዋል።

ሐ/ የኢትዮጵያ ታሪክ

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ በርካታ የኢትዮጵያን ሕዝብ ታሪክ ያመለክታል። ታሪካቸው በአንድምታ ከተጠቀሰላቸው ሰዎች አንዳንዶች በአንድምታ ትርጓሜ ሥራ ጊዜና በጊላ የነበሩ እንደሆነ ይታወቃል። ምክንያቱም የአማርኛ አንድምታ በጽሑፍ መቅረብ እስከጀመረበት ጊዜ ድረስ ሊቃውንቱ በየጊዜው በትርጓሜያቸው ላይ ማስረጃ ይጨምሩ ነበር። የሚከተሉት ለአብነት ተጠቅሰዋል።

- ቆብ አስጥል ገይሌ፣ ጥቁር ከብቴ (ዳን.3:4:: ፍ.ነገ. 581:: ቅዱሴ ገጽ 62::) እነዚህ ሰዎች ሳይሾሙ የተሾሙ በዕውቀታቸው ለሚከበሩ ሰዎች ምሳሌ ሆነው ተጠቅሰዋል።

- ዐቃቤ ሰዓት አብራገዮስ (ማር.ይስ.ገጽ 104) በጻፉት መጽሐፍ ውስጥ ቀድሞ ያልነበረ ቃል በመጨመራቸው ምክንያት "ይህን ቃል የጨመሩ ዐቃቤ ሰዓት አብራገዮስ ናቸው" እየተባሉ ይጠቀሳሉ።
- ቄስ አጼ ምህርካ ድንግል (ማቴ.23:5) በዘፈረ ልብሳቸው ላይ "ኢየሱስ ናዝራዊ" የሚል ጥቅስ ስለጻፉ ተጠቅለዋል።
- አባ መልአክ ክርስቶስ (ማቴ.25:28) የተማሩትን ያላስተማሩ ገብር ሆኑ በመሆናቸው ተጠቅለዋል።
- ራስ ወልደ ልዑል (ዮሐ.አ.ወ.ተ264) የባለ መድኃኒትን ትእዛዝ ባለመቀበላቸው ምክንያት የሕይወት ኅልፈት እንደደረሰባቸው የሚጠቀሱ ናቸው። እነዚህና ሌሎችም ሰዎች ሁሉ የነበሩበት ዘመንና የተወለዱበት አካባቢ ባይጠቀስም በጉንደር ዘመን መንግሥት እንደነበረ ግልጥ ነው።

መ/ ኢትዮጵያውያን መምህራን

በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ የአንድምታ መምህራን ሁሉም ባይሆኑ አንዳንዶቹ አልፎ አልፎ ይጠቀሳሉ። የሚጠቀሱበትም ምክንያት በተለመደው አንድምታ ላይ የሰጡት ተጨማሪ አስተያየት "የመምህር እገሌ ትርጓሜ፤ መምህር እገሌ እንዲህ ብለዋል" እየተባለ ስለሚጠቀስላቸው ነው። ብዙ ጊዜ ከሚጠቀሱ ክቡራን ስም መምህራን መካከል ጥቂቶቹ የሚከተሉት ናቸው።

- መምህር ኤስድሮስ ሉቃ.2:26። ዮሐ.5:8።
- ዐቃቤ ሰዓት ከብቴ ሮሜ.9:3።
- ዐቃቤ ሰዓት አበሞ ራእይ 1:3
- መልአክ ገነት ተክለ ሃይማኖት ዮሐ.አ.ወ.ተግ.ገጽ 20፤117-118
- አቶ አደራህ ኢሳ.34:8 "ዮሐ.አፈ.ወ.ድ 93፤ተግሣጽ 117-118።
- አዛዥ ላሜህ ሃይ አበ እለ እስክንድሮስ
- መምህር ክፍለ ጊዮርጊስ ሕዝ.42:4።
- ሰንዱን ዮሐ.አ.ወ.ድ 379
- መምህር ዐምደ ሚካኤል ማቴ.24፤36።
- የሣራት ወልደ ማርያም (እነሌ ጎጃም) ፍ.ነገ.263።

የሌሎችም መምህራን የእነ አብሳዲ ትርጓሜ ተጠቅሰዋል። ገላ.4:15። የአቦ ባርያ ሃይ አበ ባስልዮስ። ስዲ ጳውሎስ መዝ.9:16። 10.1። 57:4። ቲቶ.1:12። አንክሮጦስ ኢሳ.48.16። ስዲ ጳውሎስ የሚጠቀሰው ለጉብኝት ወደ ሀገራችን የመጣ የውጭ ሀገር ሰው ሲሆን የመዝሙሩ ዳዊትን ዘርዕ ከዕብራይስጡ ለማስተካከል ይሞክርና ከመምህራኑ ጋር ይነጋገር ስለነበር ነው። በዚህ መሠረት ለቀደሙትና ለኋለኞች መምህራን የአንድምታ ትርጓሜ ዕውቅና ተሰጥቷል። (ማቴ.25:31) መምህር ወልደ ሥላሴ የያዕቆብ ዘሥሩግን የሕይወት ታሪክ ከኢየሩሳሌም ወደ ሶርያ ሄደው ማምጣታቸው ሁልጊዜ መተረኩም ለሊቃውንቱ የትርጓሜ ሥራ ዕውቅና መሰጠት እነርሱንም ለቀጣይ ትውልድ ማስተዋወቅ ነው። ቅዳሴ ዘያዕቆብ ገጽ 433 ዐምድ 1።

ሠ/ የኢትዮጵያ መልክዐ ምድራዊ ጥቅስ

በአንድምታ ትርጓሜ መጽሐፍት ውስጥ ለሚገኙ አንዳንድ ሀገሮች የኢትዮጵያ ቦታዎች የርቀትና የአቀማመጥ፣ የግዛትና የወሰን ምሳሌና ማስረጃ በመሆን ቀርበዋል። የቦታዎች በአንድምታ ውስጥ መጠቀስ የተጠቀሰለትን ቦታ በምሳሌነት የሚያስረዱ ከመሆናቸውም በላይ ተርጓሚዎች ከተጠቀሱት አካባቢ የመጡ መሆናቸውንም ያመለክታል። በተጨማሪም ተርጓሚዎቹ የአንድምታ ትርጓሜን በየት እንደሠሩ፣ በየትም እንዳስተማሩ ይገልጣል። አብዛኛዎቹ ተጠቃሾች ቦታዎች በጎንደርና በጎጃም፣ በስሜንና ትግራይ ውስጥ የሚገኙ ናቸውና። በአንድምታ ትርጓሜ ውስጥ ከሚጠቀሱ ቦታዎች ጥቂቶች የሚከተሉት ናቸው።

- ጎንደር ኢሳ.39:2:: ቅዳሴ 78 17:: ስሜን በጌምድር ማቴ.2:12::
- ጎጃም፣ አሬንጎ፣ ደባባ፣ ዐባይ ሕዝ.26:2:: ማቴ.2:12::
- ትግራይ ምሳ.9:12፣ ማቴ.2:12::
- ዝዋ (ጎጃም) አድዋ (ትግራይ) 1ቆሮ.ታሪ.78 173::
- ወሎ ሃይማኖተ አበው ዘኢለ እስክንድሮስ
- ሸዋ ኢዮብ 28.1:: እናርያ ኢዮብ 16:1::
- ይፋት ኤር.14:3:: (በ1996 ዓ.ም. የታተመው የተባለውን ሀገር አይጠቅስም)
- በጎንደር ከተማ የሚገኙ የተለያዩ ቦታዎች ማቴ.1:5:: ወዘይ ...
- ወንዞችና ሐይቆች ዳጋ/ ምጽሌ፣ ዝዋይ መቅድመ ራእይ፣ ሠለስቱ ሐዲሳት 78 393
- አገው ዮሐ.አ.ወ.ተግ.22:: ጋፋት ዮሐ.አ.ወ.ድ 124 ወዘይመስሎ...

ክፍል 8

የአማርኛ አንድምታ ይዘቶች

የአማርኛ አንድምታ ይዘቶች ሦስት ናቸው፤ እነዚህም፡-

1. የግእዝ ዘርዕ፤
2. ከግእዝ ወደ አማርኛ ትርጓሜ፤
3. አንድምታዊ ሐተታ ናቸው፡፡

(ሀ) የአንድምታ ትርጓሜ የተመሠረተበት የግእዝ ዘርዕ፤

የትርጓሜ ሊቃውንት ከእየ መምህሮቻቸው በተረከቡት ትውፊት መሠረት ስለ ግእዝ ዘርዕ የየራሳቸው ልዩ አመለካከት አላቸው፡፡ እነዚህም ፡-

- የተለያዩ ንባባት፤
- የዳር ማብራርያ፣ /ምልክት/
- አማራጭ ርእስ፤
- የዘርዕ እርማት፤
- ምቅዋም /ጉባኤ፣ ምዕራፍ/ ናቸው፡፡

(ሀ) የተለያዩ ንባባት

የተለያዩ ንባባት የሚባሉት ከመደበኛው ንባብ ወይም ዘርዕ በተጨማሪ የሚጠቀሱ ወይም እንደ ሥርዋጽ የሚገቡ ናቸው፡፡ ይህም "እንዲህ ባለው እንዲህ ይላል እየተባለ የሚነገረው ሐተታ ነው፡፡ ይህንም ለመግለጥ የሚከተሉት ምሳሌዎች ቀርበዋል፡፡

- "ዮሴፍስ ፈጋረሃ ለማርያም እስመ ጸድቅ ውእቱ ኢፈቀደ ይክሥታ፡፡" "ፈጋረሃ" ባለው ዐቃቢሃ፣ ተለክኪሃ ይላል፡፡ (ማቴ.1:19፡፡)
- "ኦ ዮሴፍ ወልደ ዳዊት ኢትፍራህ ነሢኦታ ለማርያም..." "ነሢኦታ" ባለው አዕርጎታ አውዕኦታ፣ ዐቂቦታ፣ ተልእኮታ ይላል፡፡ (ማቴ.1:20)

- "ወኩሎንኬ ትውልድ እምአብርሃም አስከ ክርስቶስ አርብዓ ወክልኤቱ፡፡" አርብዓ ወክልኤቱ ባለው አርብዓ ወሠለስቱ አርብዓ ወአርባዕቱ፣ አርብዓ ወጎምስቱ ይላል፡፡ ይህም ከተባለ በኋላ ቁጥሮች የተጨመሩበት ምክንያት ይብራራል፡፡ (ማቴ.1:18)

ይህ ዐይነቱ ሐተታ አንዳንድ ጊዜ የዘርዑን ትክክለኛነት በሌላ ጊዜ ደግሞ ዘርዑ ትክክል አለመሆኑን ለመግለጥ ይነገራል፡፡

ለ. የዳር ማብራርያ /ምልክት/

ይህ ማብራርያ ወይም ምልክት በግእዝ መጽሐፍ ግልየት፣ እንደዚሁም በመጽሐፉ ሲራክ ላይ የሚደረግ ምልክት ነው። ምልክቱ በአንጻሩ ያለው ዘርዕ ምን እንደሆነ የሚያመለክት ነው። ለምሳሌ በማቴዎስ ወንጌል 5.18 በዳሩ ላይ /በሲራክ/ "ሮ" ወይም "ሎ" ተጽፎ ይገኛል። "ሮ" ወንጌል በመንግሥተ ሮም መሠራትዋን፣ "ሎ" ደግሞ ወንጌል ሉዓላዊት መሆንዋን ያመለክታል። ተጨማሪ መረጃ ኢሳ.6:1፤ 14.28 ላይ ያለውን የዳር ምልክት በጉባኤ ቤት መጽሐፍ መመልከት ይቻላል።

ሐ. አማራጭ ርእስ፣

የአንድምታ ትርጓሜ መጻሕፍት የተለያየ አማራጭ ርእስ አላቸው። ይህም መጻሕፍቱ አንድ ጊዜ በዕብራይስጥ ርእስ፣ በሌላ ጊዜም በግሪክ ርእስ መጠራታቸውን ያመለክታል። ለምሳሌ፦

- ቆሐልት (ዕብ) ለመጽሐፈ መክብብ የተሰጠ ርእስ ነው።
- አክሳሳፎስ (ግሪ) የመጽሐፈ ጥበብ ርእስ ነው።
- ድርያሚን (ላቲን) የዜና መዋዕል ርእስ ነው።
- ሕፃን የዜና መዋዕል ርእስ ነው።

መ. የዘርዕ እርማት፣

ኢትዮጵያውያን የብሉይና የሐዲስ ሊቃውንት የአንድምታ ትርጓሜ የሚያስተምሩባቸውን መጻሕፍት ዘርዕ ያርማሉ። እርማቱንም በግልየታቸውና ጠርዛቸው ላይ ያስቀምጣሉ። ከዚህም ጋር የግእዝ ዘርዕ ከተነበበ በኋላ ወደ አማርኛ ከመተርጉሙና ምሥጢራዊ ትርጓሜው ከመገለጡ በፊት በግእዝ ዘርዕ ላይ ሰዋስዋዊ ስሕተት ነው የሚሉትን "እንዲህ ሲል ነው" ብለው ያርማሉ። ወይም ትክክል ነው በተባለው ቃል ይተካሉ። ምሳሌ፦

- "ፈቀደ እግዚእ ያግእዞ ለአዳም ገዢ ወትኩዝ ልብ።" ገዢ ልብ፣ ወትኩዝ ልብ ሲል ነው። (ኤፍ.2:1)
- "ብእሲ ላዕላ ብእሲ ገብሩ ጉሣሮሙ" ብእሲ ወብእሲ ገብሩ ጉሣሮሙ ሲል ነው። (ሮሜ.1:27) በዚህ ዐይነት ብዙ የዘርዕ እርማት በጉባኤ ቤት መጻሕፍት ሁሉ ጠርዝና ጠርዝ፣ ግልየትና ሐውልት ላይ ተጽፎ ይገኛል።

ሠ. ምቅዋም

ሊቃውንቱ በጉባኤ ቤት ትርጓሜ የሚያስተምሩባቸው የጥንታውያን መጻሕፍት አከፋፈል በክፍልና በምዕራፍ፣ በጉባኤና በምዕራፍ፣ እንዲሁም በምቅዋም ነው። ምቅዋም የምዕራፍ ምትክ ነው። ምዕራፍ ክፍልና ምቅዋም የመጽሐፉ ዘርዕ መክፈያ ሲሆኑ ጉባኤ የትርጓሜ ማረፊያ ነው። ስለሆነም ጉባኤ የተባለው መክፈያ በመተርጉማን መጻሕፍት ብቻ ነው። ጉባኤ ከምዕራፍ ጋር የሚገናኝበት ጊዜ አለ። (ኢሳ.6:1፤ 7:1፤ 10:1፤) ምቅዋም በአሁኑ ጊዜ በብዙ መጻሕፍት ላይ አይገኝም። ሆኖም ለአብነት ያህል በመጽሐፈ ቄርሎስና በዮሐንስ ራእይ የግእዝ በግእዝ ትርጓሜ ላይ ይገኛል። አንዳንድ ጊዜ ምዕራፍ እንደ ዘርዕ በአንድምታ ይተረጎማል። ለምሳሌ፡

"ኦሪት ዘልደት ምዕራፍ ፴ወ፰፤"

"የኦሪት ዘልደት ሠላሳ ስምንተኛው ምዕራፍ ይህ ነው። በ ምዕራፈ አሐዱ ሠላሳ ወስምንቱ ይላል። ከስምንቱ ብሔረ ኦሪት የአንደኛው የኦሪት ዘልደት ሠላሳ ስምንተኛው ምዕራፍ ይህ ነው። (የጸሐፊው የኦሪት አንድምታ ምዕ.38.1)

2. ከግእዝ ወደ አማርኛ ትርጓሜ /መተርጎም/

በመጀመሪያ የግእዝ ዘርዕ በግእዝ ይነበባል። በመቀጠልም ከአማራጭ ትርጓሜ ጋር ወደ አማርኛ በነጠላ እንደ ግእዝ ሰዋስው ይተረጎማል።

ለምሳሌ፡- "ወተወለደ እግዚእ ኢየሱስ መጽኤ ሰብአ ሰገል፤ ጌታ ኢየሱስ በተወለደ ጊዜ፤ ተወልዶ ሳለ፤ ከተወለደ በኋላ ሰብአ ሰገል መጡ።" (ማቴ.2:1) በአጠቃላይ በአንድምታ ትርጓሜ ትምህርት ጊዜ የአንድ መጽሐፍ ዘርፅ በሁለት ቋንቋዎች በግእዝና በአማርኛ ይነበባል። አንዳንድ ሊቃውንት ከዚህ ለመራቅ ከግእዙ ንባብ በኋላ ቀጥታ ወደ ምሥጢራዊው ትርጓሜ ይሻገራሉ። ለምሳሌ፡- ኢሊ.1:9። 24.1። ሚክ.4:6-7 ወዘይ

3. አንድምታዊ ሐተታ

ከሦስቱ የአማርኛ አንድምታ ይዘቶች ዋናው ይህ ሦስተኛው ነው። ይህም ምሥጢርን፤ ሐተታን፤ ታሪክን፤ ጥቅስንና ሌላውን ሁሉ ያገኝታል። የአንድምታው ሐተታ ብዙ ጊዜ "ይህስ እንደምን ነው? ቢሉ፤ ለምን እንዲህ አለ? ቢሉ በሚል የጥያቄ መንገድ ይቀረጻል። መልስም ይሰጣል። አንዳንድ ጊዜ የአንድምታው ሐተታ "ግድፈተ ጸሐፊ ነው" በሚል መልስ ይደመደማል። ለአብነት ያህል የሚከተለውን መመልከት ይቻላል። ኤር.52:23። ማቴ.1:8 እና 17። ነገር ግን ግድፈተ ጸሐፊ ነው ሲባል በመጀመሪያ በመንፈስ ቅዱስ ተመርተው የጻፉ ነዚዩ ኤርምያስና ሐዋርያው ቅዱስ ማቴዎስ ግድፈት አድርገዋል ማለት አይደለም። ምንክልባት የገልባጩ ግድፈት ሊሆን ይችላል። በመሆኑም ሊቃውንቱ ከገልባጩ የተገደፈ ነው የሚሉትን ቃል ይጽፋታል፤ ያነበታል፤ ይተረጉሙታልም።

ክፍል 9

የአንድምታ ትርጓሜ ት/ቤቶች

በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ሁለት ዐይነት የአንድምታ ትርጓሜ ትምህርት ቤቶች መኖራቸው ይታወቃል። እነዚህም ፡-

- 1ኛ/ ላይ ቤት
- 2ኛ/ ታች ቤት ናቸው።

እነዚህ ሁለት ዐይነት ትምህርት ቤቶች በአንድ ጊዜ የተቋቋሙ ሳይሆኑ በተለያዩ ጊዜ የተቋቋሙ ናቸው። መጀመሪያው የላይ ቤት አንድምታ በመባል የሚታወቀው ትርጓሜ የሚነገርበት ትምህርት ቤት ነው። ከጊዜ በኋላ ደግሞ የታች ቤት አንድምታ የተባለው ትርጓሜ የሚሰጥበት ትምህርት ቤት ተቋቁሞአል። በትውፊት እንደሚነገረው የታች ቤት አንድምታ ትርጓሜ የተዘጋጀው በመምህር አራት ዐይን ኤስድሮስ (1716 ዓ.ም.) መሆኑ ታውቋል። መምህር ኤስድሮስ ከብዙኃን መምህራን የተማሩ ከመሆናቸውም በላይ በየገዳማቱ በተለይም በጣና ደሴቶች በሚገኙ ገዳማት እየተዘዋወሩ ሦስት መቶ መጻሕፍትን አንብበው (አስነብበው) የቅዱሳት አምላካውያት መጻሕፍትንና የሊቃውንትን መጻሕፍት ትርጓሜ በሚገባ ካደላደሉ በኋላ በጉንደር ልደታ ለማርያም ሰፊ ጉባኤ ዘረጉ። ያንጊዜም ብዙኃን ደቀመዛሙርትን እነ ጌታው ገላውዴዎስንና ሥነ ክርስቶስን፤ ሌሎችንም አስተማሩ።

መምህር ኤስድሮስም የመጻሕፍትን አንድምታ ትርጓሜ ካሻሻሉ በኋላ የተሻሻለውን የትርጓሜ መንገድ እንዲያጠኑ ደቀመዛሙርቶቻቸውን ቢጠይቋቸው ብዙኃኑ ፈቃደኞች ሲሆኑ ጌታ ዮናስ የተባሉት ደቀ መዝሙራቸውና ሌሎች ግን "ንሕነስ ኢተወለድነ እምዘሙት፡- እኛስ ከዝሙት አልተወለድንም" ማለት እርስዎ ልዩ ትርጓሜ ከመጨመርዎ በፊት አስተምረውናል በማለት በመምህር ኤስድሮስ ተሻሻለ የተባለውን የአንድምታ ትርጓሜ ለመማር ፈቃደኛ ሳይሆኑ ቀርተዋል። በዚህም ምክንያት በመምህር ኤስድሮስ የተሻሻለው አዲሱ ትርጓሜ "የታች ቤት ትርጓሜ" ሲባል ከእርሳቸው በፊት የነበረውና እነ ጌታ ዮናስ በቀጣይነት ያስተማሩት ጥንታዊው ትርጓሜ የላይ ቤት ትርጓሜ እየተባለ መጠራት ጀመረ። የሁለቱ ትምህርት ቤቶች አመሠራረት ምክንያትም ይህ ነው። የታች ቤት አንድምታ ትርጓሜ ትምህርት በብዛት የሚነገረው በጎንደር ነው። የላይ ቤት አንድምታ ትርጓሜ ደግሞ በጎጃም በስፋት ሲነገር ኖሯል። አሁንም ይነገራል። ይሁን እንጂ ዛሬ በጎጃም የሚነገር የላይ ቤት አንድምታ ብቻ ሳይሆን ሁለቱም የላይ ቤትና የታች ቤት አንድምታ ትርጓሜዎች ይነገራሉ።

ከመምህር ኤስድሮስ በኋላ በታች ቤት አንድምታ ትርጓሜ ላይ እንደገና አንዳንድ መሻሻል ተደርጓል። ይህንም ያደረጉ አለቃ ወልደ አብ የተባሉት ሊቅ ናቸው። አለቃ ወልደ አብ በትውልዳቸው የሸዋ ሰው ናቸው። አለቃ ወልደ አብ 600 መጻሕፍትን ካነበቡ በኋላ በመምህር ኤስድሮስ በተሻሻለው ትርጓሜ ላይ አዳዲስ የራሳቸውን አስተያየት ጨምረው በስፋት ስላስተማሩ "የትርጓሜ አባት" እየተባሉ ይጠራሉ።

በመሆኑም በታች ቤት አንድምታ ትምህርት ቤት ታዋቂና ስመ ጥር በክብር ተጠቃሽም ሊቅ ናቸው። በላይ ቤትና በታች ቤት የአንድምታ ትርጓሜ መካከል ያለው ልዩነት የአብርሃምና የሐተታ ማብዛትና ማሳጠር፣ ታሪክና ምሳሌን በብዛት በማቅረብና በማሳነስ እንዲሁም በቋንቋ አጠቃቀም እንደሆነ ይታያል። ለምሳሌ በአራቱ ወንጌላት የአንድምታ ትርጓሜ መግቢያ ላይ የሚነገር ረዥም ሐተታ አለ። በሐተታው ውስጥ "ጌታ የወንጌል ጸሐፊዎችን ከፍ ብሎ አምስት፣ ዝቅ ብሎም ሦስት ለምን አላደረጋቸውም? ለምን አራት አደረጋቸው?" ተብሎ ከተጠየቀ በኋላ በታች ቤት መምህራን ዘንድ አራትነት ያላቸው ዐሥራ አራት ነገሮች ለጥያቄው መልስ ሆነው ተሰጥተዋል። የላይ ቤት መምህራን ግን በታች ቤት መምህራን የሚቀርበውን ይህን ሁሉ የአራት ቍጥር ምሳሌያዊ ሐተታ አይጠቀሙበትም።

ከዚህም የተነሣ የታች ቤት መምህር አራት የሆኑ ነገሮችን ሁሉ በምሳሌነት ሲጠቀሙ የሰሙት የላይ ቤት መምህር ባለቤታቸውን ጠርተው "እነዚያን አራት አሞሌ ጨዎች የታች ቤት መምህራን እንዳይወስዱብኝ ደብቂልኝ" አሉ ይባላል።

በዚህ መሠረት ብዙ ጊዜ የላይ ቤት አንድምታ ትርጓሜ እንደሚረዝም ቢነገርም አንዳንድ ጊዜ ደግሞ የታች ቤት ትርጓሜ ይረዝማል፤ የላይ ቤትም ያጥራል።

ከዚህም ሌላ የታች ቤት መምህራን ለአንዳንድ ተአምራት ምሳሌያዊ ትርጓሜን ሲሰጡ የላይ ቤት መምህራን ከዚህ ነጻ ናቸው። (ማቴ.8:14-16) ታሪክና ሐተታን በተመለከተም በውዳሴ ማርያም 3፣2 እና 10፣7:6 እና 8 ወዘተ ያለው ረዥም ሐተታ በሁለቱ ትምህርት ቤቶች ያለውን ልዩነት አጉልቶ ያሳያል።

በላይ ቤት የትርጓሜ ሐተታ መብዛት ምክንያት ነገሩን ግልጥ ለማድረግ እንደሆነ ከይዘቱ መረዳት ይቻላል። ለምሳሌ የሚከተሉት ጥቂት ሐተታዎች በንጽጽር ቀርበዋል፡

የላይ ቤት አንድምታ	የታች ቤት አንድምታ
1 "....ሐዋርያት መንፈስ ቅዱስን ተቀብለው ከብልየት ታደሱ፤ በእእምሮ ጐለመሱ። ብልየት ድንቁርና ነው፤ አንድ ቋንቋ ብቻ መናገር ነው፤ መታደስ ዕውቀት ነው፤ በሰባ ሁለት ቋንቋዎች መናገር ነው።" (የትርጓሜ ወንጌል መግቢያ ታሪክ)	1 "....ሐዋርያት መንፈስ ቅዱስን ተቀብለው ከብልየት ታደሱ፤ በእእምሮ ጐለመሱ፤ ምሥጢር ተረጐሙ፤ አንድ ቋንቋ ይናገሩ የነበሩ ሰባ አንድ ቋንቋ ተጨመረላቸው። (የትርጓሜ ወንጌል መግቢያ ታሪክ)
2 "...እግዚአብሔር ቅድመ ዓለም በልብ የመከረውን፤ ድኅረ ዓለም በነቢያት ያናገረውን ለመፈጸም ሥጋ ሆነ።" (የትርጓሜ ወንጌል መግቢያ ታሪክ)	2 "...እግዚአብሔር ቅድመ ዓለም በልብ የመከረውን፤ በነቢያት ያናገረውን ለመፈጸም ሥጋ ሆነ።" (የትርጓሜ ወንጌል መግቢያ ታሪክ)
3 "መልአኩ ገብርኤል ... በስድስተኛው ወር ተላከ... ስለምን በስድስተኛው ወር ተላከ? ቢሉ፡- በስድስተኛው ቀን የተፈጠረ አዳም በድሎ ነበርና እርሱን ለማዳን ወልድ እንደመጣ ለማጠየቅ ነው። ስለምን በዚያ ወራት ተላከ? ቢሉ በዚያ ወራት የተፈጠረ ፍጥረት በዚያ ወራት በተፈጠረ አዳም በደል ምክንያት ተጐድቶ ነበርና እርሱን ለማዳን ወልድ እንደመጣ ለማጠየቅ ነው። አንድም በስድስተኛው ሺህ ተላከ። ጌታ ሰው መሆኑ ስድስተኛው ሺህ ሲጀመር ነውና።... ስለምን ገብርኤል ተላከ? ቢሉ መላካክ የለመደ ነውና ወደ ዘካርያስና ወደ ኤልሳቤጥ የተላከ እርሱ ነውና። ገብርኤል ማለት አምላክ ወሳብእ ማለት ነው።... አምላክ ሰው፤ ሰውም አምላክ የሚሆንበት ጊዜ ደረሰ ለማለት ነው። (የላይ ቤት የሉቃስ ወንጌል ትርጓሜ)	3 "ኤልሳቤጥ በፀነሰች በስድስተኛው ወር ገብርኤል የሚባል መልአክ ከእግዚአብሔር ታገዘ መጣ። ሳድስ ወርን ጌታ በስድስተኛው ወር ሰው መሆኑን ያሳያል። እንኳን በወር በዕለት ይመስለዋል። (የታች ቤት የሉቃስ ወንጌል ትርጓሜ) በላይ ቤትና በታች ቤት ይህና ይህን የመሰለ ልዩነት ያለ ከመሆኑ የተነሣ የታች ቤት መምህራን የላይ ቤትን አንድምታ ትርጓሜ እንደ ምንጭና ማስረጃ አድርገው ሲጠቅሱ የላይ ቤት መምህራን ግን ከመተቸት በቀር የታች ቤት ትርጓሜን አይጠቅሱም። (መቅደመ ወንጌል 1916 ዓ.ም. ገጽ 12 ዐምድ 2፤ እንዲሁም ገጽ 17 ዐምድ 2።)

የላይ ቤት አንድምታ ትርጓሜ መምህራን፤

የአንድምታ ትርጓሜ የላይ ቤትና የታች ቤት ትርጓሜ ተብሎ ከተከፈለ በኋላ መምህራኑ የላይ ቤትና የታች ቤት መምህራን እየተባሉ መጠራት ጀምረዋል። በመሠረቱ ከኤስድሮስ በፊት የነበሩት መምህራን ሁሉ የአንድ ዐይነት ትርጓሜ መምህራን ነበሩ። የመምህር አስድሮስን ተጨማሪ አንዳንድ ጊዜም ተቀናሽ ትርጓሜን የተቀበሉ መምህራን የታች ቤት ትርጓሜ መምህራን ሊባሉ ያልተቀበሉት ደግሞ የላይ ቤት ትርጓሜ መምህራን መባላቸው ቀደም ተብሎ ተገልጦአል።

ከላይ ቤት መምህራን ጥቂቶች በመልእክ ብርሃን አድማሱ ጀገበሬ ባልታተመ ማስታወሻ መጽሐፍ ላይ ስለተገኙ እንደሚከተለው ተጽፈዋል።

"በቃላቸው እውነተኞች የሆኑ አባቶቻችን እንደነገሩን የመንፈሳውያን አባቶች መምህራን ትውልድን እንጽፋለን።

"ክቡር አባታችን ሠርጸ ድንግል ዘየሣራት ወደ ዐዋቂዎች ሊቃውንት ወደ ግብፅ ሀገር ወርዶ ስምንት ዓመት ተቀመጠ። ዐሥራ ሁለት ዓመት ተቀመጠ የሚሉም አሉ። በዚያም የቅዱሳት መጽሐፍት ትርጓሜን ተምሮ ወደ ሀገሩ ተመለሰ። በትምህርትም ብዙኃን መምህራንን ወለደ።

"ከእነርሱም መካከል የሣራቱዎች /የሣራት ሰዎች/ አባ መቃርስ፤ አባ ትርሲትና ተክለ ማግበር የተባለው የእነቄይ ሰው ገላውዴዎስ፤ አባ ጳውሊ፤ ሠርጸ ከኒሳ የተባለው አባ ዝክሪና ድባይ ናቸው። እነዚህም ስሞቻቸውን የምናውቃቸው ናቸው።

"አባ ትርሲትም በብሉይ ኪዳን ትርጓሜ አምኗ ጊዮርጊስ ዘየሣራትን፤ በትምህርት ወለደ። አምኗ ጊዮርጊስም ተዝካሮን ወለደ፤ ተዝካሮም የአንባ ማርያሙን አቤቶ ጸጋ ክርስቶስንና የዲማውን አባ መዝሙረ ድንግልን ወለዳቸው።

"አቤቶ ጸጋ ክርስቶስም አቤቶ ዘኢየሱስን ወለደ። አቤቶ ዘኢየሱስም የደብሳኑን ዘወልደ ማርያምን ወለደ።

"አባ መዝሙረ ድንግል ዐቃቤ ሰዓት አበሞን ወለደ፤ ዐቃቤ ሰዓት አበሞም የወይናሙን አባ አብራንዮስንና የጎንጁን አባ አካለ መስቀልን ወለደ። ዳግመኛም በትምህርት ጸጋ ከአቤቶ ዘኢየሱስ ተወለደ።

"አባ አካለ መስቀልም የጎንጁን አባ ዘማርያምን ወለደ። የወይናሙ አባ አብራንዮስም ሠናዩ ጥበብ አቤቶ አቤሌሎምን ወለደ። እነዚህ ሁሉ የብሉይ ኪዳን መምህራን ናቸው።

"አባ ዝክሪ በሐዲስ ኪዳን ትምህርት የጽላሎውን አባ መዝገበ ሥላሴን ወለደ። አባ መዝገበ ሥላሴም የጎንጁን አባ ዲዮስቆሮስን ወለደ። አባ ዲዮስቆሮስም የየሣራቱን አባ እስጢፋኖስን፤ የጎንጁን መምህር አባ ዐምደ ሃይማኖትን፤ አባ ጸጋ ክርስቶስን፤ የቆማውን አባ የማነ አብንና የቤገምድሩን ሐዋርያ መስቀልን ወለዳቸው።

"አባ ሐዋርያ መስቀልም አቤቶሁን ደመ ክርስቶስን ወለደ። አቤቶሁን ደመ ክርስቶስም አቤቶ ሚካኤልን ወለደ። አቤቶ ሚካኤልም ዐቃቤ ሰዓት አፈ ክርስቶስን፤ የድርድራውን ወልደ ዮናንና የአረሁናውን አባ ቆዝሞስን ወለዳቸው አባ ቆዝሞስም ካልእ ቆዝሞስንና አቤቶ ሚካኤልን ወለዳቸው። እኒህም የሐዲስ ኪዳን መምህራን ናቸው።"

የትምህርታቸው ጸጋ ከእኛ ጋር ይኑር
አሜን።

(ያልተተመ የክቡር መልእክ ብርሃን አድማሱ ጀገበሬ መዝገብ)

ከእነዚህም ሌላ ስሙጥር የነበሩት የብሉይ ኪዳን አንድምታ መምህራን እነ ጌታ ገላውዴወስ፣ መልአከ ገነት ወሰን፣ መልአከ ገነት ተክለ ሃይማኖት፣ አቶ አደራህ፣ አራት ዐይና ጎሹ፣ መምህር ገብረ ኤልያስ፣ መምህር ሰው አገኘሁ፣ መምህር ፊላታዎስ፣ መምህር ጌታሁን (ትልቁ) የላይ ቤት የብሉይ ኪዳን አንድምታን ከታች ቤቱ የብሉይ አንድምታ ጋር በማገጸጸር ያስተምሩ እንደነበር ይተረክላቸዋል። እኒህ ሊቃውንት የላይ ቤቱ አባባል እንዳይቀር "የላይ ቤት አብነት ወይም የላይ ቤት አማርኛ ወይም የላይ ቤት ትርጓሜ እንዲህ ይላል በማለት ያብራሩ ነበር ተብሎ ይነገርላቸዋል። የታች ቤት መምህራንም የራሳቸውን ቤት ትርጓሜ ከጨረሱ በኋላ የላይ ቤቱን አባባል ለመስማት ወደ ላይ ቤት መምህራን ይሄዱ ነበር። ከዚህም የተነሣ እስካሁን ድረስ የላይ ቤት ትርጓሜ በታች ቤት መምህራን መጠቀሱ አልቀረም።

ክፍል 10

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ምንጮች

መምህር ኤስድሮስ በደሴተ ጣና ከሚገኙ መጻሕፍት ሦስት መቶ መጻሕፍትን አንብበውና ጥናት አድርገው ከዚያ በፊት ያስተምሩት በነበረው የአንድምታ ትርጓሜ ላይ ማሻሻልና ተጨማሪ ማብራራት እንዳደረጉ በትውፊት ይነገራል። ከዚህም ጋር "መምህር ኤስድሮስ እንዲህ ብለዋል።" እየተባለ የሊቁ ተጨማሪ አብርሃን ይጠቀሳል። (ዮሐ.5:8) እንደዚሁም አለቃ ወልደ አብ ከመምህራቸው ከመምህር ኤስድሮስ በላይ ስድስት መቶ መጻሕፍትን በማንበብ የአማርኛ አንድምታን ፍካሬ ማቃናታቸው አሁንም በጉባኤ ቤት ይተረካል። እነዚህ ሁለት ታላላቅ ሊቃውንት ያነበቧቸው መጻሕፍት ምን ዐይነት በማንና መቼ የተደረሱ፣ ከምን ቋንቋ የተተረጎሙ መጻሕፍት እንደሆኑ ባይጠቀስም ለአንድምታ ትርጓሜ የሚጠቅሙ መሆናቸው ግልጽ ነው። በተለይ አለቃ ወልደ አብ ዐረብኛ ቋንቋ ያውቁ እንደነበረ ስለሚነገርላቸው የእስክንድርያና የአንጾኪያ አብያተ ክርስቲያናት ሊቃውንት በዐረብኛ የጻፉትንና ግብጻውያን የኢትዮጵያ ጳጳሳት ያመጡትን የትርጓሜ መጻሕፍት ማንበባቸው የማይቀር ነው። ይህም እውነታ በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ "በዐረብ እንዲህ ይላል" እየተባለ የሚጠቀሰው ባህል ትርጓሜ የአለቃ ወልደ አብ ሥራ መሆኑ ይነገራል። (ማቴ.1:3፤17:9። ዮሐ.1:41 እና 42። ራእ 9:11 የአራቱ ወንጌላት መግቢያ ታሪክ 1988 ዓ.ም.ገጽ 52.)

ብዙ ጊዜ "....." እንዲል በማለት በብሉይና በሐዲስ ኪዳናት አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ ያለ ባለቤት የሚጠቀሱ ጥቅሶች ሁሉ መምህር ኤስድሮስና አለቃ ወልደ አብ፣ ሌሎችም ተከታዮቻቸው ሊቃውንት መጻሕፍትን አንብበውና ጥናት አድርገው ያስቀመጡትንና ማቅረባቸው ነው። ሊቃውንቱ የትርጓሜ ምንጮች የሚገኙበትን ቦታ አለመጥቀሳቸው የደቀመዛሙርት የመጠየቅና የመመራመር ፍላጎት እንዲሰፋ ለማድረግና ተመራምረው ይድረሱበት ለማለት እንደሆነ የትርጓሜ መምህራን ራሳቸው ይናገራሉ። በሌላም በኩል ራሳቸው መምህራኑ ብቻ ተጠያቂ እንዲሆኑ ፈልገው የትርጓሜ ምንጮችን እንደማይናገሩ ሐሜት አለ። ይሁን እንጂ ከጊዜ በኋላ አንዳንድ ዐይናማ ሊቃውንት የትርጓሜ ምንጮችን ለደቀ መዛሙርታቸው በቃል መናገር፣ በጽሑፍም ማስፈር ጀምረዋል። ከዚህም የተነሣ በአሁኑ ጊዜ የትርጓሜ ምንጮች እየታወቁና እየተለመዱ መጥተዋል።

በስም የተጠቀሱትና ያልተጠቀሱት ምንጮችን በዚህ ጽሑፍ ለመግለጥ ተሞክሮአል። ከአንድምታ ትርጓሜ ስብስብ ውጭ በስም በተጠቀሱ ምንጮች ላይ ብዙ ጊዜ የአማርኛ ሐተታ ይቀርባል። የግእዝ ዘሮችም የቃላት ትርጓሜን ለማብራራት ወይም የተለያዩ ዘሮችን (ንባቦችን) ለመግለጥ ይገባሉ። (ዮሐዋ .1:2፣ 7፣9፣ ሮሜ.1:25) እንደዚሁም ለአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ የሚጠቀሱ የተለመዱ ጥቅሶች አሉ። (ዳን.2.46። ቅዱሴ 272፣275)

ሀ. የግእዝ በግእዝ ትርጓሜ ማስረጃ (ምንጭ)

ቀደም ተብሎ እንደተገለጠው የግእዝ በግእዝ አንድምታ ትርጓሜ ለአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ አቀራረጽ እጅግ ጠቅሞአል። ከሌሎች የትርጓሜ ምንጮች ሁሉ የዚህ ምንጭነት የበለጠ ሆኖ ይታያል። ለምሳሌ የማቴዎስ ወንጌል 2.3 አንድምታ ትርጓሜ ስብአ ሰገል 12 ነገሥታት ነበሩ በሚለው የግእዝ በግእዝ ትርጓሜ ወንጌልና ሦስት ናቸው በሚለው ተአምረ ኢየሱስ መካከል ያለውን ግልጽ የሆነ ልዩነት

ይጠቅስና መፍትሔ ሲሰጥ ዐሥራ ሁለት ሆነው ከወጡ በኋላ ዘጠኙ ወደ ቤቴልሔም ሳይደርሱ ተመልሰዋል በማለት የትርጓሜ ወንጌልን ዐሳብ ያጸናል። የግእዝ በግእዝ ትርጓሜ ኦሪትም ዛሬ የብሉይ ኪዳን ትርጓሜ መምህራን ለሚተረጉሙት የኦሪት አንድምታ ትርጓሜ ምንጭነቱ የታወቀ ነው። ኦሪት ዘፍጥረት 1.3 ላይ "ወመንፈስ እግዚአብሔር ይጸልል መልዕልተ ማይ" ተብሎ ከተነበበ በኋላ የሚቀጥለው ትርጓሜ ይሰጣል። "ይህንም መሻፍቃን የተባለው ሊቅ ለውሆች ሕይወት የሚሰጥ፣ ውሆችን የሚያነጻ ነፋስ ነው ብሎ ተርጉሞታል።"

ትርጓሜ ኦሪትም "በጥምቀት ጊዜ የሚሰጠው የመንፈስ ቅዱስ ምሳሌ ነው።" ይላል። ሳዊርስም "ደመ ድንግልናን ከእመቤታችን የክፈለ የመንፈስ ቅዱስ ምሳሌ ነው" ይላል። ባስልዮስም "እንደ ኤርምያስና ዮሐንስ ላሉት በማንኛውም የሚሰጥ የመንፈስ ቅዱስ ምሳሌ ነው ብሏል" እየተባለ ለሚታተው የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ሁሉ ምንጩ ግእዝ በግእዝ የኦሪት ትርጓሜ ነው።

ሌሎችም ትርጓሜ ወንጌልንና ትርጓሜ ኦሪትን የሚያሳዩ ግልጽ ጥቅሶች በብሉይና ሐዲስ ኪዳናት እንዲሁም በሊቃውንት መጻሕፍት አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ አሉ። (ዮሐ.13.15። ፍ.ነ 163፤ ዘዳግ .32፡8። ዘፍ.37.34፡፡)

በማቴዎስ ወንጌል 1.16 ላይ "ክልኤቱ ሊቃውንት አመሩ ፈቃደ ዮሴፍ ወሠለስቱ ሊቃውንት አመሩ ፈቃደ ሥላሴ" በመባል ሁለቱ ሊቃውንት የዮሴፍን ፈቃድ አመለከቱ፤ ሦስቱ ሊቃውንት ደግሞ የሥላሴን ፈቃድ አመለከቱ" ተብሎ ያለ ስም የተጠቀሱትን አምስት ሊቃውንት መተርጉማት ስማቸውን ገልጠው ይናገራሉ። "ሁለት ሊቃውንት የተባሉ ያዕቆብ ዘሥሩግና ሳዊርስ ዘአንጾኪያ ናቸው። ሦስቱ ሊቃውንትም ጎርጎርዮስ ዘኑሲስ፣ አትናቴዎስና ያዕቆብ ዘሮሃ ናቸው" ይላሉ። መተርጉማት የሊቃውንቱን የስም ዝርዝር የወሰዱት ከግእዝ ትርጓሜ ወንጌል ነው።

ይህን የመሰለ ያለ ስም ወይም ስም ሳይጠቀስ የተወሰደ ትርጓሜ ወንጌልም በየክፍለ ትርጓሜው በብዙ ቦታዎች ይገኛል። ለምሳሌ፡-

- የሰብአ ሰገል ብዛት ማቴ.2፡3፤
- አብርሃም ሶርያዊ ማቴ.17፡19፤
- ትርጓሜ ቤተልሔም ማቴ.2፡1፤
- ትውልደ አራዊተ ምድር ማቴ.3፡7፤
- ሐተታ ዐቀብተ መቃብር ማቴ.28፡15 ወዘይመስሎ።

ለ. ሃይማኖታዊ ታሪክ፣ (ተአምር፣ ገድልና ዜና ቅዱሳን ገዳማዊ ታሪክ)

ብሔራውያን ሊቃውንት የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜን በእዘጋጁ ጊዜ ብዙ ምንጮችን መጠቀማቸው የትርጓሜ ሥራቸው ያሳያል። የቅዱሳንን ገዳማዊ ሕይወት፣ ገድልና ተአምር ምሳሌና ማስረጃ ማብራርያም እያደረጉ በትርጓሜያቸው አስገብተዋል። እነዚህ ምንጮች በስምም ያለ ስምም ተጠቅሰዋል።

- ስንክሳር መዝ.109፡4፤ ሚክ.5፡6፤ ሉቃ.2፡21፤ ዮሐ.4፡11፤ ማር.ይስ.አንቀጽ 4 ምዕ.5 ገጽ 85። ውዲ.ማር.1፡7። ማር.ይስ.ምዕ.6 ገጽ 59።
- ዜና አበው ፡- ሮሜ.12፡15። ማር.ይስ.229-330።
- መጽሐፈ ገነት ሮሜ.5፡5።

በስም የተጠቀሱ ምንጮች ወይም ማስረጃዎች ደግሞ እንደሚከተሉት ያሉት ናቸው።

- ተአምረ ኢየሱስ:- ማቴ.2:3፤ 25:13፤ ዮሐ.20:30፤ ዮሐ.አፈ.ወር.ድ 420፤ ቅዱ...255።
- ተአምረ ማርያም:- መዝ.44:7። ዮሐ.አፈ.ወር.ተግ.27።
- ነገረ ማርያም:- ሉቃ.1:27፤ ቅዱ---247፤ ራእ.5:13።
- ገድለ ፊቅጦርና ገድለ ሲኖዳ:- ማቴ 24.14
- ገድለ ዮሐንስ መጥምቅ:- ማቴ 14.11።
- ገድለ ተክለ ሃይማኖት ፊልክስዮስ :- ተስ.109 ገጽ 145
- ገድለ ሐዋርያት ማር.ይስ.አንቀጽ 18 ገጽ 175 ዐምድ 1።
- መጽሐፈ ሐዊ:- መዝ.29:6።
- አክሲማሮስ:- ዘፍ.2:17። ሕዝ.16:3።
- ግብረ ሕማማት:- ቅዱሴ ገጽ 156።
- መጽሐፈ ሳዊሮስ:- ሉቃ.4:18። ከዚህ ላይ ሳዊሮስ በስም ሳይሆን "ሊቁ" በመባል ብቻ ተጠቅሶአል። "መንፈስ እግዚአብሔር ሳዕሌየ ... የእግዚአብሔር መንፈስ በእኔ ላይ ነው። " ይህንም ሊቁ "መንፈስ ዘሀላዊየ -- በባሕርዬ ያለ መንፈስ ነው" ብሎ ወስዶታል ተብሎ የተጠቀሰው ሊቅ ሳዊሮስ ዘአንጾኪያ መሆኑ ታውቋል። ዕብ.2:15። 11:19።
- አንኮራጦስ ዘኢጲፋንዮስ:- ሕዝ.44:2። ማቴ.2:11።
- ዕርገተ ኢሳይያስ:- ሲራ.1:9። 24:8።
- ራእየ ኢሳይያስ:- ዮሐ.አ.ወ.ድ.338፤ ዮሐ.አ.ተ.74።
- ራእየ ኤልሳዕ:- ማቴ.10:1።
- ድርሳነ መድኃኔዓለም :- ማቴ.27:28
- ግብረ ያዕቆብ ዘስሩግ:- ዘፍ.22:10።
- ድርሳነ ሚካኤል:- ፍ.ነ.291

ሐ/ የታሪክና የሕግ መጻሕፍት

ኢትዮጵያውያን ሊቃውንት የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜን ሲያዘጋጁ ያልጠለቁለት ምንጭ የለም። ሃይማኖት ነክ የሆኑትን መጻሕፍት ብቻ ሳይሆን የዓለም ታሪክ መጻሕፍትንም ተጠቅመዋል። በተለይም በአጋት አብያተ ክርስቲያናት ሊቃውንት ተደርሰው ወደ ግእዝ የተተረጎሙ መጻሕፍትን ለትርጓሜ ሥራቸው በብዛት ይጠቅሳሉ። ለምሳሌ ከብዙዎቹ ጥቂቶቹ የሚከተሉት ናቸው።

- ጊዮርጊስ ወልደ አሚድ:- ዘሌዋ.23:44፤ ዘዳግ.32.8፤ ኢሳ.40.31፤ 1ጴጥ 3.7። ቅዱሴ ገጽ 37። ዮሐ.አፈ.ወር.ተግ 340።
- ዮሐንስ መደብር:- ሕዝ.16፤1። ሉቃ13.5።

- ዜና እስክንድር:- ሕዝ.38.4:: መዝ.66:1:: 1ቆሮ.3:19:: ዮሐ.አፈ.ወር.ድ 99::
- ፊውስ መንፈሳዊ:- ቅዳሴ (ሥርዐት) 42

2. ጸሎትና የመዝሙር መጻሕፍት

እነ. መምህር ኤስድሮስና እነ አለቃ ወልደ አብ ብዙ መጻሕፍትን አንብበው የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜን አዘጋጁ ሲባል በብሔራውያን ሊቃውንት በግእዝ የተደረሱና የአምልኮት አገልግሎት መፈጸሚያ የሆኑ የመዝሙርና የጸሎት መጻሕፍትን ሁሉ በማንበብ ነው:: መልክዓት፣ ሰዓታት፣ አርኪዎች፣ ማግሌተ ጽጌ፣ የቅዱስ ያፌድ የዜማ መጻሕፍት እንደዚሁም የሊቃውንቱ ቅኔያት ለአንድምታ ትርጓሜ ምንጭና ማስረጃ ሆነው ቀርበዋል:: ለምሳሌ:-

- መልክአ ኢየሱስ :- ሕዝ.22፣15
- ሰዓታት ዘአባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ:- ኢሳ.19:2፤
- ድን ዘቅዱስ ያፌድ:- ኢሳ.19:1:: ሉቃ.1:40፤ ፍ.ነገ.135፤ ፍ.ነገ.495፤ ቅዳሴ (ሥርዐት) 42፤ 86:263::
- ማግሌተ ጽጌ:- ቅዳሴ ማር.ምዕ.1 ቁ.1.ገጽ 413፤ ምዕ.2:ቁ.27 ገጽ 429::
- አንቀጽ ብርሃን:- ኢሳ.6.2::
- አርኬ:- 1ቆሮ.6:3:: ኤፍ.1:7፤ ፊልክስዩስ ተሰ.23 ገጽ 44::

3. ቅኔ ሊቃውንት

የታላላቅ ሊቃውንት ቅኔዎች ለአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ምንጭ ሆነው ተጠቅሰዋል:: የትርጓሜ አዘጋጂዎች ከእነርሱ በፊት የነበሩ ሊቃውንት የደረሱትን ቅኔዎች ለምንጭነት ተጠቅመዋል:: ከቅኔዎቹ ጥቂቶች የሚከተሉት ናቸው:-

"እስመ እንዘበ ሕያወ እሞተ ሥጋ ግዙፍ፤

- "ሞተ ዮሴፍ አጋዊሁ ነገርዎ ለዮሴፍ" ግብ.ሐዋ.7.12 ገጽ 63 ዐምድ 1::
ከግዙፍ ሥጋ ሞት ሕያው ሳለ
"የዮሴፍን ሞት ለዮሴፍ ወንድሞቹ ነገረውታልና" ግብ.ሐዋ.7.12 ገጽ 63 ዐምድ 1::

- "ዐጽመ ነቢየ ቤቴል ድኅነ ምስለ ዐጽመ ባዕድ፤
እንዘ ነፍሱ ትውዒ በነድ::
የቤቴል ነቢይ ዐጽም ከሌላው ዐጽም ጋር ዳነ::
ነፍሱ በእሳት እየተቃጠለች::" ፊልክስ ክፍል 3 ተስእሎ 31 ገጽ 58::
አረጋዊ መን.ድር.25 ገጽ:139::

- ምንትኑ መንግሥት ከመ ታንክሩ መንግሥተ፤
ለብሂለ ነግሠ ፍጻሜሁ አከኑ ብሂለ ሞተ::
መንግሥትን ታደንቁ ዘንድ መንግሥት ምንድን ነው?
ነገሠ የማለት ፍጻሜው ሞተ ማለት ነውና" (ዮሐ.አፈ.ወር.ተግ.ገጽ 111)

4. ሥነ ፍጥረታዊ ታሪክ

በዚህ ምድብ ለአንድምታ ትርጓሜ በምንጭነት የሚጠቀሰው ፊላሎጎስ ነው። ይህም የፍጥረትን ጠባይ የሚናገር የፈላስፋ መጽሐፍ ነው። በተለይም ነገረ እንስሳትንና ነገረ አራዊትን የሚናገር ነው። ሊቃውንቱ የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜን በሚያዘጋጁበት ጊዜ ይህን መጽሐፍ እንደተጠቀሙ በብዙ ቦታ ተጠቅሶ ይገኛል። ማቴ.8:17። 10:16። ሮሜ.4:13። ወዳ.ማር 6:2፤ 7:1። ፍ.ነገ.163። በፊላሎጎስ የሚጠቀሱ አራዊትና አዕዋፍ በትርጓሜ ውስጥ ተደጋግመው ይነገራሉ።

-አንበሳ:- ራእይ 5.5፤

- ዘአሐዱ ቀርኑ (ባለ አንድ ቀንዱ) መዝ.21:21፤

- አፍያት:- ማቴ.3:7፤

- የፈ ፊንክስ:- መሳ.5:4፤ ኢሳ.40:31፤ ኤር.8:7፤ ቅዱሴ አትና.323።

5. ባህል ጠቢባን

የአንድምታ ትርጓሜ ሊቃውንት "ዐይነ ርግብ" እየተባሉ እንደሚጠሩ ከትርጓሜ ቤት ትውፊት እንረዳለን። የርግብ ዐይኗ ሁለንተናው እንደሚያይ የመተርጉማት ዐይነ ልቡናቸው ምሥጢረ ሰማይ ወምድር፤ ዐይነ ሥጋቸውም ብዙ መጽሐፈ ጥበብ ያያል። በመሆኑም የአንድምታ ትርጓሜያቸውን ከብዙ መጻሕፍት ንባብ ቀስመው አዘጋጅተዋል። በዝግጅታቸውም የጠቢባንን አባባል ተጠቅመዋል። ይህንም መጽሐፈ ፈላስፋ ከተባለው መጽሐፍ እየጠቀሱ ማስረጃ ማድረጋቸው በትርጓሜያቸው ይገኛል። 1ቆሮ.15 :33፤ ዮሐ.አፈ.ወ.ድ 33 ገጽ 433። ሃይ አበ ትርጓሜ ሱኑት ዘእስክንድርያ።

6. ሥነ ጥበብ

በአንድምታ ትርጓሜ ውስጥ ባለቤቱ በስም ያልተጠቀሰ በርካታ ሥነ-ጥበባዊ ሐተታ ይገኛል። አንዳንዱም ምንም እንኳ በስም ባይጠቀስ ከሄኖክ ሥነ-ጥበባዊ ሐተታ ጋር ዝምድና አለው። ለአብነት ያህል የሚከተሉት ሥነ ጥበባውያን ገለጣዎች ቀርበዋል።

- ዕፀ መድኅኒት :- መዝ.93:11፤ ኤር.1:11።

ሥነ ከዋክብት:- መዝ.146:4፤ 148:3። ይሁዳ 13፤

ሲራክ 36:8፤ ፍ.ነገ.440 - 441፤ 457 - 458፤ 567። ቅዱሴ ማርያም ገጽ 259 - 260።

7. ፍካሬ ረቦናት

በጊላ የተነሡ ብሔራውያን ሊቃውንት ከቀደሙት ሊቃውንት ይልቅ የውጭ ቋንቋ የመማርና ብዙ መጻሕፍትን የማንበብ ዕድል ስለገጠማቸው የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜን በሚያዘጋጁበት ጊዜ በተለይም መጽሐፈ ሕዝቅኤልን በሚተረጉሙበት ጊዜ ከአይሁድ ረቦናት ፍካሬ ጠቅለዋል። ሚድራሽን ለትርጓሜ ሥራቸው ምንጭ አድርገዋል። ሕዝ.17:1፤ 24:8፤ 26:1፤ 37:2፤ 39:11፤ 41:8፤ 42:4፤ 45:2። ይህ ምንጭ የሚገኘው በመጀመሪያው የመጽሐፈ ሕዝቅኤል ትርጓሜ ሳይሆን አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍለ ጊዮርጊስ ባዘጋጁት በሁለተኛው የመጽሐፈ ሕዝቅኤል ትርጓሜ ውስጥ ነው። አለቃ ኪዳነ ወልድ ዕብራይስጥ ያውቁ ስለነበር ታልሙድን በማንበብ የረቦናትን ፍካሬ ለትርጓሜያቸው ማስረጃ አድርገዋል። ይህም እጅግ ያስከብራቸዋል። እነ መምህር ኤስድሮስ ብዙ መጻሕፍትን አንብበው የአንድምታ ትርጓሜን እንደአሻሻሉ አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌም እንዲሁ አድርገዋል። (ትርጓሜ ሕዝ.ከኪዳነ ወልድ 1916 ዓ.ም.)

8. የዕለት ማስታወሻ

የአማርኛ አንድምታ ሊቃውንት መጻሕፍትን በማንበብ ለትርጓሜ ሥራቸው ምንጭና ማስረጃ የሚሆኑ ነገራትን እንዳገኙ ሁሉ በተለያዩ ጊዜያትና ቦታዎች ከሚያገኙአቸው ሰዎች ጋርም በመወያየት ወይም በትውፊት ሊተላለፍ የመጣውን ብሂል በማስታወስ የአንድምታ ትርጓሜን አዳብረዋል። አቡ ነገሩን ሳይጠቅሱ ነገሩን ብቻ ጠቅሰዋል። ይህም እንደሚከተለው ተቀምጦአል።

"... ፈረንጅ <ብእሴ ጸድቀ ዘእነግረከሙ> ያለው ማኅደር ነው። እምቅድመ ይትወለድ አብርሃም ሀሎኩ አነ ያለው ጎዳሪ ነው።" ይላል ግን <ይውግርዎ> ባለው ይረታል" (ዮሐ.8:58) ይህ ትችት ከሌላ እምነት ተከታይ የውጭ ሀገር ሰው ጋር በመወያየት ጊዜ የተገኘ ወይም የውጭ ሰው ከጸፈው መጽሐፍ የተወሰደ ይመስላል። ከዚህም ሌላ በሮሜ መልእክት 16:22 ላይ "ጦርጤዎስ" ስለተባለው ሰው ሲያትቱ "ጦርጤዎስ" ድሃ ማለት ነው። ቅዱስ ጳውሎስ ለትሕትና ራሱን ጦርጤዎስ አለ። አንድም ያልታወቀ ሰው ነው።... ካሉ በኋላ "በቀድሞ ዘመን ወደ ሀገራችን መጥቶ የነበረ ፈረንጅ እሊህን ሁሉ (በሮሜ 16 የተጠቀሱትን ሁሉ) አውቃቸዋለሁ፤ ይህን ሰው ግን (ጦርጤዎስን) አላውቀውም ብሏል።" በማለት ያትታሉ። ይህም ለአንድምታ ሥራ የሊቃውንቱን ክፍተት ግንዛቤ ያመለክታል።

ክፍል 11

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ስልት

በሊቀ ሊቃውንት መሐሪ ትርፌ ተዘጋጅቶ በታተመው የቅዱስ ጳውሎስ መልእክታት አንድምታ ትርጓሜ መቅድም ላይ የተጻፉ 13 የትርጓሜ ስልቶች አሉ። እነዚህን ስልቶች በመጽሐፉ መቅድም ገጽ 1-3 መመልከቱ ጠቃሚ ነው። ከእነዚህም ጋር ሌሎች ተጨማሪዎች ስልቶች አሉ፤ እነርሱም ከዚህ በመቀጠል ተጠቁመዋል።

ሀ/ የሰዋስውና የቃል አገባብ፤

1. ሁለት ዐይነት ፍች ላለው የግእዝ ቃል በአማርኛ አማራጭ ትርጉም መስጠት ለምሳሌ "ወርጎ" ጨረቃ ወይም ወር ተብሎ ሊተረጎም ይችላል። (ሄኖ.80:1 ወይም 26:36፤ ሲራ.43:7-8)
2. ተመሳሳይ ድምፅ ላላቸው የግእዝ ቃላት በአማርኛ አማራጭ ትርጉም መስጠት፤ ለምሳሌ "ረኣዩ ኩሉ" በአሌፍ ሲጻፍ ሁሉን የምታይ ተብሎ ይተረጎማል። "ረዓዩ ኩሉ" ተብሎ በዐይን ሲጻፍ ደግሞ ሁሉን የምትጠብቅ የሚል ትርጉሜን ይሰጣል። ነገር ግን ይህ ትርጓሜ የፊደሉን ድምፅ ለይተው ለማያውቁ እንጂ ለሚለዩ አሻሚ አይሆንም። (አረጋ .መን.መልእክት 42 ገጽ 316 ዐምድ 2) "ለአሊ ለነ" እንደዚሁም "ስማዕ ሰማይ" የሚለው ንባብ በዚህ ዐይነት ይተረጎማል። (ውዳ.ማር ኢላ.1:2።)
3. ለአንድ የግእዝ ቃል በተለያዩ አነባበብ አማራጭ ትርጉም መስጠት፤ ምሳሌ፡- "እመ ቦ ዘለምዐኒ፤ ወአርጎወኒ እበውእ ሶቤሃ ወአዐርፍ ምስሌሁ፡- የሚለማኝና የሚከፍትልኝ ቢኖር ወዲያውኑ እገባለሁ ከእርሱ ጋርም አርፋለሁ። ሁለተኛው አማራጭ ትርጓሜ "የሚስማም የሚከፍትም ቢኖር ወዲያውኑ እገባለሁ። ከእርሱም ጋር አርፋለሁ።" ማለት ነው። ይህም ሊሆን የቻለው ከለምዐና አርጎወ ግሦች መጨረሻ ያለውን ፊደል "ኒ" አንድ ጊዜ በዝርዝር በሁለተኛ ጊዜ በአገባብ ስለተተረጎመ ነው። (ራእ.3:20)
4. ቃላትን በማናበብ ወይም ባለማናበብ አማራጭ ትርጉም መስጠት። ይህም እንደሚከተለው ነው፤ "መስቴ መኩንን" የሚፈርድ መጠጥ ነው። ይህ ሳይናበብ ነው። ሁለተኛው አማራጭ "መስቴ - መኩንን" የፈራጁ መጠጥ ነው። ይህ በመናበብ ነው። (ትም.ጎቡ.ቅዱ.ገጽ 10፤ ዐምድ 2።) ይህን የመሰለ ትርጓሜ ሃይ.አበ. ቁር. ምዕ.78 ቁ.28

ዕዝራ ሱቱኤል 7:2 ላይ መመልከት ይቻላል።

5. "ማንሻ" ቀጣዩ ንባብ አዲስ አረፍተ ነገር ማንሻ ተብሎ ለመጀመሪያው ንባብ አማራጭ ትርጉም መስጠት፤ ወይም አንድን ዘርዕ ወይም ንባብ ወደጊላም ወደፊትም ካለው አሳብ ጋር ለማስማማት ሲፈለግ ወደፊት ያለውን ዘርዕ ማንሻ ማድረግ ነው። (ምሳሌ ሮሜ.1 :32።) ቅዳሴ ትም.ገቡ 1 ገጽ 4 ሕዝ.39:8

6. አንድን የግእዝ ቃል በተለያየ የአማርኛ ቃል መተርጎም (ምሳሌ፤ ዮሐንስ አፈ.ወር ተግሣጽ 29 ገጽ 340 ዐምድ 1። ሕዝ.47:10)

7. የቃላትን መንፈሳዊ ትርጓሜ ሳይሆን መዝገበ ቃላዊ ፍች መግለጥ፤ ለምሳሌ ፍርሀት፤ ድንጋጼ፤ ረዕድ የተሰኙት ቃላት እንደ አግባባቸው በሚከተለው መንገድ ተብራርተዋል።

- ፍርሀት የአእምሮ፤ ድንጋጼ የናሳ፤ ረዕድ የጉልበት ነው።(መዝ.47:5። ኤር.1:17። ሉቃ.1:12።) ይህም መንገድ በአንድ ቋንቋ ተመሳሳይነት ያላቸው የሚመስሉ ግን ልዩነት ያላቸውን ቃላት ሊያስተረጉም የሚችል ነው። ገብረ (ሠራ)፤ ለሐኪም (ሠራ)፤ ፈጠረ (ፈጠረ) ማለት ሲሆን ገብረና ለሐኪም እምነብ ቦ ናቸው። ፈጠረ ግን እምነብ አልቦ ነው። (ዘፍ.1.፤7፤17፤2:7) ግእዙ ግን ገብረን እምነብ አልቦ ሊሆን ለሚባው ፍጥረት ያደርገዋል። (ዘፍ.1:1)። በመሆኑም ከዕብራይስጡ ይለያል።

ለ. የአገላለጥ አንድምታ

በአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ውስጥ አንድ ዘርዕ በፊደላዊ ትርጓሜ ሳይሆን በተለያየ ምሳሌያዊ ታሪካዊና ትንቢታዊ ትርጓሜ እስከ 13 ጊዜ ድረስ ይተረጎማል። ይህም የአገላለጥ ወይም ገላጭ ትርጓሜ ይባላል። በሌላም በኩል አወራረድ ይባላል። ለዚህም አንዳንድ ምሳሌዎች ቀጥለው ቀርበዋል።

1. "በተመረጠች ቀን ሰማሁህ፤

በመዳን ቀንም ረዳሁህ።" (ኢሳ.49:8)

የተመረጠች ቀንና የመዳን ቀን፡-

ሀ. እስራኤል ከግብፅ የወጡበት ቀን፤

ለ. በደብረ ሲና ሕግ የተሠራበት ቀን፤

ሐ. እስራኤል ከባቢሎን ምርኮ የወጡበት ቀን፤

መ.የተመረጠች ቀን ጌታ የተፀነሰበት ቀን፤

የመዳን ቀን ጌታ የተወለደበት ቀን።

ሠ. የተመረጠች ቀን ዕለተ ልደት፤

የመዳን ቀን ዕለተ ስቅለት

ረ. የተመረጠች ቀን ዕለተ ስቅለት

የመዳን ቀን ዕለተ ትንሣኤ።

ሰ. የመዳን ቀን ከዕለተ ዐርብ እስከ ዕለተ ምጽአት፤

ቀ. የተመረጠች ቀንና የመዳን ቀን ዕለተ ንስሐ ናት።

2. "ቀላይ ቀላይን ትጠራዋለች" (መዝ.41.7)

ሀ. ኤርትራና ዮርዳኖስ ፤

ለ. አሶርና ባቢሎን፤

ሐ. ፋርስና ሜዶን፤

መ. ነቢያትና ሐዋርያት

3. በተነበበው ዘርዕ ውስጥ አገዝ ከተገኘ የአገዙን መጠን ለመመላት ብዙ አጋዛዊ አገላለጥ

ይደረጋል። ለምሳሌ በመጽሐፈ ምሳሌ 9:1 እና በቅዱሴ ኤጲፋንዮስ ምዕ.3 ቁጥር 11"ጥበብ ቤትዋን ሠራች፤

ሰባቱንም ምስሶችን አቆመች።"

የሚለው ዘርዕ በሚከተለው የአገላለጥ ትርጓሜ ተተርጉሞአል። "ሰባቱ ምስሶች፡-

ሀ. ሰባቱ ዕለታት፤

ለ. ሰባቱ ሀብታተ መንፈስ ቅዱስ (ኢሳ.11.2)

ሐ. ሰባቱ መጻሕፍተ ቅዱስ (አራቱ ወንጌላትና ሦስቱ ሐዲሳት ሃይ.አበ.ቂር.)

መ. ሰባቱ መጻሕፍተ ጉባኤ (ወንጌል፤ ሦስቱ ሐዲሳት፤ ሃይማኖተ አበው፤

ዲድስቅልያ፤ ቀሌምንጦስ።)

ሠ. ሰባቱ መፃርጋተ ክህነት (ሦስቱ ዐበይት፤ አራቱ ንኡሳን)

ረ. ሰባቱ ልኩካነ ቤተ ክርስቲያን (ሠራዲ ቂስ፤ ንፍቅ ቂስ፤ ሠራዲ ዲያቆን፤ ንፍቅ ዲያቆን፤ አንባቢ መዘምር፤ ዐፃዌ ጥጎት።)

ሰ. ሰባቱ ሕዋሳት (ዐይን፤ ጆሮ፤ አፍ፤ አፍንጫ፤ እጅና እግር፤ ንኡስ መሌሊት።)

በመጽሐፈ ሄኖክ 7.2 ወይም 24.3 ላይ "ሰባቱን ተራሮች አየሁ" የተባለው አንዛዊ ዘርዕ እንደሚከተለው ተገልጦአል። ሰባቱ ተራሮች፡-

1. ገነት
2. ደብር ቅዱስ
3. ሐመረ ኖጎ፤
4. ደብረ ሲና፤
5. ደብረ ዘይት፤
6. ደብረ ታቦር፤
7. ቀራንዮ ናቸው።

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ይህን በመሰለ የአገላለጥ ትርጓሜ የተሞላ በመሆኑ የትርጓሜ መጻሕፍትን በየአንቀጹ መመልከት ይቻላል። (ምሳ.1:20-21። ኢሳ.1.9። 8:1። ዘክ.8:4። መክ.1:15 ።ኢሳ.4:19።) ይህ ዐይነቱ ስልት እንደ ስብከት ነጻ ትርጓሜ ነው። የአገዙ ትርጓሜም አንዳንድ ጊዜ ተመጣጣኝ አገዝ ሲፈለግለት በሌላ ጊዜ የተለያዩ ስም የገጠማቸውን ነገሮች በመደመር ይተረጎማል። ራእ.13:18። በመሆኑም ሕግ የሌለው ሆኖ ይታያል። ለአንድ ዘርዕ የተሰጡ ትርጓሜዎች በአንድ ጊዜ የተዘጋጁ ሳይሆኑ በየጊዜው በተለያዩ ሊቃውንት የተተረጎሙ መሆናቸው ይታወቃል። ለምሳሌ "ዕፀ ሕይወት" (ወዲ.ማር.5:2) በቅዱሳን ባስልዮስና ማር ይስሐቅ ፍቅር ተብሎ ሲተረጎም በቅዱስ ኤፍሬም ሥጋውና ደሙ ተብሎ ተተርጎሟል።

4. ኅብረ አምሳላዊ ትርጓሜ (አሊጎሪ)

የአማርኛ አንድምታ ትርጓሜ ከፊደላዊና ታሪካዊ ትርጓሜ የራቀ ባይሆንም በአብዛኛው በኅብረ አምሳላዊ ትርጓሜ ላይ ያተኩረ ነው። ይሁን እንጂ የአንድ ንባብ ድርጊት ወይም ሰው ወዘይመስሎ በኅብረ አምሳላዊ ትርጓሜ በተተረጎመ ጊዜ መጀመሪያው አሳብ ያለ ዋጋ ወይም ያለ ጥቅም የሚቀር አይደለም። ለምሳሌ የኖኅ መርከብና በውስጥዋ የነበሩ ሰዎች ወደ መርከብዋ ያልገቡት ሰዎችም በመጀመሪያ ታሪካዊ ትርጓሜያቸው አንዳል ሆኖ በሁለተኛ ጊዜ የሚከተለው ኅብረ አምሳላዊ ትርጓሜ አላቸው።

ሀ/ መርከብ የሥልጣን እግዚአብሔር፤ ኖኅና ቤተሰቡ የጻድቃን ብሊት፤ በውጭ የነበሩት የጋኣን ብሊት ምሳሌ ናቸው።

ለ/ መርከብ የእመቤታችን። ኖኅ የጌታ፤ በቀኝ ያሉት በእመቤታችን ቃል ኪዳን ያመኑ፤ በግራ ያሉት በእመቤታችን ቃል ኪዳን ያላመኑ ምሳሌ።

ሐ/ መርከብ የመስቀል፤ ኖኅ የጌታ፤ በቀኝ ያሉት የፊያታዊ ዘዋውን፤ በግራ ያሉት የፊያታይ ዘጸጋም ምሳሌ።

መ/ መርከብ የጥምቀት ምሳሌ ኖላና ቤተሰቡ የጥሙቃን፣ ሦስት ክፍል መሆንዋ ጥምቀት በሥላሴ ስም ነውና።

ሠ/ መርከብ የቤተ ክርስቲያን ኖላና ቤተሰቡ የምእመናን ሦስት ክፍል መሆንዋ ቤተ ክርስቲያን ሦስት ክፍል ናትና።

ረ/ መርከብ የትንሣኤ ኖላና ልጆቹ የሙታን ምሳሌ፣ ሦስት ክፍል መሆንዋ በኩረ ትንሣኤ ክርስቶስ በሦስተኛው ቀን የመነሣቱ ምሳሌ ነው። (ዘፍጥ.8:19-20።)

ከዚህም ሌላ የአንድምታ ኅብረ አምሳላዊ ትርጓሜ "ለጊዜው" እና "ለፍጻሜው" በሚል ሥረዶ ይብራራል። አንድ ፊደላዊ ወይም ታሪካዊ ትርጓሜ ከተተረጎመ በኋላ "ለጊዜው ተደርጎአል፤ ፍጻሜው ግን ምሳሌ ነው።" ወይም "ለጊዜው ስለ እገሌ ቢሆን ፍጻሜው ስለ እገሌ ነው።" ተብሎ ይብራራል። (ሕዝ.47:1፤ ማቴ.8:14። ማቴ.12:42። ሉቃ.1:33። ውዲ.ማር.1:5፤6 ሕዝ.21:19። 1ጴጥ.3:21።)

እንደዚሁም ኅብረ አምሳላዊ ትርጓሜ ደረቅ ሐዲስ፣ (ሰሙ ቀርቶ) (መዝ.109። ኢሳ.7:14 እንደገናም "አምሳልና/ መርገፍ፣ ሰምና ወርቅ፣ ትንቢትና ፍጻሜ" እየተባለ ይገለጻል። (ሕዝ.33 9። 34:2። 37: 25። 47:5። ዕብ.7.1።)

5. ተመክንዮታዊ ንሣሣ፤

ምክንያቱ ያልተገለጠ ድርጊት ሲገኝ መተርጉማት ምክንያቱን ለመግለጥ "ለምን...?" የሚል ጥያቄ ያቀርቡና የተለያዩ ንሣሣዎችን ይሰጣሉ። ለምሳሌ በኦሪት ዘፀአት 2.5 እና የሐዋ.ሥ.7.21 "የፈርዖን ልጅ ተርሙት ወደ ባሕር ለምን ወርዳ ሙሴን አገኘችው ቢሉ?" በማለት ከጠየቁ በኋላ አራት ንሣሣዎችን ያቀርባሉ፡-

- ሀ. ኮብሽ የሚባል ደዌ ስለነበረባት ለመታጠብ፤
- ለ. ዓሣ አንበሪ፣ አዙ ጉማሬ ታመልክ ነበርና ለማሟረት፤
- ሐ. ነጋዴ ወዳጅ ነበራትና ለመገናኘት፤
- መ. ለመዋኘት ሄዳ አግኝታዋለች።

እንደዚሁም በመጽሐፈ ጥበብ 7.8 "የሎጥ ሚስት የጨው ሐውልት ሆና ቆመች" ይላል። መተርጉማት "እንዚአብሔር ለምን የጨው ሐውልት አደረጋት?" ብለው በመጠየቅ ሦስት ምክንያቶችን ያቀርባሉ። ሐዋርያው ናትናኤል በበለስ ስር ተቀምጦ ስለመታየቱም በተመሳሳይ ንሣሣ አምስት ምክንያቶች ተሰጥተዋል። (ዮሐ.1:48)።

በዚህ ዐይነት ትርጓሜ ከተደረደሩት ምክንያቶች የትኛው ትክክለኛ እንደሆነ ለማወቅ ያስቸግራል። ምናልባት ማስረጃው ወይም ምንጩ አልተጠቀሰም እንጂ እያንዳንዱን ምክንያት የተለያዩ ሊቃውንት ተናግረው በኋላ አንድ አስተሳሰብ ሁሉንም ሰብስቦ በአንድነት ያስቀመጣቸው ይመስላል። ስለዚህ በመጀመሪያ ፊደላዊ ትርጉሙን መመርመር ያስፈልጋል።

6. የንባብና የምሥጢር ኅብረት

ይህ ዐይነቱ ስልት የሚያመለክተው የመጻሕፍትን በንባብና በምሥጢር መተባበር ነው። ለምሳሌ ማቴ.6:11 "የዕለት እንጀራችንን ዛሬ ስጠን።" ከዚህ ንባብ በኋላ ቀጣዩ አብርሆት ይቀርባል። "በዚህም መጻሕፍት ተባብረዋል። ሀ/ ያዕቆብ በኦሪት (ዘፍ.28:20-22።) ሊቅዱስ ጳውሎስ (1ጢሞ.6.8።) ሐ. ሠለስቱ ምእት (ሃይ.አበ.ምዕ.21.1 ገጽ 58) መ. ማር ይስሐቅ ምዕ.12 ገጽ 21 ዐምድ 2። ይህንም የመሰለ ኅብረተ ንባብ ወምሥጢር ከሚከተሉት ጥቅሶች መመልከት ይቻላል። ሲራክ 5.13። መዝ.6:5 ። ኤር.9.2። ሉቃ.12:37። 2ጴጥ.3.2። ይህ ዐይነቱ ትርጓሜ ተዛማጅ ወይም ተጓዳኝ ጥቅስ ስለሚመስል ከፊደላዊና ታሪካዊ ትርጓሜ ይተባበራል።

7. ዕርቅ

ስለ አንድ ነገር በተለያዩ መጻሕፍትና በተለያዩ ሰዎች ወይም በአንድ ሰው በተለያዩ አንቀጽ ላይ እርስ በእርሱ የሚጋጭ ዐሳብ ያለ መስሎ ቢታይ መፍትሔው "ዕርቅ" ይባላል። "ከዚያ እንዲህ አለ፤ ከዚህም እንዲህ አለ፤ ይህ አይጣላምን? ተብሎ ይጠየቃል። ከዚያም "አይጣላም" የሚል መልስ ይሰጣል። በመቀጠልም የዕርቁ ነገር ይቀርባል። ሲራ.2.18። ሉቃ.2.21። 3.1። 9.28። የሐዋ.ሥ 22.9። 2ተሰ.2 :4። ራእ.11:2። ይህ ዐይነት ትርጓሜ በቅዱሳን መጻሕፍት ውስጥ የሚገኙ ችግር ያለባቸውን ዘሮች ሊፈታ ስለሚችል በተወሰኑ ንባቦች ላይ ብቻ ሳይሆን በሌሎችም ተመሳሳይ ችግር ባለባቸው ንባቦች ሊደረግ የሚገባው የትርጓሜ ስልት መንገድ ነው።

8. ሐተታ

አንድ ዘርዕ ወይም ንባብ ተነብቦ ከተተረጎመ በኋላ በተጨማሪ በስፍሐትና በዝርዝር የሚደረገው አብርሃት "ሐተታ" ተብሎአል። ይህም የምርምር አንድምታ ትርጓሜ መንገድ ማለት ነው። ለምሳሌ፡- "ድንግል ሆይ ምድራዊ ኅብስትን የተመገብሽ አይደለም። በሰማያት የተጋገረ ሰማያዊ ኅብስትን እንጂ።

ሐተታ፡- "በሰማይ ስንዴ፣ አበዛና ምጎጎ ኑሮ አይደለም። በሰማያዊ መልአክ እጅ መምጣቱን ሲያይ እንዲህ አለ።" ቅዱማር.5.3-4፤ ገጽ 241-242። ተጨማሪ ምሳሌዎች፡- ሮሜ.1:2። 1ቆሮ.7:12። ሮሜ 5:20። 2ቆሮ.5:1። ሥርዐተ ቅ.12:22 ገጽ 101።

9. አብነት

የተነበበውን የግእዝ ዘር በሌላ መልክ የሚተካ ዘርዕ ወይም ሌላ ንባብ ማለት ነው። ምሳሌ ፡- ማቴ 8:29 "እስመ ከመ መኩንን ይሜህሮሙ። እንደ ንጉሥ ያስተምራቸው ነበርና።" "እስመ ከመ መኩንን ባለው ከመ ዘሥልጣን ቦ" ይላል። አብነት። ተጨማሪ ምሳሌ ፡- መዝ.1:1። ቅዱማር.5:58፤ ገጽ248።

10. ሥነ ቃል

ብሔራውያን ሊቃውንት የአንድምታ ትርጓሜን በአማርኛ ቋንቋ በሚያዘጋጁበት ጊዜ የትርጓሜ ሥራቸውን ግልጥና ብሩህ ለማድረግ ብዙ ብሔራዊ ዘዴን ተጠቅመዋል። መዝሙርና ቅኔን የዕለት ማስታወሻንም እንደተጠቀሙ ሁሉ በየዕለቱ በሕዝቡ ዘንድ የሚነገረውን ሥነ ቃል በትርጓሜያቸው በማስገባት ማብራርያ አድርገውታል።

ሥነ ቃል ለትርጓሜ ገላጭ ወይም ማብራርያ ከመሆኑም ሌላ የአንድምታውን ትርጓሜ ጥንተ ዘመን ያመለክታል። በተጨማሪም የአንድምታ ትርጓሜ በ?ትመት እስከወጣ ድረስ ሊቃውንቱ በየጊዜው በአንድምታው ትርጓሜ ላይ አዲስ ዐሳብ በመጨመር ማብራርያ ያደርጉ እንደነበር ያሳያል።

በአንድምታ ትርጓሜ ውስጥ በብዛት የሚነገረው ሥነ ቃል የአማርኛ አንድምታ በቅርጽቱና በይዘቱ ፍጹም ብሔራዊ ለመሆኑ በቂ ማስረጃ ነው።

ሥነ ቃል በሁሉም ብሔረ ሰባዊ ዘንድ ያለ ሲሆን በአንድምታ ውስጥ የተጠቀሰው ሥነ ቃል በተወሰኑ አካባቢዎች የሚነገር ከመሆኑም ሌላ የአንድምታ ተርጓሚዎችን ስፍራ ይገልጣል። የሁለቱ ትምህርት ቤቶች (ላይ ቤትና ታች ቤት) መምህራን ሁሉ ሥነ ቃልን ይጠቀሙ እንደነበር በሁሉም አንድምታ ውስጥ ይገኛል። ይኸውም በአራቱ የአንድምታ መጻሕፍት ሁሉ ውስጥ ነው።

ከሚጠቀሱት ሥነ ቃላት ጥቂቶች እንደሚከተለው ቀርበዋል።

- ምእመናን "በቃል ያለ ይረሳል፣ በመጽሐፍ ያለ ይወረሳልና።" ጻፍልን ስላሉት ቅዱስ ማቴዎስ ወንጌሉን ጻፈላቸው። (የቅዱስ ወንጌል መግቢያ ታሪክ ገጽ 50)

- ኡርፍ የተባለችው የኩጋሚን ምራት "ከሞተ አቴቴ ምን አለኝ ከአማቴ" ብላ ከአማትዋ ከኩጋሚን ተለይታ ቀረች።
- ለሩት ዋርሳ መሆን የሚገባው ሰው "ከሁለት ዛፍ ያረፈች ወፍ ሁለት ክንፏን ትነደፍ።" እንዲሉ ሁለት ቤተሰብ ማስተዳደር አልችልም ብሎ ዋርሳነቱን ተወ። (ማቴ 1:5)
- የጌታ ሥጋዊ ሐረገ ትውልድ በሦስት ክፍለ ዘመን ተመድቦ መጸፉ እንደ ሦስት ምስክር ነው። "ልማ በሥሉስ ጥፋ በሥሉስ።" እንዲሉ። (ማቴ 1:17)
- የገደለ ይፈረድበታል እንደተባለ ሰምታችኋል። እኔ ግን እሳችኋለሁ በወንድሙ ላይ የሚቈጣ ሁሉ ፍርድ ይገባዋል። አራትንም ወንጌልንም የሠራ እርሱ አይደለምን? ለምን እንዲህ አለ? ቢሉ ጌታ ሁን፤ እንደአሻህ ሁን" እንዲሉ ነው። (ማቴ.5:22)
- የእንጦጦ መምህር ቢናገር በዓመት፤ ያውም እሬት" (ውዳ.ማር.4:3)

ተጨማሪ ማስረጃዎች፡- ማቴ.12:38፤ ማቴ.20:22። ማቴ.24:34፤ ማቴ.25:33፤ 1ሳሙ.8:21፤ ዕብ.11:20፤ ቅዱ.ማር.1:1፤ገጽ 413። ሉቃ.1:37። ወዘይ....።

11. ትች

ብዙ ጊዜ ትች የአነጋገር ነው። ምሥጢሩም አጽንዖታ ቃል ነው። ምሳሌ ዮሐ.4:2 "ወእግዚእነሰ ኢየሆመቀ። ጌታችን ግን አላ--ጠመቀም።" ተጨማሪ ማስረጃ ቅዱሴ ማርያም ምዕ.6 ቁ.21 ገጽ 253 ወዘይ።

12. አንድ ወገን

በአንድ አረፍተ ነገር ውስጥ ተመሳሳይ የሆኑ ቃላትን አንድ ወገን አድርጎ መተርጉም ነው። ኢሳ.53:1፤ 54:1። 1ቆሮ.9:18።

13. ማስጠበቅ ወይም ማቁየት

የተነበበውን ለጊዜው ማቁየትና በመሥጢር ሊቀድም የሚገባውን በፊት መተርጉም ነው። በመቀጠል የቁየውን ንባብ መተርጉም ነው። 2ቆሮ.1:15-16። ፍት.ነገ. አንቀጽ 2፤ ውዳ.19

ክፍል 12

የአንድምታ ትርጓሜ ትምህርት አሰጣጥ ዘዴ

የመጀመሪያ ደረጃ ትምህርታቸውን ያጠናቀቁ ግእዝና የግእዝ ቅኔም በሚገባ ያወቁ ደቀመዛሙርት ወደ አንድምታ ትርጓሜ ቤት ይገባሉ። አብዛኛውን ጊዜ ደቀመዛሙርቱ በወንጌል ወይም በመዝሙረ ዳዊት ወይም በውዳሴ ማርያም ይጀምራሉ። ነገር ግን ይህ ቀዋሚ ሕግ አይደለም። ትምህርቱ ሁልጊዜ በጥዋት ይሄዳል (ይሰጣል)። በጸሎት ይጀመራል። በጸሎትም ይፈጸማል።

መደበኛው ትምህርት ከመጀመሩ በፊት ጉባኤ ማሄድ አለ። ጉባኤው ሦስት ዐይነት ነው። ይኸውም፡-

ሀ. ወንጌል፤

ለ. ግብር፤

ሐ/ ከቅዱስ ጳውሎስ መልእክታት እስከ ራእይ ነው።

ይህ የሐዲስ ኪዳን አንድምታ ትርጓሜ ብቻ በሚሰጥበት ት/ቤት ነው። የብሉይ ኪዳን አንድምታ ትርጓሜ ት/ቤት ግን ከመደበኛው ትምህርት በፊት አንድ ጉባኤ ይደርሳል። ይህም የመዝሙረ ዳዊት፤ የዐሥራ አምስቱ ነቢያትና የመሐልየ ሰሎሞን፤ የኢሳይያስ አንድምታ ትርጓሜ ነው። በሊቃውንትና በመጽሐፈ መነኮሳት ትርጓሜ ቤት ግን ከጸሎት በኋላ በቀጥታ መደበኛው ትምህርት ይጀመራል።

መምህሩ በወንበር ወይም በመደብ ወይም ከፍ ባለ ነገር ላይ ይቀመጣል። ደቀመዛሙርቱ በዙርያው በመሬት ላይ አገዛ አንጥፈው ይቀመጣሉ። ሁሉም ደቀመዛሙርት አንድ መጽሐፍ አይማሩም ሁለት ወይም ሦስት ወይም አራት ሆነው አንድ መጽሐፍ መማር ይጀምራሉ። ከደቀመዛሙርቱ አንዱ መጽሐፉን በአትሮንስ ላይ ዘርግቶ በግእዝ ያነባል። መምህሩ ትርጓሜውን ያብራራል። ከዚያ በኋላ የመጀመሪያው ቡድን ደቀመዛሙርት ያዳመጡትን ለብቻቸው ሆነው ያጠናሉ። ሌላውም ቡድን በዚህ ዐይነት ይቀጥላል። አንድ ጉባኤ (ክፍለ ትምህርት) ሦስት ጊዜ በመምህሩ ይደጋገማል።

የአንድምታ ትምህርት የሚሰጠው በጽሑፍ ሳይሆን በቃል ነው። መምህሩ በቃል ይተረጎማል፤ ደቀመዛሙርትም በቃል ያጠናሉ። ይህም የሆነበት ምክንያት፡-

- ደቀመዛሙሩ አንብቦአል እንጂ ተምሮአል ስለማይባል፤
- የአንድምታ ትርጓሜ መጻሕፍት በመጀመሪያ ስላልተጻፉ፤
- አንዳንዴም መምህራኑ ማየት የተሳናቸው ስለሚሆኑ (እንደ መምህር ኤስድሮስ)
- ከዚህም ጋር ደቀመዛሙሩ በቃል በማጥናት ፈንታ ቢጽፍ ትርጓሜውን ሊያጠናው አይችልም ስለሚባል ነው። ዛሬም እንኳ ደቀመዛሙሩ ከመምህሩ እያዳመጠ በሚጽፍበት ጊዜ "ህየንተ ልቡ ኮኖ ወረቀቱ" ማለት ወረቀቱ በልቡ ፋንታ ሆነው እየተባለ ነው። (መ/ገነት ገብረ ሥላሴ ዐወቀ)

ይሁን እንጂ ደቀመዛሙሩ በመጨረሻ የትርጓሜ ምልክት ሊጽፍ ይችላል። ምልክት ማለትም የግእዙን ዘርዕ በምሕፃር መጻፍ ለቀሪው ዘር አንድ ምልክት ማስቀመጥ ማለት ነው።

ለምሳሌ፡-

1. በቀዳሚ ገብረ እግዚአብሔር ሰማየ ወምድረ። የሚለውን ዘርዕ በአጭሩ "በቀዳሚ ሂ ብሎ መጻፍ ነው። ሂ ሂድ አንብብ ማለት ነው። ከዚህ በኋላ አንድምታው ይጻፋል።
2. በቀዳሚ እ.ገ.ይ ወምድረ። ወምድረ እስከሚለው ድረስ አንብብ ማለት ነው። በመቀጠል የአንድምታው ትርጓሜ ይሰፍራል።
3. ደቀመዛሙሩ የግእዝ መጽሐፍ ካለው በመጽሐፉ ግልየትና ሐውልት ላይ የአንድምታውን ትርጓሜ በምልክት ይጽፋል። ይህም ምልክት ነጥብ ነው። አንድምታው ሁለት ከሆነ ሁለት "..." ሦስት ከሆነ "..." አራትም ከሆነ "...." ዐሥር ከሆነ ዐሥር ነጥቦች ማስቀመጥ ነው። በነጥብም ፋንታ አገዝ ማስቀመጥ የተለመደ ነው። አስቀድሞ የተተረከ ታሪክ፣ የታተተ ሐተታና የተጠቀሰ ጥቅስ ካለ እንዳለፈው ወይም አይለወጥም ተብሎ ይጻፋል። ይህ ሁሉ በወቅቱ የጽሕፈት መሣርያ ችግር ስለነበር ነው። ድካምንም ለመቀነስ ነው። ማንኛውም የአንድምታ ደቀመዛሙር ከቀደሙ አባቶች ሲወርድና ሲዋረድ የመጣውን የአንድምታ ትርጓሜ ቃል ሳይገድፍ ቅደም ተከተሉን ሳያዛንፍ ሳይጨምርና ሳያተርፍ በቃሉ አጥንቶ ምልክት ጽፎ ሲጨርስ ስመ ጥር ሊቅ ይባላል። የብሉዩ መጋቤ ብሉይ፣ የሐዲሱ መጋቤ ሐዲስ፣ የሊቃውንቱም ሊቀ ሊቃውንት ይባላል።

የቅዱሳት መጻሕፍት አንድምታዊ ትርጓሜ ጎላፊና መጻኢ፣ እንደዚሁም የማያቋርጥ ወትራዊ እንደመሆኑ አይወሰንም። ሊቃውንት በየጊዜው እንደ ትንቢቱ ፍጻሜና እንደ ራእዩ ፍካሬ እንደ ምሳሌው አማናዊነት፣ እንደ ታሪኩ ባለቤት ትርጓሜን ሊጨምሩ፣ ዘዴውን ሊፈጥሩ፣ በሁለትና በሦስት የታተውንም ከዚያ በላይ ሊያብራሩ ይችላሉ።

ሆኖም የኢትዮጵያ ሊቃውንት በሁለት ሺሕ ዓመታት ውስጥ መጀመሪያ በግእዝ በግል፣ ሁለተኛ በአማርኛ በወል እንዴት እንዳዘጋጁ በዚህ ዐጭር ጽሑፍ በመጠኑ ለመግለጥ ተሞክሮአል።

"እስከ ዝዩ አብጽሐ ሉቃስ ሉቃስ እስከዚህ አደረሰ" ግብር 28:33 እንደተባለ የቀደሙን አባቶች የትምህርታቸው ጸጋ ይድረሰንና እስከ ሁለተኛው ሺሕ ዓመት መካተቻ ድረስ በቋንቋውና በስልቱ በቅርፀቱና በይዘቱ ፍጹም ብሔራዊ የሆነ የአንድምታ ትርጓሜን አድርሰዋል። ከሦስተኛው ሺሕ ዓመት መባቻ ጀምሮ ደግሞ እስከ መካተቻው ድረስ ደቂቅ ሊቃውንት እስከዛሬ የነበረውን ሊጠብቁ የጉደለ ቢኖር ሊመሉ፣ ያልተስተካከለም ቢኖር ሊያስተካክሉ እንደሚችሉ የትርጓሜው አንቀጽ ምንጊዜም ካፍት ነው።